

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Účinnost trestního řízení a úprava přípravného řízení
diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Autor práce:

Miroslav Forejt
V. ročník studia
Otrádovická 727/3
142 00 Praha 4
rok 2005

PROHLÁŠENÍ:

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Miroslav Forejt

PODĚKOVÁNÍ

a úcta patří vedoucímu diplomové práce docentu JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc. za mimořádný pedagogický přístup, rady a připomínky při zpracování tématu diplomové práce.

.....
Miroslav Forejt

Obsah

- I. Úvod
- II. Stat'
- 1) Pojem a předmět trestního řízení
 - 2) Vývoj trestního řízení a zvyšování jeho účinnosti
 - 3) Úprava přípravného řízení v rámci trestního řízení
 - 4) Přípravné řízení trestní a nezbytnost zachování více forem přípravného řízení s ohledem na jeho účinnost
 - postup před zahájením úkonů trestního řízení
 - postup po zahájení úkonů trestního řízení, prověřování
 - postup po zahájení trestního stíhání, vyšetřování
 - standardní vyšetřování
 - rozšířené vyšetřování a nutnost jeho zachování pro účinný boj s nezávažnější kriminalitou
 - zkrácené přípravné řízení – účinný institut v boji s drobnou kriminalitou
 - 5) Subjekty trestního řízení a jejich vliv na účinnost trestního řízení v přípravném řízení
 - soud
 - státní zástupce jako *domini litis* přípravného řízení a důsledky pro účinnost přípravného řízení
 - policejní orgán
 - osoba proti níž se trestní řízení vede
 - obhájce
 - poškozený
 - zúčastněná osoba
 - úředník probační a mediační služby
 - 6) Základní zásady trestního řízení a jejich vliv na jeho účinnost
 - zásady převažující v rámci přípravného řízení
 - zásady uplatňující se po podání obžaloby
 - zásady trestního řízení proti mladistvím
 - 7) Úvahy *de lege ferenda* ke zvýšení účinnosti trestního řízení
- III. Závěr
- IV. Seznam literatury

1) Pojem a předmět trestního řízení

Při výběru tématu diplomové práce autor hledal takové téma, které mu bude blízké, a kde by mohl uplatnit i některé postřehy, které získal v průběhu své praxe. Proto po zveřejnění možných témat se zabýval výběrem těch, která se vztahovala k trestnímu řízení s preferencí úpravy vztahující se k přípravnému řízení trestnímu. Toto téma bylo vypsáno pod názvem „Účinnost trestního řízení a úprava přípravného řízení“. Jak z názvu vyplývá, jedná se o rozsáhlou problematiku, již nebude možno v rámci této práce vyčerpávajícím způsobem zodpovědět. Bude nutno celé instituty trestního řízení z obsahu této práce vypustit, některým otázkám se stručně věnovat v souvislosti s dalšími, a zároveň se věnovat nejpálčivějším otázkám dneška souvisejícím s připravovanou reformou trestního práva procesního, která by měla navazovat na přijetí nového trestního zákoníku, tak jako se vyrovnat s v současné době mediálně kontroverzními tématy, jakož je úprava odposlechů, vzetí či nevzetí obviněného do vazby, a jiné. S ohledem na téma diplomové práce se v rámci úpravy jednotlivých forem trestního řízení a úpravy jednotlivých institutů, budeme věnovat též jejich účinnost a aplikačním problémům v praxi.

Cílem této diplomové práce je stručný nástin platné právní úpravy trestního řízení, vytipování podle autora nedostatečně či nejednoznačně upravených oblastí, a v této souvislosti se věnovat účinnosti jednotlivých platných institutů trestního řízení s návrhy *de lege ferenda*, pro něž se bude možno inspirovat i novou slovenskou úpravou (zák. č. 301/2005 Zb.). Práce na možné problémy mnohde jen upozorňuje, anebo je i vyhledává, avšak nedokáže vždy tyto problémy překlenout jednoznačným doporučením, činícím si nárok na spolehlivost. V případě pochybností, je třeba vždy volit řešení, které co nejvíce šetří práva dotčeného subjektu

Stěžejním pojmem tématu je trestní řízení a jeho účinnost, jaký je jeho obsah, předmět a vztah trestního řízení k trestnímu právu hmotnému si vysvětlíme v několika málo následujících odstavcích.

Ve většině právních vztazích stát z vlastní iniciativy nevyhledává jejich porušení, toto nechává na jejich účastnících. V případě porušení hmotněprávních trestních norem však toto neplatí a stát si vytvořil soustavu orgánů činných v trestním řízení, která má za úkol v rámci stanovených procesních pravidel pachatele této činnosti odhalovat, zajistit proti nim důkazy a

pohnat jej k trestní zodpovědnosti. Při tomto vznikají mezi orgány činnými v trestním řízení a dalšími subjekty kolizní situace, které musí řešit jasně stanovená pravidla. Trestněprocesní vztah, vzniká na základě zákonem definované právní skutečnosti, je jej možno definovat jako vztah mezi subjekty podílejícími se na stíhání trestné činnosti a subjekty stíháním dotčených, obsahem jsou práva a povinnosti těchto subjektů. Trestněprocesní vztah je třeba odlišovat od trestněprávního vztahu, který vzniká mezi pachatelem trestného činu a státem, který má právo pachateli uložit trest.

Při pátrání po trestných činech a jejich pachatelích, orgány činné v trestním řízení zasahují do občanských práv a svobod, do těchto svobod mohou zasahovat toliko na základě zákona a způsobem, který zákon stanoví (*secundum et intra legem*), tento postup musí být s ohledem na ust. čl. 2 odst. 2, 3 čl. 4 Listiny základních práv a svobod zákonem upraven detailně a nelze postup orgánů činných v trestním řízení upravovat normami nižší právní síly. Tyto normy máme v platné právní úpravě upraveny v zákoně 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním ve znění pozdějších předpisů.

Kogentní normy trestního práva procesního upravují trestní řízení. Trestní řízení je zákonem upravený postup orgánů činných v trestním řízení a dalších subjektů podílejících se na tomto postupu, jehož cílem je zjištění trestného činu a jeho pachatele, zajištění důkazů, vynesení spravedlivého rozsudku nebo nápravného opatření, eventuálně rozhodnout o nároku poškozeného na náhradu škody. Někdy je hovořeno i o trestním řízení v širším slova smyslu, do kterého je zahrnován i výkon trestu. Takto trestní řízení v této práci chápat nebudeme a vykonání výkonu trestu nebude jejím obsahem.

Předmětem trestního práva procesního je úprava postupu orgánů činných v trestním řízení, směřujícím k prosazení trestního práva. Na této úpravě tak mimo jiné závisí účinnost samotného trestního řízení. Předmětem trestního řízení jsou skutečnosti jimiž se musejí zabývat orgány činné v trestním řízení při vyřizování jednotlivých záležitostí. S ohledem na zásadu hospodárnosti trestního řízení, je nezbytné, aby se orgány činné v trestním řízení zabývaly, toliko otázkami, které je nutno zodpovědět k dosažení účelu trestního řízení, viz. dále. Hlavní otázky jsou:

- Naplňuje skutek typové znaky trestného činu?
- Kdo jej spáchal?
- Jaký trest nebo ochranné opatření má být uloženo pachateli?

Tyto otázky bývají nazývány jako meritorní a rozhodnutí o nich rozhodnutí ve věci samé. Dále můžeme v širším smyslu považovat za předmět řízení také:

- výkon uložených trestů a ochranných opatření,
- rozhodování o nároku poškozeného na náhradu škody,
- objasňování okolností, které vedly ke spáchání trestného činu nebo jeho spáchání umožnily,
- zjišťování předpokladů pro provádění procesních úkonů a rozhodování o postupu řízení.

Účelem trestního řízení je zajistit realizaci trestního práva hmotného, náležitě zjistit trestné činy a spravedlivě potrestat jejich pachatele. Trestní řízení má dále působit k výchově občanů a působit k předcházení a zamezování trestné činnosti. V současnosti je kladen důraz právě na preventivní působení trestního řízení, pro které je nezbytné objektivně poznat okolnosti, které ke spáchání trestné činnosti vedly a umožnily její spáchání. Bezpochyby však na prevenci bude mít větší vliv výsledná objasněnost jednotlivých trestných činů, které může napomoci kvalitní úprava trestního řízení, pružně reagující na aktuální nebezpečí a zasahující co nejméně do ústavně zaručených práv a svobod občanů.

Účinné trestní řízení přispívá ke snižování trestné činnosti co do jejího celkového množství a taktéž ke snižování počtu neobjasněných trestných činů z celkového nápadu trestné činnosti.

2) Vývoj trestního řízení a zvyšování jeho účinnosti

Již trestní právo římské bylo rozděleno na dvě skupiny, na trestní právo soukromé pro tzv. soukromé delikty a trestní právo veřejné pro zločiny. Veřejné právo trestní vycházelo z ochrany veřejného zájmu, nebyly pro něj stanoveny žádné normy a moc vykonával vždy magistrát, který měl při výkonu možnost volného uvážení. Rozsudkem byl tedy okamžitý administrativní akt (*coaercitio*). Magistrát vedl vyšetřování jednostranným inkvizičním způsobem. Postupně došlo k omezení této magistrátské moci, kdy k smrti odsouzený občan, měl právo odvolat se k lidu (*provacatio ad populum*).

Inkviziční řízení je založeno na zásadě vyšetřovací, soustřeďuje všechny funkce v procesu do rukou inkvizitora, který sám opatřuje a provádí důkazy, a to jak ve prospěch, tak v neprospěch osoby proti níž se vyšetřování vede, a nakonec i ve věci rozhoduje o vině a trestu. Tento druh procesu klade velké otázky o tzv. nestrannosti inkvizitora, většinou soudu, a taktéž osoba, proti níž se trestní stíhání vede, má v tomto druhu procesu spíše postavení předmětu řízení a nikoli jeho strany.

Tento druh řízení byl postupně převzat italskou školou trestního práva, která postupně stanovila první skutkové podstaty trestného činu, jeho stadia, ale také nové procesní postupy. Obživil problém míry volného uvážení soudu při rozhodování a otázka jeho vázanosti zákonem. Z této italské školy převzalo trestní řízení i církevní právo, které však později svou autoritou zpětně ovlivnilo trestní proces na kontinentě.

Vznik veřejné žaloby má pravděpodobný vznik ve francouzském právu, kde byl ve 14. století zaveden institut veřejných žalobců (*procuratores*), kteří měli zakázáno přijímat pověření k zastupování od osob soukromých a tato funkce nabyla charakteru stálých úřadů. Tito zástupci však nevedli trestní stíhání, toliko před soudem samým tlumočili názor krále. Stále se v řízení uplatňovala zásada inkviziční.

V průběhu vývoje se stát stal výlučným subjektem, kterému přísluší právo trestat, jedná se o právo, které je jedním z projevů jeho suverenity ve formě vnitřní svrchovanosti. Z tohoto důvodu postupně stát, kterému vzniká spácháním trestného činu trestní nárok, zřizuje institut veřejných žalobců.

Na přelomu 18. a 19. století proběhly ve většině zemí kontinentu reformy, jejichž cílem bylo dosud nahradit dosud užívaný *processus inquisitorius*, poznamenaný torturou, v řízení používající zásadu obžalovací, které mělo poskytovat větší záruku spravedlivého rozhodnutí, a nemělo být jednostrannou záležitostí. Postupně musela být oslabena úloha vyšetřujícího soudce, proces byl následně rozdělen na dvě části, část přípravnou a řízení vedené před soudem. Do hry vstupuje veřejný žalobce, jenž má žalobní právo. Pánem sporu (*domini litis*) byl však stále vyšetřující soudce, který pracoval nezávisle na veřejném žalobci, jež byl odkázán na výsledky vyšetřování provedené vyšetřujícím soudem. Postupně se též posilovalo právo obviněného na obhajobu již v přípravném řízení. Měl právo navrhnout důkazy, nahlížet do spisů, lze hovořit o položení základu vzniku kontradiktorního řízení.

Kontradiktorní řízení je řízením, ve kterém osoba, proti níž se trestní řízení vede, na rozdíl od do té doby tajného a jednostranně vedeného vyšetřování, má právo na obhájce od počátku vyšetřování. Obhájce a osoba proti níž se trestní stíhání vede má právo klást otázky svědkům, jsou zavedeny přísnější podmínky pro omezení osobní svobody, je zakotvena možnost nahlédnutí do soudního spisu atd. Tento proces zrovnoprávňuje postavení osoby proti níž se trestní řízení vede. Uvedené řízení s různými modifikacemi převažuje ve většině zemí kontinentální Evropy.

Poněkud odlišný vývoj měl vývoj práva v anglosaských zemích. Zde se zformoval typ trestního řízení nazývaný jakožto adverzární. V těchto státech nedošlo k recepci římského a kanonického práva a jeho vývoj vycházel především z domácí tradice. Základní rozdíl mezi kontinentálním kontradiktorním řízením a anglosaským adverzárním řízením je v rozdílně chápání úloze procesních stran u soudu v průběhu procesu, zejména v průběhu dokazování. V kontinentálním řízení je soudce vázán zásadou vyhledávací tzn., že při hlavním líčení vyslychá obviněné a svědky a sám pátrá po důkazech, která obžaloba ani obviněný nenavrhli, a které mají podstatný význam pro řádné objasnění věci. Naproti tomu v adverzárním procesu se očekává, že všechny obviňující důkazy navrhne a předloží obžaloba a důkazy vyvíjející předloží osoba proti níž se trestní stíhání vede. Soudce se při dokazování omezuje toliko na procesní stránku důkazů, tedy prověření jejich přípustnosti. Není zde též známo klasické přípravné řízení vedené policií, ta toliko přijímá trestní oznámení, vlastními silami odhaluje trestnou činnost. Policisté provádějí neopakovatelné úkony např. ohledání místa činu, tyto jsou však jako důkaz přijaty, až na základě jejich výpovědi prezentované před soudem. V celém anglosaském právním systému dále převažuje zásada oportunité, kde žalobce vedle skutkových a právních podmínek, uvažuje též o splnění podmínky veřejného zájmu.

3) Úprava přípravného řízení v rámci trestního řízení

O vztahu přípravného řízení a řízení před soudem hovoří mnozí autoři jako o tzv. „věčné otázce“. Tento vztah lze pojímat buď tak, že předsoudní stádium tvoří významnou část procesu a soudní řízení z něho ve významné míře vychází, anebo tak, že jde pouze o materiální předpoklad a východisko pro rozhodnutí státního zástupce. Po tzv. velké novele 265/2001 Sb., bylo těžiště dokazování přeneseno z přípravného řízení do řízení před soudem, alespoň u standardního a zkráceného řízení. Přesunutí těžiště dokazování směrem na soud se projevilo nejen ve zvýšení objemu procesních úkonů, které byl soud nucen provést, ale též ve změně pojetí těchto úkonů. Nově byla vymezena úloha soudu, který projednání obžaloby v hlavním líčení řídí. Trestní řízení včetně činnosti stran jejichž, aktivita byla zdůrazněna musí probíhat v souladu se zákonem, přičemž soud do dokazování v zásadě zasahuje jen v tom rozsahu, aby řízení vedlo ke správnému a spravedlivému rozhodnutí. Pokud však strany neprovedou dokazování v úplném rozsahu tak, aby soud mohl spravedlivě rozhodnout, je povinen v potřebném rozsahu dokazování doplnit. Hlavní pozitivum uvedené novely je třeba spatřovat v omezení duplicitního provádění procesních úkonů, které má spolu s pozitivním vlivem na jeho efektivitu a hospodárnost vliv zejména na účinnost trestního řízení.

Na následujících řádcích si stručně vyličíme vztah předsoudního stadia a soudního stadia trestního řízení na našem území od trestního řádu z roku 1873 do velké novely trestního řádu z roku 2001

Trestní řád č. 119/1873 ř. z., upravoval stále ještě proces jako inkviziční. Vzorem pro jeho přijetí byl francouzský *Code d'instruction criminelle* z roku 1808. Což se projevovalo zejména v tom, že jako nejspolehlivější důkazní prostředek bylo pokládáno doznání obviněného, a též jeho povinnost vypovídat.

Přípravné řízení nebylo povinným stádiem trestního procesu. Pakliže měly mít zde provedené úkony policejním orgánem platnost i v celém trestním řízení bylo nezbytné, aby byly provedeny za účasti soudce. Přípravné řízení mělo dvě formy, přípravné vyšetřování a přípravné vyhledávání. Ohledně každého oznámení se mělo postupovat stejně, závažnost věci neměla být brána v úvahu. Přípravné vyhledávání bylo prováděno policejními nebo soudními orgány. Po skončení přípravného vyhledávání byly spisy postoupeny státnímu zástupci, který mohl nařídít

nebo navrhnout jejich doplnění, podat návrh na zavedení přípravného vyšetřování, oznámení odložit nebo podat obžalobu.

Přípravné vyšetřování konal vyšetřující soudce. Státní zástupce nemohl sám provádět úkony přípravného řízení, měl v něm postavení žalobce, tedy procesní strany. Účel přípravného vyšetřování bylo vyjasnit skutkový stav na podkladě návrhu státního zástupce na jeho zavedení. Vyšetřující soudce konal vyšetřování samostatně a podle vlastní úvahy. Jednání přípravného vyšetřování bylo neveřejné. Přípravné vyšetřování končilo buď zastavením, jenž mělo účinky zprošťujícího rozsudku nebo uzavřením, které znamenalo, že trestní řízení mohlo postoupit do dalšího stadia. Formálně bylo považováno za těžiště dokazování řízení před soudem. Dřívější výpovědi bylo možno číst, pakliže osoba byla nedosažitelná, či podstatně měnila svoji výpověď, platily zásady bezprostřednosti a ústnosti.

Trestní řád č. 87/1950 Sb. nahradil dosavadní trestní řády, byl tříděně zaměřen a měl zaručovat uplatnění zásady objektivní pravdy a socialistické zákonnosti. Došlo k omezení práv obviněného, který byl fakticky povinen vypovídat, fakticky byla vyloučena možnost obviněného a obhájce nahlížet do spisu před podáním obžaloby, při rozhovoru mezi obhájcem a obviněným vzatým do vazby byl přítomen dozor. Jedná se o typické znaky inkvizičního řízení. Důsledkem této normy bylo, že přípravné řízení vedené policií, fakticky získalo největší váhu, rozhodující pro výsledek procesu. Úprava byla přehnaně zjednodušující, jako důsledek myšlenky zlidovění soudnictví, neposkytující téměř žádné garance práv a svobod občanů kde řízení před soudem bylo považováno za méně důležitý přívěsek.

Přípravné řízení bylo vymezeno jako stadium, jehož úkolem bylo zjistit, zda bylo podezření z trestného činu proti určité osobě do té míry odůvodněno, aby byla podána obžaloba a věc odevzdána soudu. Mělo formu vyhledávání nebo vyšetřování, bylo neveřejné a tajné. V přípravném řízení byl činný především prokurátor dále policejní orgán a výjimečně soud.

Vyhledávání o trestných činech konaly orgány národní bezpečnosti, konalo se za účelem objevení trestného činu, zjištění a zadržení pachatele a zajištění důkazů a čerstvých stop. V případech vyhledávání o trestných činech příslušníků ozbrojených sborů v činné službě mohl konat vyhledávání jejich představený. Zákonem nebyl blíže upraven způsob skončení vyhledávání. Povolání orgány vždy podávaly zprávu prokurátorovi, jenž mohl rozhodnout o věci nebo zahájit vyšetřování, které bylo zahájeno jakmile bylo důvodné podezření ze spáchání trestného činu.

Vyšetřování konal obligatorně, zpravidla osobně, prokurátor, který byl oprávněn nařídít orgánům povolaným k vyhledávání provedení jednotlivých vyšetřovacích úkonů. Vyšetřování se konalo jen, nebyla-li věc již dostatečně vysvětlena. V praxi však docházelo k tomu, že prokurátoři konali vyšetřování jen zcela výjimečně a ve většině případů využívali možnosti dané jim ust. § 84 odst. 2 tr. řádu č. 87/1950 Sb., nařídít, aby jednotlivé vyšetřovací úkony prováděly orgány povolané k vyhledávání, nad kterými prokurátor vykonával dozor. K uzavření přípravného řízení mohlo dojít po dosažení stavu, kdy prokurátor po provedeném vyšetřování měl za to, že věc již byla dostatečně vysvětlena a mohlo se o ni rozhodnout. Tímto rozhodnutím bylo v převážné většině případů podání obžaloby, dále připadalo v úvahu zastavení trestního stíhání, přerušeni, či postoupení věci. Rozhodnutí o přerušeni či postoupení měly povahu pouze mezitímní a nikoli meritorní.

Řízení před soudem bylo upraveno obecně a málo podrobně. Prokurátor byl oprávněn v průběhu hlavního líčení, dříve než se soud odebral k závěrečné poradě, rozšířit žalobu o nový skutek nebo ji jinak změnit. Při hlavním líčení bylo možno číst, za splnění stanovených podmínek, předchozí výpovědi. Soud rozhodoval o skutku uvedeném v obžalobě, nebyl však vázán jeho právním posouzením, při rozhodnutí mohl přihlížet jen k těm důkazům, které byly provedeny při hlavním líčení, skutečný vztah však byl takový, že dominovalo přípravné řízení.

Trestní řád 64/1956 Sb. nově upravil zejména přípravné řízení, předběžné projednání obžaloby a odvolací řízení. Výkon rozhodnutí byl přenesen z prokurátora na soudy. Úprava se stala podrobnější. Na předchozí nedostatky reagoval § 1 odst. 2 citované úpravy, který ukládal všem orgánům činným v trestním řízení, aby trestní věci projednávaly co nejrychleji, s plným šetřením ústavně zaručených práv a svobod tak, aby projednávání působilo výchovně na osobu, proti které se trestní řízení vede, a vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí, jakož i k plnění občanských povinností. Úprava též v § 2 nově shrnula základní zásady trestního řízení.

V důvodové zprávě byly vytyčeny jako hlavní úkoly zejména upevnění prokurátorského dozoru, zajištění důsledného upevnění tzv. presumpce nevinny a zlepšení výchovné úlohy všech orgánů činných v trestním řízení, což byla reakce na předchozí trestní řád z roku 1950, který sice umožňoval méně formalistické provedení trestního řízení, ale ve snaze po zjednodušení a urychlení trestního řízení zanedbal některé záruky ochrany občanských práv hlavně v přípravném řízení. Byla zavedena kontrola vyšetřování ze strany prokurátora, uplatnění nového způsobu zahájení vyšetřování a vytvoření institutu vznesení obvinění, byť význam vznesení

obvinění byl poněkud oslaben tím, že bezpečnostní orgány byly oprávněny již před vznesením obvinění užít některých opatření, zejména vzít osobu podezřelou ze spáchání trestného činu do prozatímní vazby. Zde je třeba připomenout příspěvek J. Matiaška¹, který podrobně rozebíral příčiny nezákonností 50. let, odmítal spatřovat jediný důvod těchto jevů jen ve vyšetřování a velmi výstižně poukázal na to, že „sebelepší zákonná úprava není prostě s to zamezit deformacím, pokud tu bude nebezpečí vnějšího mocenského zásahu, který koneckonců má vždy dost možností, jak přinutit výkonný orgán, aby akceptoval jeho názor či linii bez ohledu na to, že se zákonem nemá co společného“. Tento názor zde autor práce zmiňuje též proto, že je nadčasový a platný i v současnosti.

Trestní řád upravil jedinou formu přípravného řízení, a to vyšetřování. Trestním řízením rozuměl toliko řízení podle trestního řádu, trestním stíháním pak úsek řízení až do právní moci rozsudku nebo usnesení o zastavení trestního stíhání. Přípravné řízení bylo ztotožněno s pojmem vyšetřování. Postup před zahájením vyšetřování trestní řád, až na zajištění osob a věcí bezpečnostními orgány, neupravoval. V rámci tohoto ustanovení byl upraven institut prozatímní vazby, odejmutí věci, osobní nebo domovní prohlídka.

Vyšetřování konali vyšetřovatelé prokuratury a vyšetřovatelé ministerstva vnitra. Vyšetřovatelé ministerstva vnitra konali vyšetřování o trestných činech uvedených v § 13 odst. 1 tr. řádu z roku 1956 a o trestných činech s nimi souvisejících. Vyšetřovatelé veřejné bezpečnosti vyšetřování o všech ostatních činech. Úloha vyšetřovatelé prokuratury v praxi nebyla tak významná, tito měli fungovat jen na základě zvláštního pověření prokuratury.

V § 176 trestního řádu z roku 1956 byl nově upraven institut zahájení vyšetřování, které se zahajovalo, zjistily-li se skutečnosti, které nasvědčovaly tomu, že byl spáchán trestný čin. Jednalo se institut zahájení vyšetřování ve věci. Pokud zjištěné skutečnosti zároveň odůvodňovaly závěr, že trestný čin byl spáchán určitou osobou, přicházelo v úvahu spojit s usnesením o zahájení vyšetřování i usnesení o vznesení obvinění dle ust. § 178 tr. ř. č. 64/1956 Sb.. Proti usnesení o vznesení obvinění byla přípustná stížnost, která neměla odkladný účinek. Institut vznesení obvinění byl chápán jako důležitá záruka, že občané budou stíháni jen v odůvodněných případech, a že se jim dostane od počátku vyšetřování možnosti plné obhajoby. Práva obhajoby však byla značně omezena s obviněným, který byl ve vazbě mohl obhájce mluvit bez přítomnosti třetích osob až při seznamování obviněného s výsledky vyšetřování a kdykoli

¹ J. Matiaška: K budoucnosti vyšetřování, Kriminologický přehled 1968, č. 4, s. 91

později. Až v řízení před soudem se obhájce mohl zúčastnit úkonů, kterých se mohl zúčastnit obviněný. Obžaloba mohla být podána toliko pro skutek, pro který bylo vzneseno obvinění.

Vyšetřovací orgány při provádění vyšetřovacích úkonů postupovaly z vlastní iniciativy tak, aby co nejrychleji a nejúplněji vyšetřily skutečnosti potřebné k posouzení případu, jak ve prospěch tak v neprospěch obviněného. Obviněný nesměl být k výpovědi donucován. V rámci již zmíněného seznámení s vyšetřovacím spisem měl obviněný právo navrhnout doplnění vyšetřování. Obviněný měl nově možnost podat stížnost proti průtahům ve vyšetřování nebo závadám v postupu vyšetřovacího orgánu. Po skončení vyšetřování vyšetřovací orgán předložil spisy prokurátorovi s návrhem konečného opatření.

Pokud ve věci nebylo zahájeno vyšetřování a nejednalo o trestný čin ani přestupek nebo se jednalo o čin jehož nebezpečnost pro společnost byla nepatrná a nebyl-li důvod k jinému opatření prokurátor věc odložil. Zařazení této úpravy do hlavy pojednávající o vyšetřování bylo nesystematické, zákon však tak jak dříve uvedeno téměř neobsahoval úpravu postupu před zahájením vyšetřování. Jinak rozhodl o podání obžaloby, zastavení trestního stíhání, přerušení trestního stíhání a postoupení věci.

Řízení před soudem bylo v úpravě z roku 1956 upraveno podstatně podrobněji než v zákoně č. 87/1950 Sb.. V rámci vztahu mezi přípravným řízením a stadiem projednání věci před soudem nedošlo k významnému změně. Procesní záruky obžalovaného byly posíleny, vždy měl být dotázán, zda porozuměl obžalobě, sám měl možnost souvisle vylíčit skutkový děj a vyjádřit se k obžalobě. Obžalovaný měl být po provedení důkazu vždy dotázán, zda se k němu chce vyjádřit a toto vyjádření se zapisovalo do protokolu. Při rozhodování mohl soud přihlížet jen k těm důkazům, které byly při hlavním líčení provedeny. Soud rozhodoval jen o skutku, který byl uveden v žalobním návrhu.

Trestní řád č. 141/1961 Sb., který platí ve znění pozdějších novel do současnosti, vznikl po přijetí ústavy č. 100/1960 Sb., která měla kodifikovat socialistické zřízení, které v naší zemi již mělo zvítězit. Vznikal na základě politické direktivy pod velkým časovým tlakem a z tohoto důvodu muselo být záhy přistoupeno k jeho změnám. Pojem vyšetřování byl novelou zákona č. 57/1965 Sb. nahrazen pojmem trestní stíhání a byla zavedena nová forma přípravného řízení tzv. vyhledávání. Trestní řád 141/1961 Sb., tak jak byl přijat, setrval na systematické trestního řádu z roku 1956, navíc se však pokoušel nově formulovat zásady spolupráce se společenskými organizacemi v boji proti kriminalitě. Zdůrazňoval předcházení zločinnosti, prohluboval zásadu

obhajoby a měl vést ke zdokonalení uplatnění zásady objektivní pravdy, dále zesílil kasační zásadu v odvolacím řízení.

Trestní řád účinný od roku 1962 opět téměř neobsahoval žádnou úpravu postupu před zahájením vyšetřování, stejně jako v trestním řádu z roku 1956 upravoval v ustanovení § 88 zajišťování věcí bezpečnostními orgány. Dále zde byl § 163, který upravoval vyřízení věci před zahájením vyšetřování, což mohlo být odevzdání věci místnímu lidovému soudu, odevzdání věci ke kázeňskému vyřízení nebo odložení věci. Teprve novelou provedenou zákonem č. 57/1965 Sb., byl zcela nově upraven v hlavě deváté postup před zahájením trestního stíhání. K objasnění (tento pojem byl změněn na prověřování až novelou č. 149/1965 Sb.) oznámení o trestné činnosti měl prokurátor, vyšetřovatel a vyhledávací orgán opatřovat potřebné podklady a nezbytná vysvětlení a dále zajišťovat stopy po trestného činu. Postup před zahájením trestní stíhání bylo možno ukončit odložením věci, odevzdáním věci místnímu lidovému soudu a odevzdat věc ke kázeňskému vyřízení. Novela 149/1969 Sb., reagovala na zavedení objasňování přečinů a zrušení zákona o místních lidových soudech. Novela č. 178/1990 Sb., nově poskytla právo stížnosti proti usnesení o odložení věci nejen oznamovateli, ale též poškozenému. Toto právo mu bylo, novelou č. 558/1991 Sb., opět odebráno. Byl dále odstraněn poslední důvod fakultativního odevzdání věci ke kázeňskému projednání v případech šlo-li o trestný čin, jako reakce na ústavní princip, že jen soud může rozhodovat o vině a trestu.

Zásadní změny v úpravě postupu před zahájením trestního stíhání byly provedeny novelou č. 292/1993 Sb. Novela zdůraznila, že těžiště činnosti policie mělo být především ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání. V okamžiku, kdy policie zajistila dostatečný počet důkazních prostředků odůvodňující závěr, že byl určitou osobou spáchán trestný čin a bylo-li možno sdělit této osobě obvinění, měla být věc předána vyšetřovateli. Vyšetřovatelé prováděli úkony při prověřování o trestných činech, na která zákon stanovil trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšovala tři roky. Nově bylo upraveno vyrozumění oznamovatele o provedených opatřeních pouze na případy pokud o to požádal. Potřebná opatření k odhalení trestných činů a zjištění pachatelů měl provádět policejní orgán a vyšetřovatel. Státní zástupce byl vypuštěn, jelikož se měl soustředit především na zastupování veřejné žaloby v řízení před soudem a na výkon dozoru nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení. Nově bylo možno důkazy v přípravném řízení provádět toliko jednalo-li se o úkony neodkladné a neopakovatelné. Zakotven byl specifický institut odložení věci v případě, pokud se nepodařilo zjistit skutečnosti opravňující zahájení trestního stíhání. Doručení o odložení věci bylo nutno opět doručit poškozenému, který byl znám, a jenž mohl proti němu podat stížnost.

Novelou č. 152/1995 Sb., byl do trestního řádu zaveden ust. § 159b tr. řádu institut dočasného odložení trestního stíhání, který umožnil dočasné odložení trestního stíhání, jestliže to bylo potřeba k objasnění trestné činnosti páchané ve prospěch zločinného spolčení. Nově byl rozšířen výčet orgánů, které měly postavení policejních orgánů o celní úřady. Orgány s postavením policejních orgánů měly o předmětu šetření vyrozumět místně příslušný orgán Policie České republiky. V případě sporu o příslušnost rozhodoval vyšetřovatel a jeho stanovisko bylo závazné.

Novela č. 166/1998 Sb. upravila vazbu a její délku o dobu v níž bylo třeba osobu zadrženou odevzdat soudu s návrhem na vzetí do vazby. Byly rozšířeny oprávnění státního zástupce ve stadiu před přípravným řízením, konkrétně i v tomto stadiu řízení mohl od policejního orgánu vyžadovat spisy, zprávy o policejním postupu, nařídit přikázání věci jinému orgánu, odejmout věc policejnímu orgánu a přikázat ji vyšetřovateli, dočasně odložit trestní stíhání.

Přípravné řízení bylo tedy po přijetí zákona č. 141/1961 Sb. koncipováno jako stadium řízení, v jehož průběhu mají být příslušnými orgány iniciativně, co nejrychleji a nejúplněji objasněny všechny skutečnosti potřebné pro posouzení případu, osoby pachatele i nároku poškozeného na náhradu škody, odhaleny příčiny, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání. Pakliže se věc předávala soudu, musela být v přípravném řízení objasněna ve stejném rozsahu, v jakém ji bylo třeba objasnit v hlavním líčení. Zároveň bylo konstatováno, že přípravné řízení má ve vztahu k řízení před sudem předběžný charakter, protože soud zkoumal v hlavním líčení samostatně všechny okolnosti důležité pro rozhodnutí. Prakticky však mělo přípravné řízení na výsledek dokazování v hlavním líčení zásadní význam a všeobecně se mělo za to, že na jeho výsledku závisí často výsledek celého procesu. Stále se jedná o silné přípravné řízení.

Teorie hovoří o dvou koncepcích přípravného řízení kdy první koncepce jej chápe jako podstatnou část procesu, usilující o co nejúplnější objasnění věci. Toto řízení má velký prejudikační vliv, zpravidla jej prováděl vyšetřující soudce, jenž byl ve zmíněné úpravě nahrazen institutem vyšetřovatele. Druhá koncepce zdůrazňuje pomocnou roli přípravného řízení, které mělo žalobci pouze umožnit rozhodnutí, může-li podezření vůči obviněnému odůvodnit obžalobu a veřejné hlavní líčení proti němu. Veřejné hlavní líčení je považováno za hlavní stadium, jehož účelem bylo se zárukami moderního procesu všechny důkazy, tento typ přípravného řízení provádí policie nebo státní zástupce. J. Štěpán formuloval tzv. „třetí

koncepti“ přípravného řízení, z níž podle jeho názoru vycházel tehdy platný trestní řád č. 141/1961 Sb., po novele provedené zákonem č. 57/1965 Sb.. Vycházel z toho, že stadium hlavního líčení je těžištěm řízení, ovládáno zásadou bezprostřednosti, kde měly být opětovně provedeny ty výsledky přípravného řízení, které mohly mít význam pro rozhodnutí ve věci. S ohledem na to J. Štěpán poukazuje, že přípravné řízení nemá jinou než pomocnou a předběžnou povahu, přestože materiál, který měl být co nejúplnějším, všestranně jdoucí do všech podrobností, shromážděný v průběhu přípravného řízení určoval v té době obsah soudního řízení. Tato koncepce byla ihned napadena s poukazem na to, že určujícím pro vztah mezi přípravným řízením a hlavním líčením je to, kde se tvoří skutkový základ pro rozhodnutí ve věci. Závislost hlavního líčení na přípravném řízení tedy osciluje mezi dvěmi krajnostmi od naprosté nezávislosti až k absolutní závislosti. Někteří autoři dokonce hovoří o tom, že hlavní líčení se zdálo být spíše „odvoláním proti vyšetřování“, tedy spíše přezkoumáváním pokud ne vyloženě opakováním spisového materiálu opatřeného ve vyšetřování. P. Šámal uvádí, že trestní řízení u nás platné do roku 2002 bylo typicky smíšené inkviziční řízení, v němž hlavní líčení bylo jen demonstrací výsledků přípravného řízení a vyhlášením rozhodnutí, které bylo tímto způsobem prejudikované. J. Musil² zdůraznil ve vztahu ke stávajícímu pojetí přípravného řízení zdůraznil tyto momenty:

- hypertrofii přípravného řízení,
- nadměrný rozsah dokazování,
- nadměrnou judicializaci,
- nízkou efektivnost přípravného řízení,
- silnou autonomii vyšetřovatelů.

Trestní řád č. 141/1961 Sb., ve svém původním znění upravoval jedinou formu přípravného řízení nazvanou vyšetřování, které konali vyšetřovatelé prokuratury a ministerstva vnitra. Novela z roku 1965, provedená zákonem č. 57/1965 Sb. zakotvovala jako další formu přípravného řízení vyhledávání. Vyhledávání představovalo zjednodušenou formu přípravného řízení, obvinění se sdělovalo jen opatřením, seznámení s výsledkem vyšetřování bylo méně formální, byla omezena účast obhájce na úkonech oproti vyšetřování, taktéž byly stanoveny lhůty pro skončení vyhledávání. Novela provedená zákonem č. 149/1969 Sb., v návaznosti na hmotněprávní úpravu přečinů v zákoně č. 150/1969 Sb., upravila novou formu předsoudního

² V článku Funkce přípravného řízení, profesní profil a kvalifikační příprava policejního vyšetřovatele, Kriminální věda 1994, č. 1 (s.65-66), jednak v příspěvku Reforma přípravného řízení, Acta Universitatis Carolinae 1993, č. 1, s. 5-9

stadia objasňování. J. Mathern uvádí³, že tato úprava znamenala přenesení těžiště dokazování z přípravného řízení do řízení před soudem. Tato úprava však způsobila závažné problémy v aplikační praxi, zejména pokud nebyl dostatečně shromážděn důkazní materiál, aby řízení o přečinech mohlo být před soudem urychleně projednáno a skončeno. Objasňování přečinů bylo zrušeno novelou č. 178/1990 Sb.. Novela dále zdůraznila význam vyšetřování tím, že stanovila, že vyhledávání se bude nadále konat o trestných činech jejichž horní hranice odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok.

Novelou č. 558/1991 Sb., byl nově upraven institut vazby a přeneseno rozhodování o základních lidských právech a svobodách v případech jejich omezení na soud.

Novela č. 292/1993 Sb., se přípravného řízení dotkla podstatně s jejím přijetím bylo spojeno i přijetí dalších zákonů, jako příklad uveďme zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství. Cílem novely bylo posílit soudní řízení a snížit váhu přípravného řízení, čehož důsledkem bylo snížení rozsahu dokazování v přípravném řízení a omezení možnosti přenášet výsledky přípravného řízení do hlavního líčení. Přípravné řízení poté co bylo zrušeno vyhledávání měli provádět pouze vyšetřovatelé. Přípravné řízení bylo nově vymezeno v ust. § 12 odst. 10 tr. řádu tak, že se jím rozuměl úsek trestního řízení od zahájení trestního stíhání, případně od provedení neodkladných nebo neopakovatelných úkonů, do podání obžaloby, postoupení věci, přerušení nebo zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby. Nebylo tedy již možno nadále konat trestní stíhání tzv. „ve věci“. Opatřování důkazů v přípravném řízení mělo mít tedy předběžnou a přípravnou povahu a plnilo funkci zajišťovací a filtrační. V praxi se však uvedený záměr nepodařilo naplnit.

Novela č. 265/2001 Sb., platná od 1.1.2002 byla přijata po obšírné diskusi, jejímž jednoznačným závěrem bylo, že stávající systém trestního řízení, jakožto součást širších mechanismů státu a jeho orgánů v boji s kriminalitou je pro svou zdlouhavost, nákladnost a zejména neúčinnost v podstatě vyčerpán. Ohledně obsahu novely však nepanovala potřebná shoda, což se projevilo mimo jiné tím, že poté co byla dne 30.09.1999 vládou schválena rozsáhlá novela trestního řádu a souvisejících zákonů a návrh byl předložen Poslanecké sněmovně jako sněmovní tisk č. 383, byl tento návrh zamítnut. Důvodem byla především údajná neúměrná riskantnost a nereálnost zamýšleného kroku, která dle názoru odpůrců mimo jiné nahrazovala

³ Mathern, V.: Dokazovanie v československom trestnom procese, Obzor, Bratislava 1984 s. 55 až 69.

kontinentální model trestního řízení adverzárním modelem a likvidovala přípravné řízení a dokazování v něm.

Z výše uvedeného důvodu začaly práce na novém návrhu novely trestního řádu, která měla respektovat některá kritická stanoviska. Návrh novely byl v listopadu 2000 předložen Poslanecké sněmovně. Nový návrh upravil dvě formy přípravného řízení, věcná příslušnost byla upravena tak, aby nedošlo k výraznějšímu přesunu trestní agendy na okresní soudy.

Novela tedy zejména měla řešit tyto situace:

- přenést těžiště dokazování z přípravného řízení do stadia projednání trestní věci v řízení před soudem a posílení postavení státního zástupce v přípravném řízení,
- zavedení nových forem přípravného řízení (zkrácené přípravné řízení a rozšířené vyšetřování),
- úpravu vazby za účelem snížení počtu vazebně stíhaných osob,
- změny v organizaci policejního vyšetřování,
- posílení úlohy soudce v přípravném řízení (uplatnění rozhodování o trvání obhajoby, účast soudce na výslechu svědka a rekognici majících povahu neodkladného či neopakovatelného úkonu),
- odformalizování přípravného řízení.

Novela z roku 2001 přenesla těžiště dokazování reálně a nikoli formálně jako novela z roku 1993, z přípravného řízení do stadia projednání věci před soudem. Sodní řízení zůstává nadále kontinentálním typem procesu. Policie se soustředí na vyhledávání potencionálních důkazů a nikoli na jejich provádění. Přípravné řízení má tedy pomocnou úlohu vůči řízení před soudem, kde se mohou uplatnit moderní zásady trestního procesu jako jsou zejména zásada bezprostřednosti, ústnosti, veřejnosti, plného zajištění práva na obhajobu a ústavněprávní princip soudcovské nezávislosti.

Přípravné řízení má však přesto důležitou roli, předurčuje budoucí řízení před soudem především tím, že vymezuje jeho předmět a ovlivňuje úspěšnost dokazování tím, že vyhledává důkazy, které budou provedeny v řízení před soudem. Smyslem přípravného řízení tedy je opatřit podklady pro rozhodnutí o tom, zda má být podána obžaloba a věci se má zabývat soud, či zda

má být od dalšího trestního stíhání upuštěno. Dalším úkolem přípravného řízení je jeho rychlá reakce na spáchaný trestný čin, jenž má zabránit ztrátě důkazů, úniku pachatele od trestní odpovědnosti a zamezit pokračování v trestné činnosti. V rámci přípravného řízení lze též snadněji provést procesní úkony náročné na uplatnění moderních poznatků kriminalistiky a dalších vědních oborů a zajistit důkazy později neopakovatelné či ze své podstaty neodkladné. Pakliže mají být důkazy z přípravného řízení použitelné u soudu musí být princip kontradiktornosti aplikován již v přípravném řízení.

Při posuzování úlohy přípravného řízení je třeba brát v úvahu i závažnost trestného činu kdy v méně závažných případech má být prováděno rychlé, operativní a nenákladné policejní šetření, kdy nezbytné procesní důkazy mohou být provedeny před veřejným žalobcem či soudcem. Přípravné řízení je tedy užší o věcech, v nichž koná řízení v prvním stupni okresní soud a ve věcech, v nichž se koná zkrácené přípravné řízení.

Nově si již podstatně neliší rozsah dokazování při postupu před zahájením trestního stíhání a po jeho zahájení, na rozdíl od dřívější úpravy. Nově se upravila ve výraznější míře provádění důkazů před zahájením trestního stíhání, včetně operativně pátracích prostředků, jejíž úprava byla přenesena ze zákona č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, do trestního řádu. Mezníkem se stal záznam o zahájení úkonů trestního řízení, od kterého se provádějí úkony trestního řízení, nebyly-li před jeho vydáním provedeny potřebné neodkladné nebo neopakovatelné úkony, které jsou s tímto záznamem bezprostředně spojeny.

Výsledný efekt uvedené novely je hodnocen jako sporný. V některých směrech byl zúžen rozsah dokazování v přípravném řízení zejména ve fázi vyšetřování, v dalších směrech naopak posílen, zejména ve fázi prověřování byl rozsah úkonů použitelných jako důkaz v řízení před soudem rozšířen. Současný model lze označit jako tzv. smíšený s převažujícími prvky kontinentálního procesu.

4) Přípravné řízení a nezbytnost zachování více forem přípravného řízení s ohledem na jeho účinnost

Jednotlivé úseky v nichž příslušné orgány činné v trestním řízení a jiné subjekty plní postupně své povinnosti a vykonávají svá práva s cílem dosáhnout účelu trestního řízení se

nazývají stadia trestního řízení. V jejich konkrétním vymezení se jednotliví autoři poněkud rozcházejí. Avšak je možno konstatovat toto základní členění stadií trestního řízení:

- A) předsoudní stádium
 - a) přípravné řízení zahrnující jak postup před zahájením trestního stíhání, tak postup po jeho zahájení dle ust. § 160/1 tr. řádu,
 - b) řízení po zrušení rozhodnutí (v přípravném řízení) nálezem Ústavního soudu (§ 314h-314k),

- B) soudní stádium
 - a) předběžné projednání obžaloby (§ 185),
 - b) hlavní líčení (§ 196),
 - c) řádné opravné řízení (o stížnosti a o odvolání, podání odporu proti trestnímu příkazu vede automaticky k zrušení trestního příkazu a nevyvolává řádné opravné řízení § 141, 245, 314g),
 - d) mimořádné opravné řízení (o stížnosti pro porušení zákona, o návrhu na obnovu řízení, o dovolání § 266, 277, 265a),
 - e) vykonávací řízení (§ 315),
 - f) řízení po zrušení rozhodnutí (v soudních stádiích) nálezem Ústavního soudu (§ 314h-314k).

V rámci toho kterého stadia trestního řízení se rozlišují jeho jednotlivé fáze, kterými zpravidla jsou zahájení, průběh a skončení.

Dále lze rozlišovat formy trestního řízení, ve kterém jednají soudy na veřejné a neveřejné zasedání. Což je rozdíl oproti pojmu formy přípravného řízení, které máme v současné době tři, konkrétně:

- standardní přípravné řízení (§ 157-167),
- rozšířené řízení týkající se některých trestných činů (§ 168-170),
- zkrácené přípravné řízení (§ 179a-179f)

Právní úprava přípravného řízení je obsažena v části druhé trestního řádu nazvané „Přípravné řízení“, která se skládá ze dvou obecných ustanovení (§ 157, 157a) a ze dvou hlav,

hlavy deváté nazvané „Postup před zahájením trestního stíhání“ (§ 158-159b) a hlavy desáté „Zahájení trestního stíhání, další postup v něm a zkrácené přípravné řízení“.

Postup před zahájením úkonů trestního řízení

Jedná se o postup dle trestního řádu či nikoli? Někteří autoři postup dle ust. § 158 odst. 1 tr. řádu považují za postup neprocesní povahy, stojící mimo přípravné řízení, který je zcela neformální a není trestním řízením podle trestního řádu, což dokládají i citací důvodové zprávy k novele. S tímto názorem se autor této práce stejně jako mnozí další neztotožňuje s ohledem na ust. § 12 odst. 10 tr. řádu, první věta kde je výslovně konstatováno, že trestním řízením se rozumí řízení podle tohoto zákona, což nepochybně je i postup dle ust. § 158 odst. 1 tr. řádu.

V jeho rámci policejní orgán získává poznatky na základě vlastního šetření, či podnětů jiných osob a orgánů o podezřeních, že mohlo dojít ke spáchání trestného činu a je povinen učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin a směřujících ke zjištění jeho pachatele, dále je povinen činit též nezbytná opatření k předcházení trestné činnosti (§ 158/1 tr. řádu). K objasnění a prověření skutečností důvodně nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin je povinen policejní orgán neprodleně sepsat úřední záznam, ve kterém uvede skutkové okolnosti, pro které řízení zahajuje, a způsob jakým se o nich dozvěděl (§ 158/3 tr. řádu).

Policejními orgány se dle ust. 12 odst 2 tr. řádu rozumějí útvary Policie České republiky a v řízení o trestných činech policistů útvar Ministerstva vnitra pro inspekční činnost. Stejně postavení mají v řízení o trestných činech příslušníků ozbrojených sil pověřené orgány Vojenské policie, v řízení o trestných činech příslušníků Vězeňské služby České republiky pověřené orgány této služby, v řízení o trestných činech příslušníků Bezpečnostní informační služby pověřené orgány Bezpečnostní informační služby a v řízení o trestných činech příslušníků Úřadu pro zahraniční styky a informace pověřené orgány Úřadu pro zahraniční styky a informace. Postavení policejních orgánů mají i pověřené celní orgány v řízení o trestných činech spáchaných porušením celních předpisů a předpisů o dovozu, vývozu nebo průvozu zboží, a to i v případech, kdy se jedná o trestné činy příslušníků ozbrojených sil nebo ozbrojených sborů a služeb, a dále porušením právních předpisů při umístění a pořízení zboží v členských státech Evropských společenství, je-li toto zboží dopravováno přes státní hranice České republiky, a v případech porušení předpisů daňových, jsou-li celní orgány správcem daně podle zvláštních právních předpisů. Není-li dále stanoveno jinak, jsou uvedené orgány oprávněny ke všem

úkonům trestního řízení patřícím do působnosti policejního orgánu.

Postup jakým policejní orgán získává poznatky o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin je upraven nejenom trestním řádem, ale i dalšími právními předpisy, obsažených v ústavních zákonech a ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smlouvách o lidských právech a svobodách, které mají přednost před zákonem a dále předpisy správního práva, zejména zákonem ČNR č. 283/1991 Sb., o Policii ČR ve znění pozdějších předpisů, ve kterém jsou vymezeny její úkoly mezi něž patří především boj s trestnou činností (§ 2/1d,e) zák. č. 283/1991Sb.) Povinností policejních orgánů (§ 12/1 tr. řádu) jak plyne z účelu tr. řádu a trestního řízení (§ 1/1tr. řádu) je náležitě organizovat svoji činnost a účinně realizovat preventivní činnost.

Postupu dle ust § 158/1 tr. řádu je dle autorových zkušeností mnohde na místě, zejména v případech tzv. účelových trestních oznámení, jako příklad lze uvést v minulosti podávaná trestní oznámení o podezření ze spáchání trestného činu podvodu dle ust. § 250 tr. zákona, kde skutečně ve většině případů nebylo na místě ani zahájení úkonů trestního řízení dle ust. § 158 odst. 3 tr. řádu, avšak s ohledem na podané trestní oznámení a v něm uvedené skutečnosti, byly tyto úkony vždy zahájeny a provedeno prověřování s následným odložením věci. Tímto jednáním se policejní orgán zprostředkovane podílel, na tlaku na dlužníka, aniž by věřitel, jako poškozený absolvoval složité a zdlouhavé civilní řízení. Otázka legality a legitimacy tohoto tlaku ze strany orgánů činných v trestním řízení byla a je sporná, ale dokud se nepodaří vhodně omezit účelová oznámení, jejíž účelem je toliko vyvinout tlak na dlužníky, či laciné opatření důkazů pro budoucí civilní spor tak, aby nebyl sankcionován skutečný poškozený či oznamovatel, nelze očekávat v této oblasti valného zlepšení. Jedná se otázku pro legislativce podílejícím se na přípravě nového kodexu o trestním řízení, avšak s malou predikovanou vyhlídkou na změnu k lepšímu. Je totiž velmi kontroverzní uvažovat nad zpoplatněním byť jen zcela zjevně účelově podaných trestních oznámení, či zavedením odpovídající sankce (přestupku či trestného činu, institut křivého obvinění se jeví nedostatečným). Ani nová slovenská úprava v tomto ohledu nepřinesla nic nového. Lze tedy konstatovat, že na základě podaného trestního oznámení následuje téměř vždy zahájení úkonů trestního řízení.

Postup po zahájení úkonů trestního řízení, prověřování

Postup před zahájením trestního stíhání byl do přípravného řízení integrován zákonem č. 265/2001 Sb..

Ustanovení § 158 odst. 3 tr. řádu stanoví: „O zahájení úkonů trestního řízení k objasnění a prověření skutečností důvodně nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, sepíše policejní orgán neprodleně záznam, ve kterém uvede skutkové okolnosti, pro které řízení zahajuje, a způsob, jakým se o nich dozvěděl. Opis záznamu zašle do 48 hodin od zahájení úkonů trestního řízení státnímu zástupci. Hrozí-li nebezpečí z prodlení, policejní orgán záznam sepíše po provedení potřebných neodkladných neopakovatelných úkonů. K objasnění a prověření skutečností důvodně nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, opatřuje policejní orgán potřebné podklady a nezbytná vysvětlení zajišťuje stopy trestného činu. V rámci toho je oprávněn, kromě úkonů uvedených v této hlavě, zejména

- a) vyžadovat vysvětlení od fyzických a právnických osob a státních orgánů,
- b) vyžadovat odborné vyjádření od příslušných orgánů, a je-li toho pro posouzení věci třeba, též znalecké posudky,
- c) obstarávat potřebné podklady, zejména spisy a jiné písemné materiály,
- d) provádět ohledání věci a místa činu,
- e) vyžadovat za podmínek uvedených v § 114 provedení zkoušky krve nebo jiného podobného úkonu, včetně odběru potřebného biologického materiálu,
- f) pořizovat zvukové a obrazové záznamy osob, snímat daktyloskopické otisky, provádět osobou téhož pohlaví nebo lékařem prohlídku těla a jeho zevní měření, jestliže je to nutné ke zjištění totožnosti osoby nebo ke zjištění a zachycení stop nebo následků činu,
- g) za podmínek stanovených v § 76 zadržet podezřelou osobu,
- h) za podmínek stanovených v § 78 až 81 činit rozhodnutí a opatření v těchto ustanoveních naznačená,
- i) způsobem uvedeným v hlavě čtvrté provádět neodkladné nebo neopakovatelné úkony, pokud podle tohoto zákona jejich provedení nepatří do výlučné pravomoci jiného orgánu činného v trestním řízení.“

Dle ust. § 12 odst 10 tr. řádu se přípravným řízením rozumí úsek řízení podle tohoto zákona od sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení nebo provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů, které mu bezprostředně předcházejí, nebyly-li tyto úkony provedeny od zahájení trestního stíhání do podání obžaloby, postoupení věci jinému orgánu nebo zastavení trestního stíhání, anebo do rozhodnutí či vzniku jiné skutečnosti, jež mají účinky zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby, zahrnující objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin a vyšetřování.

Dle ust. § 160 odst. 4 tr. řádu je neodkladným úkonem takový, který vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo ztráty důkazu nesnese z hlediska účelu trestního řízení odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání. Neopakovatelným úkonem je takový úkon, který nebude možno před soudem provést.

Přípravné řízení je pravidelnou součástí kontinentálního typu trestního procesu. Ze samotného názvu plyne, že jeho hlavním účelem je připravit podklady pro následující soudní stádium, vůči němuž plní přípravné řízení pomocnou roli. O vztahu přípravného řízení a stadia řízení před soudem jsme pojednali v předešlé kapitole této práce.

Orgány činné v trestním řízení zasahují do základních práv a svobod již v průběhu přípravného řízení. Z toho se vyplývá, že úprava přípravného řízení musí být trestním řádem upravena značně podrobně. Úprava musí stanovit na základě čeho se přípravné řízení trestní zahajuje. Jak již výše zmíněno, přípravné řízení trestní se zahajuje na základě odůvodněného podezření, že mohl být spáchán trestný čin. Jedná o institut dost problematický, zahrnující v sobě subjektivní kategorii, kterou je podezření, které má různé stupně intenzity. V praxi se zahajují úkony řízení na základě všech doručených trestních oznámeních, ledaže se jedná o případy, v nichž popsany skutek nenaplníuje skutkové znaky některého z trestných činů.

Přípravné řízení má čtyři základní funkce:

- vyhledávací,
- fixační,
- verifikační,
- odklonnou.

V rámci vyhledávací funkce trestního řízení je třeba najít skryté informace o spáchaných trestných činech. Tyto informace je třeba opatřit v rámci tohoto řízení, neboť soud sám není schopen tyto informace nalézt prostředky jež má k dispozici. Tato funkce je plněna již před zahájením přípravného řízení v rámci plnění úkolů policie.

Fixační funkce přípravného řízení spočívá v tom, že se procesně podchycují pomíjivé důkazy pro nastávající soudní řízení, čímž se předejde jejich zkáze a poškození. Tuto funkci plní zejména neodkladné a neopakovatelné úkony dle ust. § 160 odst. 4 tr. řádu a zajišťovací úkony dle ust. § 67-88a tr. řádu.

Verifikační funkce, někdy též nazývaná filtrační, přípravného řízení spočívá v tom, aby se zabránilo postavení osob, u nichž není podezření ze spáchání trestného činu dostatečně odůvodněno, před soud. Jedná se zde zejména o to, že postavení osoby před soud po podání obžaloby, je velmi intenzivním zásahem do občanských práv a zejména má difamující účinky, které mohou obžalovaného poškodit, přestože před soudem se neprokáže jeho vina. Tomuto by mělo zabránit právě přípravné řízení, které je v tomto ohledu vůči osobě podezřelého či obviněného šetrnější.

V rámci nových tendencí trestní politiky byla nově zdůrazněna odklonná funkce v jejímž rámci může dojít v méně závažných případech k upuštění od vyřízení věci v hlavním líčení a toto líčení nahradit jednoduššími procedurami nazývanými odklon (*diversion*). Cílem je zjednodušení a zrychlení řízení a zejména přispět k narovnání vztahu mezi pachatelem a obětí a aktivním zapojením pachatele přispět k jeho resocializaci.

Přípravné řízení dále vymezuje předmět řízení před soudem, což vyplývá ze zásady obžalovací podrobně rozebrané dále. Soud se totiž může zabývat jen skutkem vymezeným v obžalobě.

Přípravné řízení po novele 265/2001Sb., jak výše uvedeno omezuje duplicitu úkonů prováděných v předsoudním stadiu, zvyšuje úlohu dozoru státního zástupce, má posilovat garance ochrany práv a svobod osob a lepší prosazení veřejného zájmu.

Účelem postupu po zahájení úkonů trestního řízení je rozhodnout zda na základě získaných poznatků bude možno zahájit trestní stíhání. Má tyto hlavní funkce:

- a) iniciační spočívající v povinnosti přijímat a zabývat se podněty k trestnímu stíhání a formálně zahájit trestní řízení,
- b) verifikační má za úkol objasnit a prověřit zda podezření ze spáchání trestného činu založené na podnětu k trestnímu stíhání má vyšší stupeň pravděpodobnosti, že byl spáchán trestný čin a to konkrétní osobou,
- c) vyhledávací je dána tím, že ke splnění úkolů postupu před zahájením trestního stíhání je třeba vyhledat a shromáždit určité poznatky, o které by se mohly orgány činné v trestním řízení opřít, tyto poznatky se uplatňují v rozhodnutí

učiněných v této fázi řízení, ale v některých případech (§ 160/4, 158/3, 158a tr. řádu) i v dalších fázích trestního řízení,

- d) fixační vyhledání a zachycení důkazů získaných na základě neodkladných a neopakovatelných úkonů,
- e) legality jedna z nejvýznamnějších funkcí, která zajišťuje prověřování a následné stíhání všech spáchaných skutků ve veřejném zájmu, modifikovanou ust. § 70 zák. č. 218/2003 Sb., a dalšími,
- f) garanční má zajistit, aby do ústavně zaručených práv a svobod osob bylo zasahováno v co nejmenší možné míře tak, aby se trestní stíhání zahajovalo pouze za splnění zákonných předpokladů.

V rámci prověřování jsou činny veškeré orgány činné v trestním řízení. Nejdůležitější úloha však v tomto stadiu připadá policejnímu orgánu a v rámci dozoru státnímu zástupci. Soud v této fázi vystupuje, pakliže je třeba zasahovat do ústavně zaručených práv a svobod.

Dále se autor této práce nebude věnovat individuálnímu postupu orgánů činných v trestním řízení v jednotlivých případech, ten je odlišný v závislosti na každém jednotlivém skutku. Autor se zde zaměří na nutné změny, které by mohly přispět k účinnějšímu a rychlejšímu přípravnému řízení.

Zejména se jedná o problém, který má policejní orgán při odběru srovnávacího materiálu. Policejní orgán nemá faktickou možnost, pakliže podezřelý či obviněný odmítne kontrolní vzorek poskytnout, tento získat a na základě něho porovnat, zda se obviněný vyskytoval na místě činu či zda rukopis na předmětné listině je jeho. V uvedených případech má doposud policejní orgán možnost získání těchto kontrolních vzorků vynucovat pouze nepřímou, ukládáním pořádkových pokut. Neexistuje relevantní důvod, proč by policejní orgán nemohl odběr těchto vzorků v nejzazším případě fyzicky vynutit. Zde má autor samozřejmě na mysli překonání odporu podezřelého či obviněného při odběru vzorků, nikoli ukládání tělesných trestů. Je třeba poznamenat, že vědecký vývoj neustále kráčí ku předu a tzv. genetický otisk DNA je s to, stoprocentně vyloučit či potvrdit přítomnost podezřelého na místě činu. Vzhledem k tomu, že příprava na novém kodexu trestního řízení se oproti plánu zpomalila, je třeba uvítat, že dne

9.2.2006 postoupila Poslanecká sněmovna výše uvedený návrh k projednání ústavněprávnímu výboru.

Již v případech po zahájení úkonů trestního řízení se využívá odposlechů, upravených v ust. § 88 tr. řádu. Je třeba zdůraznit, že odposlech a záznam telekomunikačního provozu lze přikázat toliko v případech, že trestní řízení se vede pro zvlášť závažný úmyslný trestný čin nebo pro jiný úmyslný trestný čin k jehož stíhání zavazuje vyhlášená mezinárodní smlouva. Z uvedeného je zřejmé, že okruh trestných činů, ve kterých lze tzv. odposlech nařídit je značně zredukován. Autor práce si je vědom, že v případě povolení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu dochází ke značnému zásahu do ústavně zaručených práv a svobod. Orgány činné v trestním řízení by v této oblasti měly postupovat obzvláště uvážlivě. V tomto směru se jeví nešťastné vyjádření bývalého policejního prezidenta JUDr. Jiřího Koláře, který na jedné ze svých tiskových konferencí prohlásil, volně cituji „... slušný občan se v této souvislosti nemá čeho bát, a nemělo by mu to vůbec vadit.“ V rámci diskusí autor práce zaznamenal dva návrhy nabízející možné řešení, z nichž jeden rozhodně stojí za zamyšlení. JUDr. Bureš navrhl, aby o vydání příkazu k odposlechu a záznamu telekomunikačního zařízení rozhodovaly vrchní soudy. Tento názor sdílí a považuje za přiměřený i autor práce. Koncentrace rozhodování v takovéto otázce v rukou vrchních soudů, by mohla přispět ke zkvalitnění a sjednocení rozhodování a s ohledem na předpokládanou vyšší erudici a zejména zkušenost soudců vrchních soudů. V rámci uvedené debaty s JUDr. Burešem navrhl stínový ministr spravedlnosti Mgr. Pospíšil, aby rozhodnutí o nařízení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu přezkoumávaly civilní soudy. Autor se domnívá, že pan Mgr. Pospíšil uvedený návrh dosud dostatečně nepromyslel, protože představa, že by oprávněnost postupu před a při nařízení odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu, přezkoumávaly civilní soudy, se jeví být naprosto neúčelná. Přestože doposud nedošlo k žádnému pokroku jak legislativně přímo zpřísnit či zpřesnit úpravu ust. § 88 tr. řádu, povedlo se zákonodárci v rámci novely zákona o telekomunikačním provozu schválit ustanovení, které nařizuje v případech odposlechů a záznamu telekomunikačního provozu, za tyto úkony telefonním operátorům poskytnout úhradu. Dá se tedy předpokládat, že okolo měsíce září kalendářního roku, dojde nepřímo k faktickému omezení podnětů státním zástupcům na podání návrhu na vydání příkazu k odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu od policejních orgánů. Aniž tedy bylo nutno novelizovat trestní řád dojde k faktickému snížení odposlechů, které budou limitovány množstvím finančních prostředků na tyto účely vymezených. Závěrem k tomuto institutu autor uvádí, že považuje za nezbytnou změnu zákona v tom smyslu, aby v případě pokud se neprokáže, že osoba vůči, které bylo využito institutu dle ust. § 88 tr. řádu, se dopustila skutku, pro který byl příkaz k odposlechu

nařízen, byla zpětně o zásahu do svého ústavně zaručeného práva dle čl. 13 LZPS písemně informována, a je možno uvažovat o přiznání jisté satisfakce těmto osobám.

Postup po zahájení trestního stíhání, vyšetřování

Na základě výsledků prověřování získáme-li jistý kvalifikovaný stupeň podezření o tom, že byl spáchán trestný čin, policejní orgán je povinen, pakliže tomu nebrání jiné skutečnosti (§ 11 tr. řádu), zahájit trestní stíhání dle ust. § 160 odst. 1 tr. řádu. Toto ustanovení praví:

„Nasvědčují-li prověřováním podle § 158 zjištěné a odůvodněné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala určitá osoba, rozhodne policejní orgán neprodleně o zahájení trestního stíhání této osoby jako obviněného, pokud není důvod k postupu podle § 159a odst. 2 a 3 nebo § 159b odst. 1. Výrok usnesení o zahájení trestního stíhání musí obsahovat popis skutku, ze kterého je tato osoba obviněna, aby nemohl být zaměněn s jiným, zákonné označení trestného činu, který je v tomto skutku spatřován; obviněný musí být v usnesení o zahájení trestního stíhání označen stejnými údaji, jaké musí být uvedeny o osobě obžalovaného v rozsudku (§ 120 odst. 2). V odůvodnění usnesení je třeba přesně označit skutečnosti, které odůvodňují závěr o důvodnosti trestního stíhání.“

Legální definice vyšetřování je obsažena v ust. § 161 odst. 1 tr. řádu:

„Vyšetřováním se označuje úsek trestního stíhání před podáním obžaloby, postoupením věci jinému orgánu nebo zastavením trestního stíhání, včetně schválení narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby.“

Vyšetřování se v trestním řízení koná vždy proti určité osobě – obviněnému. Současná právní úprava nezná institut tzv. trestního stíhání ve věci, který byl odstraněn z trestního řádu novelou č. 292/1993 Sb., a který umožňoval vést trestní stíhání proti neznámému pachateli. Naše právní úprava rozlišuje dva druhy vyšetřování, teorie hovoří o tzv.:

- a) standardním vyšetřováním upraveném v § 160-167 tr. řádu,
- b) rozšířeném vyšetřováním upraveném v § 168-170 tr. řádu,

o obou si něco řekneme dále.

Funkce vyšetřování je stejná jako celého přípravného řízení s tím rozdílem, že v tomto časovém úseku se vede trestní řízení již proti konkrétní osobě a tak hlavní smyslem je opatření dostatečného množství podkladů pro rozhodnutí státního zástupce, o tom zda podá obžalobu či přijme jiné meritorní rozhodnutí.

Jak již zmíněno několikrátě výše v této procesní fázi má docházet především k vyhledávání pramenů důkazů a nikoli k jejich provádění. Tyto prameny orgány provádějící vyšetřování zachycují v úředních záznamech a podaných vysvětlení. Provádění důkazů v této fázi je považováno za výjimku (§ 164 odst. 1, 1. věta a arg. § 164 odst. 3: „za stanovených podmínek i provádí důkazy“). Přesto lze na základě osobních zkušeností autora práce konstatovat, že co okresní státní zastupitelství, to odlišný výklad. Policejní orgán je povinen plnit pokyny státního zástupce, takže pro rozsah vyšetřování je vždy rozhodné stanovisko konkrétního dozorujícího státního zástupce.

Orgány, které konají vyšetřování jsou uvedeny v ust. § 161 tr. řádu, takto:

(2) Nestanoví-li zákon jinak, vyšetřování koná služba kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky v útvech stanovených zvláštním zákonem; ministr vnitra může pověřit vyšetřováním i jiné útvary Policie České republiky a stanovit jejich působnost.

(3) Vyšetřování o trestných činech spáchaných příslušníky Policie České republiky, příslušníky Bezpečnostní informační služby a příslušníky Úřadu pro zahraniční styky a informace koná státní zástupce; přitom postupuje přiměřeně podle ustanovení upravujících postup policejního orgánu konajícího vyšetřování; ustanovení o souhlasu státního zástupce, který je třeba k provedení úkonu policejním orgánem, se neuzijí. Při vyšetřování trestných činů příslušníků Policie České republiky, příslušníků Bezpečnostní informační služby a příslušníků Úřadu pro zahraniční styky a informace může státní zástupce požádat orgány uvedené v § 12 odst. 2 v rámci jejich působnosti o opatření jednotlivého důkazu nebo provedení jednotlivého úkonu vyšetřování, o součinnost při opatřování důkazu nebo provádění úkonu vyšetřování, o předvedení osoby nebo za podmínek § 62 odst. 1 o doručení písemnosti. Tento orgán je povinen státnímu zástupci urychleně vyhovět.

(4) Za splnění podmínek § 20 odst. 1 koná státní zástupce vyšetřování podle odstavce 3 i proti těm spoluobviněným, kteří nejsou příslušníky Policie České republiky, příslušníky Bezpečnostní informační služby nebo příslušníky Úřadu pro zahraniční styky a informace; ustanovení § 23 tím není dotčeno.

(5) Vyšetřování může konat i kapitán lodi při dálkových plavbách o trestných činech

spáchaných na této lodi; přitom postupuje přiměřeně podle ustanovení upravujících postup policejního orgánu konajícího vyšetřování.

(6) Jednotlivé úkony vyšetřování mohou na základě dožádání provést i jiné policejní orgány.

Tyto orgány v souladu s ust. § 160 odst. 1 tr. řádu vyhotoví na základě odůvodněných, konkrétně zjištěných skutečností usnesení o zahájení trestního stíhání. Zde vyvstává otázka, kdy nastávají účinky rozhodnutí, zda již jeho vyhotovením nebo doručením podezřelému, což má pro tuto osobu dalekosáhlé účinky, protože např. jen osobu obviněného lze vzít do vazby či vydat na ni zatýkací rozkaz. Nově lze vůči konkrétní osobě postupovat jako vůči obviněnému až po doručení usnesení o zahájení trestního stíhání. Usnesení o zahájení trestního stíhání obsahuje:

- a) výrok, v němž je popsán skutek, který vykazuje znaky skutkové podstaty trestného činu, s uvedením času, místa jeho spáchání, popřípadě jiných okolností, za nichž k jeho spáchání došlo, aby nemohl být zaměněn s jiným skutkem, dále jaký trestný čin je v tomto skutku spatřován, jeho zákonné pojmenování a příslušné ustanovení trestního zákona podle něhož je posuzován,
- b) označení obviněného stejnými údaji, které musí být uvedeny o osobě obžalovaného v rozsudku (§120 odst. 2 tr. řádu)
- c) odůvodnění, v němž se přesně označí skutečnosti, které odůvodňují závěr o důvodnosti trestního stíhání, včetně okolností, z nichž je dovozován závěr o účasti obviněného na spáchání trestného činu, je-li to podle povahy věci zapotřebí, a jež byly podkladem pro zahájení trestního stíhání,
- d) ostatní povinné náležitosti usnesení podle § 134 odst. 1 tr. řádu.

Účinky o zahájení trestního stíhání nenastávají, neobsahuje-li usnesení o zahájení trestního stíhání shora uvedené nezbytné náležitosti (1To 66/2000 ze dne 22.3.2000). Dále musí být v usnesení o zahájení trestního stíhání náležitě popsána subjektivní stránka jednání osoby (nález ÚS sp. zn. IV. ÚS 582/99). K označení osoby je třeba uvést, že ne vždy je hodnověrně možno ověřit totožnost obviněného, v takovýchto případech by mohlo být pro budoucí rekodifikaci trestního řádu inspirativní ust. § 207 nového trestního řádu Slovenské republiky, které na tyto případy výslovně pamatuje a uvádí:

„(1) Ak nemožno hodnoverne zistiť totožnosť osoby, ktorej má byť vznesené obvinenie, namiesto osobných údajov sa k uzneseniu o vznesení obvinenia priložia jej daktyloskopické

odtlačky, obrazové záznamy, údaje o vonkajšom meraní tela, zvláštnych telesných znameniach a uvedie sa aj jej prezývka alebo iné označenie a podrobný opis osoby.

(2) Ak sa v priebehu vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania zistí totožnosť obvineného označeného podľa odseku 1 alebo ak v priebehu vyšetrovania vyjde najavo, že údaje o totožnosti obvineného sú iné, ako je uvedené v uznesení o vznesení obvinenia, policajt o tom upovedomí obvineného a zaznačí to v zápisnici. Rovnopis zápisnice doručí do 48 hodín prokurátorovi a ak je obvinený vo väzbe, aj súdu, ktorý o väzbe rozhodol, ústavu, v ktorom sa väzba vykonáva, a obhajcovi obvineného. Úkony, ktoré boli vykonané po označení obvineného podľa odseku 1 alebo pred zistením jej pravej totožnosti, nie je potrebné opakovať.“

Další nejednoznačne upravenou otázkou v súčasnom trestním rádu je otázka vzniku účinku usnesení o zahájení trestního stíhání vůči osobě, která využije svého práva dle ust. § 28 odst. 2 tr. řádu s odkazem na § 2 odst. 14 tr. řádu. Na místě je otázka, zda účinky usnesení o zahájení trestního stíhání nastávají doručením usnesení o zahájení trestního stíhání, nebo až vyhotovením a doručením jeho písemného překladu. Autor této práce se přiklání k názoru, že na osobu se jako na obviněného dávající možnost k využití všech procesních institutů, použitelných vůči obviněnému hledí již doručením usnesení o zahájení trestního stíhání a nikoli až po jeho přetlumočení či dokonce až po vyhotovení a doručení písemného překladu předmětného usnesení. Je tedy možno vůči osobě, které ještě nebyl vyhotoven písemný překlad, postupovat jako vůči obviněnému, a např. jej vzít do vazby a ust. § 28 odst. 3 tr. řádu má význam toliko pro podání stížnosti vůči samotnému usnesení o zahájení trestního stíhání (usn. 3To 134/2004 KS Brno).

Zásada legality trestního stíhání je relativně nově omezena též ust. § 163 tr. řádu, který uvádí, že trestní stíhání pro trestné činy násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 197a, pomluvy podle § 206, neposkytnutí pomoci podle § 207 a 208, poškozování cizích práv podle § 209, ublížení na zdraví podle § 221, 223 a 224, ohrožování pohlavní nemocí podle § 226, omezování osobní svobody podle § 231 odst. 1, 2, vydírání podle § 235 odst. 1, porušování domovní svobody podle § 238 odst. 1, 2, krádeže podle § 247, zpronevěry podle § 248, neoprávněného užívání cizí věci podle § 249, neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu nebo nebytovému prostoru podle § 249a, podvodu podle § 250, podílnictví podle § 251 a 252, lichvy podle § 253, zatajení věci podle § 254, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255, poškozování věřitele podle § 256 a poškozování cizí věci podle § 257 trestního zákona, proti tomu, kdo je ve vztahu k poškozenému osobou, vůči níž by měl poškozený jako svědek

právo odepřít výpověď' (§ 100 odst. 2), a trestní stíhání pro trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 1, 2 proti tomu, kdo je nebo v době spáchání činu byl ve vztahu k poškozenému manželem nebo druhem, jakož i pro trestný čin opilství podle § 201a trestního zákona, pokud jinak vykazuje znaky skutkové podstaty některého z těchto trestných činů, lze zahájit a v již zahájeném trestním stíhání pokračovat pouze se souhlasem poškozeného. Je-li poškozených jedním skutkem několik, postačí souhlas být jen jednoho z nich. Nepředloží-li poškozený své vyjádření státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu písemně, zaznamená se jeho obsah do protokolu. Souhlas s trestním stíháním může poškozený výslovným prohlášením vzít kdykoliv zpět, a to až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Výslovně odepřený souhlas však nelze znovu udělit. Tato úprava se neuplatní, pokud je dán některý z důvodů uvedených v ust. § 163a odst. 1 tr. řádu:

- a) byla takovým činem způsobena smrt,
- b) poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- c) poškozeným je osoba mladší 15 let,
- d) z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností.

Tuto úpravu je třeba přivítat, neboť umožňuje policejnímu orgánu v těchto případech, kdy převažuje zájem společnosti na zachování a obnovení narušených vztahů mezi blízkými jedinci, se uvedenými skutky po odepření udělení souhlasu s trestním stíháním, dále nezabývat a zaměřit své prostředky na pátrání po dalších trestných činech a jejich pachatelích.

Další možností nezahájení trestního stíhání a uplatnění principu oportunity je tzv. nezahájení trestního stíhání pro neúčelnost s ohledem na okolnosti uvedené v ust. § 172 odst. 2. písm. a) nebo b) tr. řádu, tedy

- pokud by trest, ke kterému by stíhání mohlo vést, byl zcela bez významu vedle trestu, který pro jiný trestný čin byl této osobě již uložen nebo ji podle očekávání postihne, nebo
- bylo-li o skutku této osoby již rozhodnuto jiným orgánem, kázeňsky, kárně nebo cizozemským soudem nebo úřadem a toto rozhodnutí lze považovat za dostačující.

Podle ust. § 11 tr. řádu nelze trestní stíhání zahájit:

- a) nařídí-li to prezident republiky, uživ svého práva udílet milost nebo amnestii,
- b) je-li trestní stíhání promlčeno,
- c) jde-li o osobu, která je vyňata z pravomoci orgánů činných v trestním řízení (§ 10), nebo o osobu, k jejímuž stíhání je podle zákona třeba souhlasu, jestliže takový souhlas nebyl oprávněným orgánem dán,
- d) jde-li o osobu, která pro nedostatek věku není trestně odpovědná,
- e) proti tomu, kdo zemřel nebo byl prohlášen za mrtvého,
- f) proti tomu, proti němuž dřívější stíhání pro týž skutek skončilo pravomocným rozsudkem soudu nebo bylo rozhodnutím soudu nebo jiného oprávněného orgánu pravomocně zastaveno, jestliže rozhodnutí nebylo v předepsaném řízení zrušeno,
- g) proti tomu, proti němuž dřívější stíhání pro týž skutek skončilo pravomocným rozhodnutím o schválení narovnání, jestliže rozhodnutí nebylo v předepsaném řízení zrušeno,
- h) proti tomu, proti němuž dřívější stíhání pro týž skutek skončilo pravomocným rozhodnutím o postoupení věci s podezřením, že skutek je přestupkem, jiným správním deliktem nebo kárným proviněním, jestliže rozhodnutí nebylo v předepsaném řízení zrušeno,
- i) je-li trestní stíhání podmíněno souhlasem poškozeného a souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět, nebo
- j) stanoví-li tak vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána

a bylo-li již zahájeno, musí být neprodleně zastaveno. V trestním stíhání, které bylo zastaveno z důvodu uvedeného v odstavci 1 písm. a), b) nebo i), se však pokračuje, prohlásí-li obviněný do tří dnů od doby, kdy mu bylo usnesení o zastavení trestního stíhání oznámeno, že na projednání věci trvá. O tom je třeba obviněného poučit.

Podle ust. § 11a tr. řádu trestní stíhání proti těžce osobě a pro týž skutek nelze zahájit, pokud státní zástupce ve zkráceném přípravném řízení rozhodl o schválení narovnání a věc odložil, nebo rozhodl o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání a podezřelý se osvědčil, nebo se má za to, že se osvědčil.

Standardní vyšetřování

Podle ust. § 164 odst. 1 tr. zákona po zahájení trestního stíhání postupuje orgán konající vyšetřování z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejrychleji v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku trestného činu (§ 89 odst. 1). Přitom postupuje způsobem uvedeným v § 158 odst. 3 a 4; provádí i další úkony podle hlavy čtvrté s výjimkou těch, které je oprávněn provést pouze státní zástupce nebo soudce. Výsledky svědků provádí, jestliže se jedná o neodkladný nebo neopakovatelný úkon nebo jde-li o výslech osoby mladší patnácti let, osoby, o jejíž schopnosti správně a úplně vnímat, zapamatovat si nebo reprodukovat jsou s ohledem na její psychologický stav pochybnosti, anebo nasvědčují-li zjištěné skutečnosti tomu, že na svědka by mohl být pro jeho výpověď vyvíjen nátlak. Jinak poškozeného a další svědky vyslechně jen tehdy, jestliže hrozí z jiného důvodu, že bude ovlivněna jejich výpověď nebo schopnost zapamatovat si rozhodné skutečnosti nebo schopnost tyto skutečnosti reprodukovat, zejména je-li pro složitost věci odůvodněn předpoklad delšího trvání vyšetřování. Bez těchto podmínek je však možno, jestliže je toho třeba, vyslechnout znalce.

Policejní orgán postupuje při vyšetřování z vlastní iniciativy tak, aby objasnil všechny základní skutečnosti rozhodné pro posouzení případu a osoby pachatele. Policejní orgán v průběhu vyšetřování vyhledává, jak důkazy svědčící ve prospěch obviněného, tak v jeho neprospěch.

Obviněný se vyslechně na protokol o výslechu obviněného za podmínek § 90-95 tr. řádu. I v tomto stadiu je možno využívat operativně pátrací pátracích prostředků dle ust. § 158b-158e tr. řádu a jejich záznam, lze spolu s připojeným protokolem použít jako důkaz (§ 158d odst. 7 tr. řádu). Již provedené úkony, které byly provedeny před zahájením trestního stíhání není třeba opakovat, pokud byly provedeny v souladu se zákonem (§ 164 odst. 2 tr. řádu). Policejní orgán dále provádí zajišťovací úkony, ke kterým je oprávněn, také provádí důkazy jako je výslech obviněného, za stanovených podmínek výslech svědků, vyžádání znaleckého posudku, zcela výjimečně konfrontaci. Dále policejní orgán přezkoumává důkazy navrhané obviněným.

Obviněný má již v přípravném řízení poměrně široký okruh oprávnění, má právo se vyjadřovat ke všem skutečnostem kladeným mu za vinu, navrhnout důkazy, nahlížet do spisů. S ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, která s ohledem na čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP judikuje, že jako soudní důkaz je možno použít toliko takový protokol, při němž měl možnost obhájce či obviněný klást vyslýchanému otázky. Reakcí našeho zákonodárce byla novelizace ust. § 165 odst. 1 tr. řádu, která umožňuje připuštění účasti obviněného na

vyšetřovacích úkonech již v přípravném řízení.

Obhájce má dle ust. § 165 odst. 2 tr. řádu již od zahájení trestního stíhání oprávněn být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyzrozumění o něm zajistit. Může obviněnému i jiným vyslychaným klást otázky, avšak teprve tehdy, až orgán výslech skončí a udělí mu k tomu slovo. Námitky proti způsobu provádění úkonu může vznášet kdykoliv v jeho průběhu. Účastní-li se obhájce výslechu svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 tr. řádu utajena, je policejní orgán povinen přijmout opatření, která znemožňují obhájci zjistit skutečnou totožnost svědka.

Významným institutem přípravného řízení je skončení vyšetřování. K tomuto úkonu přikročuje policejní orgán pakliže uzná výsledky vyšetřování za skončené. Na tuto skutečnost upozorní obviněného a obhájce nejméně tři dny předem, zároveň je upozorní na to, že po skončení prostudování mohou činit návrhy na doplnění vyšetřování. Pokud jsou návrhy policejním orgánem odmítnuty, učiní se o tom záznam do spisu a o odmítnutí se vyzrozumí obviněný spolu s obhájcem. Vzhledem k tomu, že se nejedná o rozhodnutí, nelze proti němu podat stížnost, lze však požádat o přezkoumání postupu policejního orgánu v souladu s ust. § 157a tr. řádu. Seznámení s vyšetřovacím spisem je vhodné provést i v případech, kdy vyšetřovatel po skončení vyšetřování nepodá návrh na podání obžaloby, a to z toho důvodu, že státní zástupce nemusí akceptovat návrh policejního orgánu na jiné vyřízení věci, ale zejména proto, že obviněný nemusí toto jiné vyřízení věci akceptovat. Tento úkon patří mezi vyšetřovací úkony, avšak jedná se o úkon sui generis, využití jehož obsahu zachyceného v příslušné formě, nepřichází vůbec v úvahu při dokazování v budoucích fázích řízení na rozdíl od využití obsahu jiných vyšetřovacích úkonů. Jedná se tedy o dílčí realizaci práva obviněného na obhajobu v trestním řízení, bez procesních důsledků v oblasti dokazování, bez dopadů na výrok o vině a trestu. Proto, pakliže nedojde k řádnému seznámení s vyšetřovacím spisem, nejde o vadu neodstranitelnou.

Postup vyšetřování má být co nejrychlejší (§ 164 odst. 1 tr. řádu). Novelou č. 265/2001 Sb., byly nově stanoveny lhůty ke skončení vyšetřování, které v rámci standardního řízení činí dva a tři měsíce. Jedná se o pořádkové lhůty. Pokud se nepodaří vyšetřování v těchto lhůtách ukončit, předloží se vyšetřovací spis ke kontrole státnímu zástupci s odůvodněním, ve kterém budou vysvětleny důvody, pro které nebylo možno ukončit vyšetřování v stanoveném termínu.

Rozšířené vyšetřování a nezbytnost jeho zachování pro účinný boj s nejzávažnější kriminalitou

Je druhým druhem vyšetřování. Jedná se o teoretický pojem, kdy zákonný text užívá názvu: „Zvláštní ustanovení o vyšetřování některých trestných činů“ upravené v ust. § 168-170 tr. řádu.

Tento druh vyšetřování se koná o trestných činech, o nichž koná řízení v prvním stupni krajský soud. Postupuje se stejně jako v případech standardního vyšetřování, pokud zvláštní právní úprava nestanoví jinak. Název rozšířené se používá proto, že je v něm možno provádět důkazy v širším rozsahu, než je to přípustné v standardním vyšetřování.

Kritériem pro odlišení jednotlivých druhů vyšetřování je typová závažnost a skutková složitost trestných činů. Vzhledem k tomu, že vyšetřování o trestných činech je složitější na dokazování je zde předpokládána i delší doba přípravného řízení a trestní řád zde připouští provádět více důkazů. Výslech svědků zde není omezen podmínkami uvedenými v ust. § 164 odst. 1 tr. řádu a pro rozšířené vyšetřování je stanovena delší lhůta, která činí dle ust. § 170 odst. 1 tr. řádu šest měsíců. Platí však i zde, že důkazy je možno provádět v rozsahu, který je nezbytně nutný pro podání žaloby nebo pro jiné rozhodnutí státního zástupce, viz. ust. § 169 odst. 1 tr. řádu.

Již výše s ohledem na genezi novely trestního řádu 265/2001 Sb., autor uvedl důvody, které vedly k zavedení dvou forem vyšetřování, kdy převládl názor, že ve skutkově složitějších věcech je třeba ponechat změnu rozsahu vyšetřování nedotčenu. Autor této práce považuje rozlišení druhů přípravného řízení za správné. Je třeba usilovat o to, aby se přeneslo těžiště dokazování z přípravného řízení před soudy, ale na druhou stranu, nelze opomíjet možnosti, které má soud k dispozici k provedení jednotlivých důkazů před ním samým, v porovnání s možnostmi policejního orgánu.

Zkrácené přípravné řízení – účinný institut při boji s drobnou kriminalitou

Smyslem zkráceného řízení je urychlení předsoudního stadia a rychlý přechod do stadia řízení věci před soudem. Úprava zkráceného přípravného řízení je koncipována tak, aby, při rychlém a neformálním provádění přípravného řízení, osoba, proti které se řízení vede, nebyla zkrácena na svých procesních právech. Vlastní právní úprava je v trestním řádu upravena

▼ hlavě desáté v oddílu sedmém.

Základní podmínkou konání zkráceného přípravného řízení je, že se jedná o trestný čin, jehož horní hranice odnětí svobody nepřevyšují tři léta a dále za splnění alespoň jednoho z těchto předpokladů:

- podezřelý byl přistižen při spáchání trestného činu nebo bezprostředně poté, nebo
- v průběhu prověřování trestního oznámení nebo jinému podnětu k trestnímu stíhání, byly zjištěny skutečnosti, jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání a lze očekávat, že podezřelého bude možno nejpozději do dvou týdnů ode dne, kdy policejní orgán obdržel trestní oznámení nebo jiný podnět k trestnímu stíhání postavit před soud.

Překážkou bránící konání nebo pokračování zkráceného přípravného řízení jsou případy, kdy je dán důvod vazby a nejsou splněny podmínky pro předání podezřelého, který byl zadržen, do 48 hodin od zadržení soudu společně s návrhem na potrestání, nebo jsou dány důvody pro konání společného řízení o dvou nebo více trestných činech, a alespoň u jednoho z nich je třeba konat vyšetřování.

Zkrácené přípravné řízení se zahajuje provedením:

- a) neodkladného nebo neopakovatelného úkonu,
- b) sepsáním záznamu o zahájení úkonů trestního řízení (autor se v praxi nesetkal s požadavkem na sepsání dalšího záznamu tzv. záznamu o zahájení úkonů zkráceného přípravného řízení, který někteří autoři ve svých výkladech zmiňují, a nepovažuje jej za nutný ani zákonem předvídaný).

Policejní orgán nejpozději na počátku výslechu podezřelému doručí záznam o sdělení podezření dle ust. § 179b odst. 3 tr. řádu, který obsahuje sdělení skutku a uvedení právní kvalifikace, tuto lze v přípravném řízení změnit dle ust. § 160 odst. 6 tr. řádu *per analogiam*. O sdělení podezření se učiní záznam do protokolu, jehož opis se doručí podezřelému, obhájci a státnímu zástupci. Sdělení podezření dle ust. § 179b odst. 3 tr. řádu plní stejnou úlohu jako usnesení o zahájení trestního stíhání.

Postup policejních orgánů se řídí především úpravou platnou pro prověřování, má být co

nejrychlejší, z tohoto důvodu je minimalizován rozsah dokazování na nejnutnější nutnou míru. Zajišťovací úkony podle hlavy čtvrté, je možno provádět pouze jako neodkladné a neopakovatelné, zejména se jedná o zadržení dle ust. § 76 odst. 1 tr. řádu. V rámci institutu zadržení je třeba v rámci přípravy rekodifikace trestního řádu zvážit, zda úprava zadržení bezprostředně po spáchání trestného činu musí být řešena odkazem na ust. § 67 trestního řádu na který navazuje úprava § 68 tr. řádu. Autor se domnívá, že policejní orgán by měl mít možnost zadržet jakoukoli osobu, která byla přistižena bezprostředně při spáchání trestného činu bez ohledu na to, zda v dané věci jsou dány důvody vazby či nikoli. Z každou osobou zadrženou po spáchání trestného činu je vždy potřeba provést řadu úkonů. Vzhledem k zásahu jakým je omezení svobody jednotlivce, je třeba institut zadržení vyřešit jednoznačně a nenechávat zde prostor pro několikeré možné výklady.

Významným úkonem je provedení výsledku podezřelého, ve kterém má podezřelý obdobná práva jako obviněný, zejména má právo vyjádřit se ke všem skutečnostem uvedených ve sdělení podezření.

Po skončení zkráceného přípravného řízení, předloží policejní orgán státnímu zástupci zprávu o výsledku přípravného řízení dle ust. § 179c odst. 1 tr. řádu, ve které uvede jaký čin je ve skutku spatřován a jaké důkazy toto tvrzení odůvodňují. Dále může policejní orgán rozhodnout o odložení věci a odevzdání věci. Po předložení zprávy o výsledku přípravného řízení státní zástupce věc odevzdá dle ust. § 179c odst. 2 písm. c), d) tr. řádu, odloží dle ust. § 179c odst. 2 písm. b), f) tr. řádu, vrátí věc opatřením policejnímu orgánu dle ust. § 179c odst. 2 písm. g) tr. řádu, předá věc policejnímu orgánu ke konání vyšetřování dle ust. § 179c odst. 3 tr. řádu nebo podá návrh na potrestání soudu dle ust. § 179d tr. řádu. Výslovně bylo doplněno oprávnění státního zástupce dle ust. § 179g tr. řádu o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání. Doručením návrhu na potrestání soudu se zahajuje trestní stíhání a věc je dále projednávána samosoudcem ve zjednodušeném řízení dle ust. § 314b a násl. tr. řádu. Účinky zahájení trestního stíhání fakticky nastávají až poté, co byl návrh na potrestání doručen adresátovi do vlastních rukou (15/2003 Sb. rozh. tr.)

5) Subjekty trestního řízení a jejich vliv na účinnost trestního řízení v přípravném řízení

Jsou to činitelé, kteří mají vlastní vliv na průběh trestního řízení, a které tento vliv vykonávají. K tomu, aby subjekty mohli svůj vliv na trestní řízení uskutečnit mají určitá procesní práva nebo povinnosti. Jedná se o všechny orgány činné v trestním řízení – soud, státní zastupitelství, policejní orgán, osoba proti níž se trestní řízení vede, obhájce, poškozený, zúčastněná osoba, osoby s tzv. samostatnými obhajovacími právy – zákonný zástupce, opatrovník, příbuzní obviněného v pokolení přímém, sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel a druh, úředník probační služby a orgán pověřený péčí o mládež, dále to může být svědek, znalec nebo tlumočnick.

Pojem subjekt trestního řízení nelze zaměňovat s pojmem strany trestního řízení. Stranou trestního řízení je subjekt oprávněný uplatňovat nebo podporovat obžalobu anebo proti obžalobě sebe nebo jiného obhajovat. Legální definice strany trestného řízení je uvedena v ust. § 12 odst. 6 tr. řádu:

Stranou se rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v řízení před soudem též státní zástupce; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek.

Stranou v procesním slova smyslu však nejsou subjekty v přípravném řízení trestním, což vyplývá z pojmu a postavení strany, že strana má právo vystupovat před soudem, uplatňovat zde své procesní návrhy a vyjadřovat se k provádění všech úkonů, které tvoří základ meritorního rozhodnutí.

Postavení obdobné straně mají i jiné osoby formálně za stranu neoznačené v případě, že řízení se vede na její návrh nebo žádost nebo pokud podaly opravný prostředek (zejména znalec a tlumočnick v procesu rozhodování o znalečném či tlumočném, nebo osoby se samostatnými obhajovacími právy, pokud podaly odvolání, odpor, stížnost, nebo návrh na obnovu řízení). V řízení o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody může mít postavení strany ředitel věznice, který podal návrh atd..

Soud

Základní úkoly soudů vyplývají z Ústavy, která postavení soudní moci upravuje v hlavě IV. Jedná se o články 90 a následující. Soudy poskytují zákonem stanoveným způsobem ochranu právům. Pouze soud může rozhodovat o vině a trestu za trestné činy. Úkoly soudů jsou upraveny

v zákoně č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů. V trestním řízení soudy rozhodují o vině, ukládají zákonem stanovené tresty, popřípadě jiná opatření. V přípravném řízení spočívá úloha soudů zejména v rozhodování o zásazích do nejdůležitějších lidských práv a svobod (rozhodnutí o omezení osobní svobody, omezení nedotknutelnosti obydlí, zásahy do tajemství dopravovaných zpráv, do zpráv podávaných telefonem nebo jiným podobným zařízením). Dále soudy rozhodují o řadě dalších souvisejících otázkách, např. o přípustnosti vydání obviněného do ciziny k trestnímu stíhání.

Soustava soudů je čtyřstupňová se soudy okresními, krajskými, vrchními a Nejvyšším soudem ČR se sídlem v Brně. Soudní příslušností se rozumí vymezení okruhu působnosti mezi soudy různých stupňů a mezi jednotlivými soudy téhož stupně. Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, přičemž příslušnost soudu a soudce stanoví zákon (čl. 38 odst. 1 LZPS). Procesními řády je stanovena věcná a místní příslušnost soudu. Příslušnost konkrétního soudce či soudního senátu se pak určuje rozvrhem práce, vydávaným na zákonném podkladu (§ 40-45 SSZ) opatřením předsedy soudu na určitý kalendářní rok po projednání soudcovskou radou.

Význam určení příslušnosti spočívá v tom, že trestní věci budou projednány v prostředí, které je nablízku spáchanému činu či jeho pachateli, je dostupné z hlediska obstarávání a shromažďování důkazů, z hlediska rychlosti a hospodárnosti řízení a může též nejlépe uplatnit výchovný vliv na pachatele trestného činu a osoby v jeho okolí.

Okresní soud je příslušný konat řízení v prvním stupni pokud zákon nestanoví něco jiného (§ 16 tr. řádu). V přípravném řízení rozhodují okresní soudy o návrzích státního zástupce na udělení souhlasu s vyžádáním skutečností utajovaných nebo na něž dopadá povinnost mlčenlivosti (§ 8 odst. 4 tr. řádu), o nároku obviněného na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu (§ 33 odst. 2 tr. řádu), o vyloučení advokáta jako zvoleného obhájce z obhajoby (§ 37a odst. 1, 2 tr. řádu), o tom, že poškození mohou svá práva vykonávat pouze prostřednictvím zvoleného zmocněnce (§ 44 odst. 2 tr. řádu), o tom, že poškozený má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a odst. 1 tr. řádu), o návrzích státního zástupce na vydání příkazu k zatčení (§ 69 odst. 1 tr. řádu), na vzetí obviněného do vazby osoby zadržené nebo zatčené (§ 77 odst. 2 tr. řádu, § 69 odst. 5 tr. řádu) nebo i bez předchozího zadržení či zatčení, na nařízení pozorování obviněného v uzavřeném ústavu (§ 116 odst. 2 tr. řádu), na omezení obviněného ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 74a odst. 1 tr. řádu), na vydání příkazu k domovní prohlídce (§ 83 tr. řádu), na provádění důkazů v bytě, obydlí, v jiných prostorách a na pozemku (§ 85b tr. řádu), na nařízení odposlechu a

záznamu telekomunikačního provozu (§ 88 a § 88a tr. řádu).

Dále rozhoduje o ustanovení a zrušení ustanovení obhájce v případech nutné obhajoby (§ 39 odst. 1 tr. řádu a § 40, 40a tr. řádu), uděluje souhlas k otevření zadržené zásilky (§ 87 odst. 1 tr. řádu), případně k její záměně za jinou (§ 87a odst. 1 tr. řádu). Pokud státní zástupce nevyhověl, je okresní soud příslušný též pro rozhodování o žádostech obviněného o propuštění z vazby (§ 72 odst. 1 tr. řádu) či o zrušení nebo omezení zajištění peněžitých prostředků na účtu u banky (§ 79a odst. 4 tr. řádu). Taktéž v přípravném řízení uděluje povolení ke sledování osob a věci (§ 158d odst. 3 tr. řádu) a soudce tohoto soudu se účastní provedení neodkladného nebo neopakovatelného úkonu spočívajícího ve výslechu svědka nebo v rekognici (§ 158a tr. řádu).

Dále rozhodují okresní soudy v hlavním líčení, v řízení o opravných prostředcích a ve vykonávacím řízení. Těmto rozhodnutím se v rámci této práce nebudeme dále věnovat.

Krajský soud koná řízení v prvním stupni u trestných činů taxativně vyčtených v ust. § 17 odst. 1 a 2 tr. řádu:

(1) Krajský soud koná v prvním stupni řízení o trestných činech, pokud na ně zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně pět let, nebo pokud za ně lze uložit výjimečný trest. O trestných činech

- a) vlastizrady, rozvracení republiky, teroru, záškodnictví, sabotáže, vyzvědačství, ohrožení utajované informace, genocidia a trestným činu podle § 1 zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru,
- b) spáchaných prostřednictvím směnek, šeků a jiných cenných papírů, derivátů a jiných hodnot obchodovatelných na kapitálovém trhu, nebo jejich padělků a napodobenin, pokud jejich zákonným znakem je způsobení značné škody nebo získání značného prospěchu, a
- c) porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi podle § 124a až 124c, porušování předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem podle § 124d až 124f, porušování závazných pravidel hospodářského styku podle § 127, zneužívání informací v obchodním styku podle § 128, nekalé soutěže podle § 149 trestního zákona,

koná v prvním stupni řízení krajský soud i tehdy, je-li dolní hranice trestu odnětí svobody nižší.

(2) Krajský soud koná v prvním stupni řízení též o dílčích útocích pokračujícího trestného činu, jestliže postupem podle § 37a trestního zákona přichází v tomto řízení v úvahu rozhodnutí o vině některým z trestných činů uvedených v odstavci 1.

Důvodem pro zařazení výše uvedených trestných činů do příslušnosti krajských soudů v prvním stupni je jejich předpokládaná vyšší skutková a právní složitost, jejichž projednávání vyžaduje hlubší erudici a specializaci soudců.

Dále rozhodují zejména v řízení o opravných prostředcích proti rozhodnutím soudů prvního stupně, v řízení o obnově řízení a ve vykonávacím řízení.

Vrchní soud je příslušný při projednávání řádných opravných prostředků a v přípravném řízení rozhoduje k návrhu státního zástupce vrchního státního zastupitelství o použití operativního prostředku – agenta dle ust. § 158e odst. 4 tr. řádu. Dále rozhodují o stížnostech proti rozhodnutím vrchního státního zástupce o zajištění osob a majetku (§146a tr. řádu). Ve sporech o příslušnost a o odnětí a přikázání věci, rozhodují vrchní soudy mezi všemi okresními a krajskými soudy ve svém obvodu (§ 24, 25 tr. řádu)

Nejvyšší soud je vrcholným orgánem soustavy soudů s výjimkou záležitostí o nichž rozhoduje Ústavní soud nebo Nejvyšší správní soud. Nejvyšší soud rozhoduje o dovoláních a o stížnostech pro porušení zákona bez ohledu na to, který orgán činný v trestním řízení napadené rozhodnutí vydal. Dále zaujímá stanoviska k jednotnému vykládání zákonů a jiných právních předpisů, rozhoduje o uznání rozhodnutí cizozemských soudů na území České republiky, taktéž přezkoumává rozhodnutí krajských soudů o přípustnosti vydání do ciziny (§ 380 odst. 3 tr. řádu) a o přípustnosti průvozu osoby pro účely trestního řízení v cizině přes území republiky (§ 383c tr. řádu). Jako soud druhého stupně rozhoduje o stížnostech proti usnesením vrchního soudu a o stížnostech proti usnesení, kterým nejvyšší státní zástupce zajistil osobu nebo majetek obviněného (§ 146a, §141 odst. 3 tr. řádu). Rozhoduje ve sporech o příslušnost mezi vrchními soudy či soudy nižších stupňů z obvodů různých vrchních soudů (§ 24 tr. řádu) a odnětí a přikázání věci (§ 25 tr. řádu), je-li v těchto případech nejbližše společně nadřízeným soudem. Pro přípravné řízení má též význam rozhodování o tom, zda nebo do jaké míry je osoba vyňata z pravomoci orgánů činných v trestním řízení dle ust. § 10 odst. 2 tr. řádu.

Místní příslušnost soudu určuje, který ze soudů má věc projednat v prvním stupni. Základním pravidlem je místo spáchání trestného činu (§ 18 odst. 1 tr. zákona). Místem spáchání

trestného činu (*forum delicti commissi*) je místo, kde byla trestná činnost vykonána, tj. především místo, kde došlo k jednání pachatele, naplňující objektivní stránku trestného činu, avšak i místo, kde nastal následek trestného činu. Jedná se o prvotní příslušnost, která má v případech stíhání dospělých přednost před všemi ostatními. V případě stíhání mladistvých je prvotní místní příslušnost dána podle místa kde obviněný bydlí, a nemá-li stálé bydliště, soud v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje (§ 37 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb.) Jedná se o úpravu, která měla dle důvodové zprávy k zákonu 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, cituji:

„Vzhledem k tomu, že, jak ukazují praktické zkušenosti, je nejučelnější konat řízení v místě bydliště, neboť právě zde je zpravidla možno nejlépe zajistit koordinovanou spolupráci s Probační a mediační službou, s příslušnými orgány sociálně-právní ochrany dětí, s rodinou osoby, proti níž se řízení vede, apod. tak, aby byl co nejlépe naplňován výchovný účel řízení a zajištění dalšího působení na takovou osobu i po jeho skončení, stanoví se příslušnost soudu podle místa bydliště jako pravidlo.“

Zde je třeba uvést, že se jedná o velmi chatrnou argumentaci, která dle názoru autora, nenaplní očekávání a naopak velice zkomplikovala orgánům činným v trestním řízení, zvláště pak v přípravném řízení, celý jeho průběh. Vzhledem k takto stanovené místní příslušnosti soudu je poměrně jasně stanovena místní příslušnost dozorového státního zastupitelství, avšak již poněkud komplikovaně se dovozuje místní příslušnost policejního orgánu, konajícího vyšetřování. Jedná se zejména o otázku, který policejní orgán zahajuje úkony trestního řízení v případě, že řízení nebylo zahájeno provedením neodkladného nebo neopakovatelného úkonu. Těžko si lze představit, že tyto úkony bude konat policejní orgán stanovený pro místní příslušnost soudu. Tyto úkony musí provést policejní orgán v místě kde došlo ke spáchání trestného činu. Zarážející je zdůvodnění, že řízení je nejučelnější konat v místě bydliště. S tímto názorem si autor této práce se dovoluje jednoznačně nesouhlasit. Mladistvých pachatelů trestných činů, je obvykle méně než svědků, a dalších subjektů, trestního řízení, kteří musí dojíždět do místa konání hlavního líčení, dochází tedy k průtahům řízení a k jeho nehospodárnosti. Dále je třeba říci, že pakliže je trestný čin spáchán několika mladistvými, kteří mají bydliště v odlišných obvodech soudů, či skutek spáchal mladistvý společně s dospělým pachatelem, může docházet k narušení právní jistoty spočívající v požadavku na jednotném rozhodování soudů v obdobných věcech, natož v totožných. Důsledkem tohoto mohou být odlišná rozhodnutí o vině a trestu, zainteresovaných soudů. Tento důsledek spolu s opětovným prováděním výslechů svědků a dalších osob, je zřetelným argumentem pro odmítnutí této

koncepte stanovení místní příslušnosti v případě stíhání mladistvých.

V případech stíhání dospělých příslušnost určená podle toho, kde obviněný bydlí, pracuje nebo se zdržuje (*forum loci*), přichází v úvahu jen tehdy pokud se místní příslušnost nepodařilo určit podle spáchání trestného činu buď, buď proto, že se toto místo nepodařilo zjistit, nebo proto, že je v cizině. Pokud jej ani takto nelze zjistit určí se místní příslušnost podle toho, kde čin vyšel najevo (§ 18 odst. 2 tr. řádu). U mladistvých je další příslušnost v obvodu kde došlo ke spáchání provinění a pokud jej nelze zjistit, koná řízení soud pro mládež v jehož obvodu čin vyšel najevo.

Zvláštním způsobem je určena místní příslušnost dle § 37 zák. č. 6/2002 Sb., podle něhož Obvodní soud pro Prahu 2, vyřizuje trestní věci z obvodů soudů v hlavním městě Praze proti pachatelům trestných činů, spáchaným porušením předpisů silničního, železničního, leteckého a plavebního provozu a provozu podzemní dráhy, včetně trestného činu ohrožení pod vlivem návykové látky podle 201 tr. zákona. Podobně je v ust. § 38 zák. č. 6/2002 Sb., stanovena výlučná příslušnost Obvodního soudu pro Prahu 6 v trestních věcech z obvodů všech okresních soudů, týkající se občanů České republiky o výkonu rozsudku cizozemského soudu podle mezinárodní smlouvy, s níž vyslovil souhlas Parlament a jíž je Česká republika vázána a která byla vyhlášena.

Místní příslušnost soudu ve společném řízení je určena pravidlem, podle něhož společné řízení koná soud, který je příslušný konat řízení proti pachateli trestného činu nebo o nejtěžším trestném činu.

Pro účinnější trestní řízení je možné se inspirovat na Slovensku, zřízením tzv. speciálního soudu v § 14 zákona 301/2005 Zb., který má vymezen subjektivně a objektivně svoji příslušnost.

Státní zástupce jako *domini litis* přípravného řízení a důsledek pro účinnost přípravného řízení

Státní zastupitelství je státní úřad, který je trestním řízením povolán k uskutečňování trestního stíhání. Ústava zahrnuje státní zastupitelství do hlavy třetí mezi orgány výkonné moci (čl. 80). Postavení státního zastupitelství není zcela jasné. Jeden názor říká, že státní zastupitelství je orgán moci výkonné, který jako takový respektuje ve sféře své působnosti

politiku vlády. Proto je zákonem začleněno do resortu ministerstva spravedlnosti⁴. Druhý názor hovoří o tom, že státní zastupitelství je možno chápat jako orgán *sui generis*, směřující rysy moci výkonné a soudní⁵.

Státní zastupitelství má ústavně vymezenou činnost, která spočívá v zastupování veřejné žaloby v trestním řízení a vykonávání dalších úkolů, které mu jsou svěřeny zákonem. Konkretizace těchto úkolů je svěřena zákonu, kterýmžto je zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů. Působnost státního zastupitelství je vymezena v ust. § 4 zák. č. 283/1993 Sb., takto:

1) Státní zastupitelství v rozsahu, za podmínek a způsobem stanoveným zákonem

- a) je orgánem veřejné žaloby v trestním řízení a plní další úkoly vyplývající z trestního řádu,
- b) vykonává dozor nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení, ochranná nebo ústavní výchova, a v jiných místech, kde je podle zákonného oprávnění omezována osobní svoboda,
- c) působí v jiném než trestním řízení,
- d) vykonává další úkoly, stanoví-li tak zvláštní zákon.

2) Státní zastupitelství se v souladu se svou zákonem stanovenou působností podílí na prevenci kriminality a poskytování pomoci obětem trestných činů.

Základní principy postavení, činnosti a výstavby státního zastupitelství jsou zásady zákonnosti, nestrannosti, objektivitu, účinnosti, nezávislosti, nedílnosti, hierarchie. Nezávislost můžeme členit na tzv. nezávislost vnější a vnitřní. Vnější nezávislost spočívá v oproštění veřejné žaloby od možných politických nebo jiných nežádoucích vlivů. Vnitřní nezávislost spočívá v zajištění dostatečné míry autonomie a *contrario* míry nadbytečné hierarchické závislosti konkrétního stupně či veřejného žalobce při výkonu jeho činnosti. Zásada nedílnosti znamená, že orgány veřejné žaloby vystupují navenek jako jeden celek, kdy každý žalobce představuje celý organismus, samotnou instituci veřejné žaloby, což ve svém důsledku znamená:

⁴ Hendrych, D., Svoboda, C. a kol. Ústava České republiky. Komentář. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 127

⁵ Coufal, P. Státní zastupitelství po třech letech. Trestní právo, 1997, č. 2, s. 3.

- úkony každého žalobce, provedené v rámci jeho působnosti, platí za úkony konkrétního orgánu veřejné žaloby;
- pokyny, které dává nadřízený svému podřízenému jsou závazné jen ve vnitřních vztazích;
- každý žalobce má základ svého zmocnění ze zákona a nikdy nevystupuje navenek jako zmocněnec nebo zástupce svého nadřízeného;
- změna v osobě žalobce je možná v kterémkoli stadiu řízení a nemá vliv na platnost provedených úkonů;
- vrcholný orgán soustavy může vykonávat úlohu ochránce zákona vůči Nejvyššímu soudu, či úlohu koordinátora a sjednocovatele praxe vůči všem nižším stupňům, nebo plnit obě tyto funkce současně.

Soustava státních zastupitelství je obdobná jako soustava soudů. Od okresních státních zastupitelství, přes krajská a vrchní po Nejvyšší státní zastupitelství. V době branné pohotovosti státu soustavu státních zastupitelství dále tvoří vyšší a nižší polní státní zastupitelství. Státní zastupitelství je příslušné k zastupování u soudů u něhož toto státní zastupitelství působí. Nejvyšší státní zástupce není nadále podřízen ministerstvu spravedlnosti a ministerstvo nad ním nevykonává dohled.

Státní zástupce má v přípravném řízení dominující postavení, je plně odpovědný za jeho průběh. Jeho všeobecným úkolem je dozor nad zachováním zákonnosti po celou dobu jeho průběhu. Státní zástupce již od počátku přípravného řízení může ukládat policejnímu orgánů provedení těch úkonů, ke kterým je tento orgán oprávněn⁶. K prověření skutečností, že došlo ke spáchání trestného činu může od policejního orgánu vyžadovat spisy, dokumenty, materiály a zprávy o jeho postupu, policejnímu orgánu může věci odnímat a přikazovat (§ 157 odst. 1, 2 tr. řádu). Státní zástupce dále vyřizuje žádosti o odstranění průtahů řízení a závad v postupu policejního orgánu.

Při výkonu dozoru v přípravném řízení je státní zástupce dále oprávněn dávat závazné pokyny policejnímu orgánu k vyšetřování trestných činů, zúčastnit se provádění úkonů

⁶ Autor této práce se aktuálně setkal s pokynem státní zástupkyně ukládající policejnímu orgánu provést výslech obviněného a poškozeného dle ust. § 310 tr. řádu. O legalitě tohoto pokynu má autor práce pochybnosti, avšak v současném trestním řádu, není upravena možnost policejního orgánu, odmítnout splnění pokynu státního zástupce, ledaže by se jeho splněním dopustil trestného činu.

policejního orgánu nebo sám provést jednotlivý úkon, vracet se svými pokyny věc policejnímu orgánu k doplnění, rušit rozhodnutí a opatření policejního orgánu, jsou-li nezákonná a neodůvodněná, tyto může též nahradit vlastními (§ 174 tr. řádu).

V přípravném řízení je výhradně státní zástupce oprávněn k tak závažným úkonům, jakými jsou rozhodnutí, o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 tr. řádu), o zastavení trestního stíhání (§ 172 tr. řádu) a o přerušení trestního stíhání (§ 173 tr. řádu), rozhodnutí o podání obžaloby, rozhodnutí o odklonech (§ 307, 309 tr. řádu), prodloužení vazby, ponechání ve vazbě, propuštění z vazby. Taktéž je oprávněn nařídít nebo zrušit zajištění majetku obviněného, provést zajištění nároku poškozeného na náhradu škody nebo je omezit či zrušit, nařídít exhumaci mrtvoly, navrhnout vyžádání obviněného z ciziny a provést předběžné šetření v řízení o vydání do ciziny (§ 175 tr. řádu). Výhradním oprávněním státního zástupce v přípravném řízení dále patří požadovat údaje, které jsou předmětem bankovního tajemství, údaje z evidence cenných papírů, některé individuální údaje a údaje získané při správě daní (§ 8 odst. 2 tr. řádu), zajištění peněžních prostředků na účtu banky a u jiných subjektů, zaknihovaných cenných papírů (§ 79a, 79b, 79c tr. řádu), nařízení zadržení zásilky (§ 86 odst. 1 tr. řádu) a souhlas k pohřbení mrtvoly při podezření z trestného činu (§ 115 tr. řádu). Dále je státní zástupce oprávněn vyzvat k vydání věci (§ 78a odst. 1 tr. řádu), nařídít odnětí věci (§ 75 odst. 1 tr. řádu), v přípravném řízení nařídít prohlídku jiných prostor a pozemků (§ 83a odst. 1 tr. řádu), osobní prohlídku (§ 83b odst. 1 tr. řádu), zadržení zásilky (§ 86 odst. 1 tr. řádu), sledování zásilky (§ 87b odst. 1 tr. řádu).

V přípravném řízení podává soudu návrh na vzetí obviněného do vazby (§ 68 odst. 1 tr. řádu) nebo, aby vydal příkaz k zatčení (§ 69 odst. 1 tr. řádu), aby nařídil domovní prohlídku (§ 83 odst. 1 tr. řádu) a odposlech a záznam telekomunikačního provozu (§ 88 odst. 1 tr. řádu). Policejnímu orgánu dává souhlas k zadržení podezřelého (§ 76 odst. 1 tr. řádu), k vydání příkazu k odnětí věci (§ 79 odst. 1 tr. řádu), k nařízení osobní prohlídky (§ 83b odst. 1 tr. řádu). Při použití operativně pátracích prostředků uděluje písemné povolení k předstíranému převodu (§ 158c odst. 2 tr. řádu), ke sledování osob a věcí (§ 158d odst. 2 tr. řádu) a státní zástupce vrchního státního zastupitelství podává návrh, aby soudce vrchního soudu povolil použití agenta (§ 158c odst. 4 tr. řádu).

Úkoly státního zastupitelství lze dále rozlišit podle fází přípravného řízení a to na úkoly před zahájením přípravného řízení, kterýmižto jsou: povinnost přijímat oznámení o skutečnostech nasvědčujících, že byl spáchán trestný čin (§ 158 odst. 2 tr. řádu), pokud policejní orgán neskončí prověřování oznámení ve lhůtách stanovených v § 159 odst. 1 tr. řádu, je státní

zástupce oprávněn tyto lhůty prodloužit a případně pokynem policejnímu orgánu určit úkony, které má provést (§ 159 odst. 2, 3 tr. řádu), podle § 159a tr. řádu je oprávněn věc odložit, ve lhůtě 30 dnů od doručení může zrušit usnesení policejního orgánu o odložení věci či jej nahradit vlastním rozhodnutím, taktéž dává policejnímu orgánu souhlas k dočasnému odložení trestního stíhání a k případnému prodloužení lhůt jeho trvání. Na základě ust. § 70 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. může státní zástupce z důvodu chybějícího veřejného zájmu u provinění jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta odstoupit od trestního stíhání mladistvého, jestliže trestní stíhání není účelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění.

Po zahájení trestního stíhání dle ust. § 160 odst. 1 tr. řádu, o kterém může státní zástupce taktéž sám rozhodnout na základě ust. § 174 odst. 1 písm. c) tr. řádu, koná vyšetřování o trestných činech spáchaných příslušníky Policie ČR a Bezpečnostní a informační služby. V případě, že státní zástupce koná vyšetřování sám postupuje podle ustanovení trestního řádu, která upravují postup policejního orgánu při vyšetřování. Po zahájení trestního stíhání je oprávněn výhradně státní zástupce rozhodnout o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 tr. řádu), o zastavení trestního stíhání (§ 172 tr. řádu) a usnesení o přerušení trestního stíhání (§ 173 tr. řádu). Usnesení o zastavení trestního stíhání a o postoupení věci je státní zástupce povinen do pěti dnů od právní moci rozhodnutí doručit Nejvyššímu státnímu zastupitelství (§ 173a tr. řádu). Nejvyšší státní zástupce je oprávněn nezákonná rozhodnutí do dvou měsíců od právní moci zrušit.

Ve zkráceném přípravném řízení státní zástupce na základě zprávy předložené policejním orgánem dle ust. § 179 odst. 1 tr. řádu, je oprávněn podat návrh na potrestání dle ust. § 179c odst. 2 tr. řádu. Pokud tak neučiní je oprávněn věc odložit dle ust. § 179 odst. 2 písm. b), e), f), odevzdat věc jinému orgánu dle ust. § 179c odst. 2 písm. c), d), vrátit věc policejnímu orgánu k provedení dalšího úkonu § 179v odst. 2 písm. g) tr. řádu nebo v případě změny kvalifikace skutku na trestný čin vylučující zkrácené přípravné řízení předat věc k zahájení trestního stíhání dle ust. § 179c odst. 3 tr. řádu. Pokud neproběhne zkrácené přípravné řízení ve stanovené lhůtě je oprávněn prodloužit lhůtu pro skončení přípravného řízení nebo nařídít policejnímu orgánu zahájení trestního stíhání. V případně trestných činů příslušníků Policie ČR a Bezpečnostní informační služby koná celé zkrácené řízení.

V řízení před soudem, ke kterému dochází po podání obžaloby či návrhu na potrestání, státní zástupce obžalobu před soudem zastupuje (§ 180 odst. 1 tr. řádu). Má zde postavení strany řízení, jeho přítomnost je při hlavním líčení povinná (§ 202c odst. 1 tr. řádu). S ohledem na

stanovené téma se podrobněji postavení státního zástupce v řízení před soudem nebudeme věnovat.

Policejní orgán

Legální definice policejního orgánu jako orgánu činného v trestním řízení je stanovena v ust. § 12 odst. 1, 2 tr. řádu, který uvádí: Policejními orgány se rozumějí útvary Policie České republiky a v řízení o trestných činech policistů útvar Ministerstva vnitra pro inspekční činnost. Stejně postavení mají v řízení o trestných činech příslušníků ozbrojených sil pověřené orgány Vojenské policie, v řízení o trestných činech příslušníků Vězeňské služby České republiky pověřené orgány této služby, v řízení o trestných činech příslušníků Bezpečnostní informační služby pověřené orgány Bezpečnostní informační služby a v řízení o trestných činech příslušníků Úřadu pro zahraniční styky a informace pověřené orgány Úřadu pro zahraniční styky a informace. Postavení policejních orgánů mají i pověřené celní orgány v řízení o trestných činech spáchaných porušením celních předpisů a předpisů o dovozu, vývozu nebo průvozu zboží, a to i v případech, kdy se jedná o trestné činy příslušníků ozbrojených sil nebo ozbrojených sborů a služeb, a dále porušením právních předpisů při umístění a pořízení zboží v členských státech Evropských společenství, je-li toto zboží dopravováno přes státní hranice České republiky, a v případech porušení předpisů daňových, jsou-li celní orgány správcem daně podle zvláštních právních předpisů. Není-li dále stanoveno jinak, jsou uvedené orgány oprávněny ke všem úkonům trestního řízení patřícím do působnosti policejního orgánu.

Nejčastěji v roli policejních orgánů vystupují orgány Policie České republiky jejíž působnost je stanovena zákonem ČNR 283/1991Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Její úkoly jsou vymezeny v ust. § 1 odst. 2 o PČR, jedná se o plnění úkolů ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti, a dalších úkolů v rozsahu a způsobem stanovenými právními předpisy a mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána. V § 2 odst. 1 tr. řádu je mezi jejími úkoly stanoveno odhalování trestných činů a zjišťování jejich pachatelů a vyšetřování trestných činů. Jako orgán činný v trestním řízení začne policejní orgán vystupovat ve chvíli kdy začne postupovat podle ustanovení trestního řádu. Kterí policisté Policie ČR plní úkoly policejního orgánu v trestním řízení stanoví závazný pokyn policejního prezidenta č. 130/2001.

Policii České republiky tvoří Policejní prezidium ČR, útvary s působností na celém území ČR a útvary s územně vymezenou působností. Policie je podřízena Ministerstvu vnitra České

republiky a je součástí moci výkonné.

V trestním řízení mají útvary policie specifické postavení orgánu činného v trestním řízení. Policejní orgán je v trestním řízení povolán k tomu, aby státnímu zástupci aktivně pomáhal při naplňování jeho úlohy v trestním řízení, kterou je uskutečňování trestního stíhání a prosazování požadavku legality. Policisté jsou při provádění úkonů trestního řízení vázáni pokyny státního zástupce v ostatních věcech týkajících se výkonu služby je policista vázán pokyny svých nadřízených. Policejní orgán nemůže proti pokynům státního zástupce podat námítky. Toto autor práce považuje za nedostatek současné úpravy, přestože lze v současné době očekávat vyšší erudici na straně státních zástupců, lze se setkat i s pokyny, které je policejní orgán povinen plnit, přestože jejich zákonnost může být sporná. Institut námitek policejního orgánu by mohl v těchto případech přispět ke sjednocení praxe orgánů činných v trestním řízení, minimálně tím, že by vyšší státní zastupitelství svým rozhodnutím v konkrétní věci mohlo na příště sjednotit postup zainteresovaných orgánů činných v trestním řízení. O opravných prostředcích, proti rozhodnutím policejního orgánu, může policejní orgán rozhodnout sám v autoremeduře, jinak rozhoduje dozorcující státní zástupce (§ 146 odst. 1, 2 písm. a) tr. řádu). Státní zástupce přezkoumává žádost osoby, proti které se řízení vede a poškozeného, o odstranění průtahů v řízení nebo závad v postupu policejního orgánu dle ust. § 157a odst. 1 tr. řádu. Policejní orgán je tedy v průběhu trestního řízení podřízen státnímu zástupci, který má vůči němu rozsáhlé dozоровé pravomoci a pravomoci k udělení pokynů, přesto však policejní orgán veškeré úkony, ke kterým je podle trestního řádu oprávněn, a ke kterým nepotřebuje souhlas státního zástupce, plní samostatně s plnou odpovědností za jejich zákonné a včasné provedení (§ 164 odst. 5, § 158 odst. 1 tr. řádu).

Role policejního orgánu je vzhledem k jeho zvláštním kvalifikačním a technickým předpokladům mimořádně významná zejména při vyhledávání a zajišťování informací, sloužících jako podklad pro meritorní rozhodnutí v trestním řízení. Jeho hlavním úkolem je prověřit a objasnit podnět k trestnímu řízení a vytvořit státnímu zástupci předpoklady pro závěr o důvodnosti trestního stíhání a pro podání obžaloby. Policejní orgán je povinen konat řízení *ex officio*, z vlastní iniciativy, bez vyčkávání vnějších podnětů k jeho provedení, s plným šetřením garantovaných práv a svobod občanů. Policejní orgán zahajuje úkony trestního řízení dle ust. § 158 odst. 3 tr. řádu, přijímá podněty a oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, pakliže existují zákonné podmínky je neprodleně povinen zahájit trestní stíhání dle ust. § 160 odst. 1 tr. řádu.

Před zahájením trestního stíhání je policejní orgán oprávněn sám rozhodnout o odložení věci dle ust. § 159a tr. řádu. Toto řešení je některými autory napadáno jako věcně nesprávné, přestože se nejedná o rozhodnutí ve věci samé a trestní stíhání je možno později zahájit, právní moc rozhodnutí o odložení věci nezakládá princip *ne bis in idem*⁷. Toto rozhodnutí je vydáváno v diskreční pravomoci a je jimi považováno za rozhodnutí justiční povahy, autoři se táží zda by nebylo vhodné *de lege ferenda* uvažovat o ingerenci státního zástupce do tohoto rozhodování již před jeho vydáním a nikoli až ex post. Lze si však těžko představit, že by tato úprava k něčemu pozitivnímu přispěla. Autoři výše uvedeného názoru nemají patrně představu kolik jednotlivých kauz by muselo státní zastupitelství prostudovat, a ať již zvolíme přístup předchozího souhlasu s odložením věci jako např. při souhlasu se zadržením podezřelého, či přeneseme celé rozhodování o odložení věci na státní zastupitelství, toliko tím tuto instituci zatížíme a výsledkem nebudou preciznější rozhodnutí, ale prodloužení doby do vydání rozhodnutí o odložení věci. Na včasném (nikoli předčasném) rozhodnutí o odložení věci mnohdy čekají ponejvíc poškození, nelze pominout, že největší část usnesení o odložení věci tvoří usnesení dle ust. § 159a odst. 4 tr. řádu, tedy případy kde se nepodaří ustanovit konkrétního pachatele, což je úlohou policie. Autor by tedy ani do budoucna neuvažoval o přenesení této pravomoci na státní zastupitelství, skutečně nedělejme ze státních zástupců dobře placené administrativní pracovníky a nechme jim prostor pro hlavní náplň jejich činnosti, tedy kvalitní přípravu a výkon obžaloby. Přezkum usnesení o odložení věci dle ust. § 159a odst. 5 tr. řádu lze považovat za dostačující, navíc poškozený má možnost podat proti každému takovému rozhodnutí policejního orgánu stížnost, kterou se státní zástupce je povinen zabývat a rozhodnout o ní.

Pro policejní orgán plně platí vyhledávací zásada dle ust. § 2 odst. 5 tr. řádu, která mu ukládá objasňovat i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede. Při vyšetřování je policejní orgán povinen postupovat co nejrychleji a tak, aby v potřebném rozsahu vyhledal důkazy potřebné k objasnění všech základních okolností důležitých pro posouzení případu. Před zahájením trestního stíhání, se zaměřuje na zjištění skutečností důležitých pro posouzení zda je možno zahájit trestní stíhání proti konkrétní osobě nebo zda věc má být odložena. Po zahájení trestního stíhání vyhledává důkazy potřebné k podání obžaloby či jinému vyřízení věci.

Orgány, které nejsou útvary Policie ČR a útvarem Ministerstva vnitra pro inspekční činnost, a které mají postavení policejního orgánu, mohou působit jen v rámci postupu před

⁷ Musil/Kratochvíl/Šámal a kolektiv: Trestní právo procesní, 2. přepracované vydání str. 216

zahájením trestního stíhání při objasňování a prověřování podnětů k trestnímu stíhání, nikoli však ve vyšetřování. Vyšetřovacím orgánem je policejní orgán, který je oprávněn působit v celém přípravném řízení a to jak v rámci postupu před zahájením trestního stíhání, tak i ve vyšetřování. Ustanovení § 161 odst. 2 tr. řádu stanoví, že vyšetřování koná, nestanoví-li zákon jinak služba kriminální policie a vyšetřování Policie ČR.

Postup policejního orgánu při plnění trestního řízení je upraven Závazným pokynem policejního prezidenta č. 130 ze dne 30.11.2001. Zde lze zmínit, již výše uvedenou komplikaci při určování místní příslušnosti policejního orgánu v případech mladistvých, dále lze zmínit, že některá ustanovení tohoto pokynu jsou v rozporu se samotným trestním řádem, opět se jedná o ustanovení týkající se určování místní příslušnosti s ohledem na zřízení tzv. „oblastí“ v rámci pražské správy Policie ČR.

Policejní orgán vede v souvislosti s trestním řízením různé evidence. Autor této práce se domnívá, že úprava těchto evidencí by měla být upravena přímo v trestním řádu a jak již dříve uvedl, měla by být v příštím trestním řádu jednoznačně stanovena nejen povinnost k poskytnutí kontrolních odběrů vzorků, k prokázání zda-li se osoba zdržovala na místě trestného činu, ale v případě odmítnutí jejich dobrovolného vydání, tyto vzorky mít možnost odebrat a nikoli jen ukládat pořádkové pokuty, jejichž vymahatelnost je v těchto případech minimální. Autor práce se domnívá, že by měla být zákonem výslovně ošetřena a zřízena databáze DNA, minimálně trestně stíhaných osob, samozřejmě zajištěna proti možnému zneužití uložených vzorků s genetickou informací, kdy každý vzorek zajištěný na místě činu by byl automaticky porovnáván s touto databází. Ideální by byla databáze všech obyvatel, avšak tuto možnost vzhledem k současnému stavu, kdy různé rádoby humánní skupinky brojí proti uvedené databázi, argumentujícím možným zneužitím a nekonkrétním a nespecifikovaným omezením lidských práv a svobod. Autor práce se domnívá, že na první místo je třeba řadit bezpečnost jednotlivých osob a nikoli pachatelů.

Přestože je soustavně posilována úloha státního zastupitelství v rámci přípravného řízení, což lze hodnotit kladně s ohledem na jeho roli v řízení před soudem a taktéž na účinnost přípravného řízení, minimalizuje se tak možnost vrácení spisu státním zástupcem policejnímu orgánu k došetření, nelze však nevidět, že spisový materiál je v rukou policejního orgánu, který jej kompletuje, a stejně jako soudce tak i státní zástupce rozhoduje na základě spisu zkompletovaného policejním orgánem. Není tedy možnost vyloučit účelovou manipulaci policejního orgánu se spisem a to ani do budoucna.

Osoba proti níž se trestní řízení vede

Osoba, proti které se trestní řízení vede se, s ohledem na stadium trestního řízení nazývá, podezřelý, obviněný, obžalovaný a odsouzený.

Podezřelým je osoba, u níž je dán některý z důvodů vazby, a proto ji policejní orgán může v naléhavém případě zadržet, i když proti ni doposud nebylo zahájeno trestní stíhání. Tuto osobu je policejní orgán povinen vyslechnout a lze u ní vykonat osobní prohlídku. Toto řešení autor práce považuje za nevhodné již jen z toho důvodu, že je možno si bez problému přestavit situaci, kdy pachatel trestného činu je přistižen policejní hlídkou na místě trestného činu a policejní hlídka jej nebude moci zadržet, protože zde nebudou dány důvody vazby? Sami cítíme, že by to bylo proti zdravému rozumu. Do budoucna je třeba institut zadržení koncipovat tak, aby bylo možno zadržet každou osobu přistiženou při spáchání trestného činu, či bezprostředně poté, ať již v uvedeném případě jsou dány důvody vazby či nikoliv.

Podezřelým ve zkráceném přípravném řízení je ten, kdo byl přistižen při činu nebo bezprostředně poté, nebo ten, proti němuž v průběhu prověřování trestního oznámení nebo jiného podnětu k trestnímu stíhání byly zjištěny skutečnosti, jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání a lze očekávat, že podezřelého bude možno ve lhůtě uvedené v §179b odst. 4 tr. řádu postavit před soud.

V praxi policejních orgánů i obecné mluvě je termín podezřelý chápán v širším smyslu a označuje osoby, vůči níž směřuje více či méně odůvodněné podezření.

Obviněný je osoba, vůči které bylo zahájeno trestní stíhání, a to až do nařízení hlavního líčení soudem. Pokud z povahy věci nevyplývá něco jiného rozumí se obviněným také obžalovaný a odsouzený.

Po nařízení hlavního líčení se obviněný označuje jako obžalovaný. Odsouzeným je ten, proti němuž byl vydán odsuzující rozsudek nebo trestní příkaz, který již nabyl právní moci.

Osoba proti níž se trestní řízení vede je procesní stranou, důkazním prostředkem, zejména svou výpovědí a předmětem výkonu rozhodnutí.

Procesní stranou je osoba proti níž se řízení vede dle ust. § 12 odst. 6 tr. řádu, tato způsobilost není trestním řádem nijak omezena, tedy i osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo v této způsobilosti omezena může činit samostatně veškeré procesní úkony. Způsobilost zaniká až smrtí či prohlášením za mrtvého dle ust. § 11 odst. 1 písm. e) tr. řádu. Ve prospěch zemřelého obviněného jsou z důvodu umožnění jeho plné rehabilitace stanoveny některé výjimky v řízení pro porušení zákona a v řízení o obnově.

Osoba proti níž se řízení vede má řadu procesních práv a zásadně rovnocenné postavení se státním zástupcem. Zadržaná osoba má obdobná práva jako obviněný, nikoliv však všechna. Zadržaná osoba nemá např. právo nahlížet do spisu ani právo na ustanovení obhájce. Ve zkráceném přípravném řízení má podezřelý stejná práva jako obviněný. Pokud si podezřelý, který nebude propuštěn ze zadržení, ale bude předán s návrhem na potrestání soudu k provedení zjednodušeného řízení dle § 314b odst. 1, 2 tr. řádu, ve stanovené lhůtě obhájce nezvolí, je třeba mu jej na dobu, po kterou trvají důvody zadržení, ustanovit (§ 38 tr. řádu).

V zájmu obhajoby je třeba, aby osoba, proti níž se trestní řízení vede, včas věděla proti jakému obvinění se má bránit. Proto nasvědčují-li zjištěné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněno, že jej spáchala určitá osoba, rozhodne policejní orgán neprodleně o zahájení trestního stíhání této osoby jako obviněného dle ust. § 160 odst. 1 tr. řádu, pokud není důvod k postupu dle ust. § 159a odst. 2, 3 tr. řádu nebo 159b odst. 1 tr. řádu. Obviněný se má právo k obvinění podrobně vyjádřit, zejména souvisle vylíčit skutečnosti, které jsou předmětem obvinění, uvést okolnosti, které obvinění zeslabují nebo vyvracejí a nabídnout o nich důkazy. Může nahlížet do spisu, činit si z něj výpisky a poznámky, pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí, činit návrhy a podávat opravné prostředky, po skončení vyšetřování má právo si prostudovat vyšetřovací spisy a učinit návrhy na doplnění vyšetřování.

Nařídí-li předseda senátu hlavní líčení, musí být obviněnému doručena obžaloba dle ust. § 196 tr. řádu. Obžalovanému se doručuje rozsudek, proti němuž může podat odvolání, doručuje se mu též odvolání podané jinou procesní stranou s upozorněním, že se k němu může vyjádřit. Obžalovaný má právo být přítomen při projednání věci, aby mohl co nejlépe realizovat svoji obhajobu. Bez jeho přítomnosti, lze konat hlavní líčení jen za stanovených podmínek (§ 202 odst. 2, § 263 odst. 4 tr. řádu). Jeho právem je též jako poslední pronést závěrečnou řeč (216

odst. 2 tr. řádu) a mít též poslední slovo před soudem (§ 217 tr. řádu)⁸.

Obviněný má právo podávat opravné prostředky proti rozhodnutím policejního orgánu, státního zástupce a soudu. Řádnými opravnými prostředky jsou stížnost proti usnesení, odvolání proti rozsudku, a odpor proti trestnímu příkazu (§ 142, 246 odst. 1 písm. b), § 314 písm. g tr. řádu). Mimořádnými opravnými prostředky je dovolání (§ 265 a násl. tr. řádu) a návrh na obnovu řízení (§ 280 odst. 3 tr. řádu). Každé rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení musí obsahovat poučení o opravném prostředku.

Obviněný má právo používat v trestním řízení svého mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládá ust. § 2 odst. 14 tr. řádu.

Osoba proti níž se řízení vede má též postavení důkazního prostředku, kterým je zejména její výpověď. Výpověď zadrženého podezřelého je důkazním prostředkem, tato výpověď však v případě, že dojde k zahájení trestního stíhání je v dalším řízení jako důkaz nepoužitelná. Naopak výpověď obviněného je jedním z významných důkazních prostředků. Doznání obviněného nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu. Významná je výpověď obžalovaného v řízení před soudem.

Do budoucna by bylo vhodné výslovně upravit možnost uložení nižšího trestu v případech spolupracujícího obviněného, který se k trestnému činu doznal. Inspirací by zde mohli být anglosaský model či nový slovenský trestní řád. V případech kdy o skutkovém stavu neexistují důvodné pochybnosti a obviněný by se k trestnému činu doznal, by bylo možno uložit nižší trest. V současné době je situace taková, že pachatelé, kteří se k trestnému činu nedoznají dostávají nižší tresty než osoba, která se k trestnému činu dozná. Toto doznání je prvním krokem k resocializaci pachatelů a za druhé by mohlo přispět k nemalým úsporám na nákladech trestního řízení.

Do třetice je osoba proti níž se řízení vede předmětem výkonu rozhodnutí. Tyto rozhodnutí mohou zajišťovat průběh řízení, trestu a ochranných opatření.

Osoba proti níž se řízení vede má především právo na obhajobu, kterou tvoří tři základní

⁸ Již několikrát jsme byli svědky případů, kdy obžalovaní svoji závěrečnou řeč přednášeli několik dní, je otázkou zda by i v těchto případech neměla být stanovena přiměřená lhůta, či možnost předsedy senátu obžalovanému, pokud se jeho závěrečná řeč netýká věci, odebrat slovo.

složky:

- a) právo hájit se sám a prostředky podle vlastního rozhodnutí (materiální obhajoba),
- b) právo mít obhájce a radit se s ním o způsobu obhajoby (formální obhajoba),
- c) právo vyžadovat od orgánů činných v trestním řízení takový postup, aby byl zjištěn skutkový stav, o které nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí. Přitom by měly objasňovat se stejnou pečlivostí také okolnosti svědčící v jeho prospěch a provádět v tomto směru důkazy, a to i bez návrhů stran.

Právo obviněného na obhajobu je zakotveno v čl. 40 odst. 3, 4 LZPS. Obviněný má právo, aby mu byl poskytnut čas a možnosti k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Pokud si jej obviněný nezvolí, ačkoli jej podle zákona mít musí, bude mu obhájce ustanoven soudem. Obviněný má právo odepřít výpověď, tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven (čl. 40 odst. 4 LZPS). Právo obviněného na obhajobu se vztahuje na celé trestní řízení.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech v čl. 14 odst. 3 stanoví: Každý kdo je obviněn z trestného činu, má mít tyto minimální záruky:

- a) má být neprodleně a podrobně informován v jazyce jemuž rozumí o povaze a důvodu obvinění proti němu,
- b) má mít dostatek času a možností pro přípravu své obhajoby a aby se mohl spojit s obhájcem podle své vlastní volby,
- c) má být souzen bez zbytečného odkladu, má být souzen za své přítomnosti a obhajovat se osobně nebo prostřednictvím obhájce, kterého si sám zvolí,
- d) má být poučen o svých právech a má mu být poskytnuta právní pomoc v každém případě, kdy to zájmy spravedlnosti vyžadují, a aniž by v takovém případě sám platil náklady, jestliže nemá dostatečné prostředky k úhradě,
- e) má mu být dána možnost, aby provedl výslech nebo dal provést výslech svědků proti sobě a aby měl možnost účasti výslechu svědků svědčících v jeho prospěch za stejných podmínek jako svědků svědčících proti němu⁹,
- f) má se mu dostat pomoci tlumočníka, jestliže nerozumí jazyku nebo nemluví jazykem, jehož se užívá u soudu,
- g) nesmí být nucen svědčit proti sobě nebo přiznat vinu.

⁹ Zde si autor práce klade otázku zda ustanovení § 158a tr. řádu co se týče výslechu svědka je s tímto požadavkem v souladu

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod v čl. 6 odst. 3 práva uvedená v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech v podstatě přebírá. Český zákonodárce upravil základní práva obviněného v ustanovení § 33 tr. řádu. Obviněný má právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a k důkazům o nich, není však povinen vypovídat. Může uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě, činit návrhy a podávat žádosti a opravné prostředky. Má právo zvolit si obhájce a s ním se radit i během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení. S obhájcem se však v průběhu svého výslechu nemůže radit o tom, jak odpovědět na již položenou otázku. Může žádat, aby byl vyslýchán za účasti svého obhájce a aby se obhájce účastnil i jiných úkonů přípravného řízení (§ 165). Je-li ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, může s obhájcem mluvit bez přítomnosti třetí osoby. Uvedená práva přísluší obviněnému i tehdy, je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena.

Obhájce

Obhájce je právním zástupcem osoby, proti níž se vede trestní řízení, jako strany v trestním řízení. Obhájce v trestním řízení může být pouze advokát. Advokátem je ten kdo je zapsán v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou. Advokát se může pro jednotlivé úkony trestního řízení, s výjimkou řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně, před vrchním soudem a Nejvyšším soudem, dát zastoupit koncipientem.

Obhájcem nemůže být advokát, proti kterému je nebo bylo vedeno trestní stíhání, a v důsledku toho v řízení, ve kterém by měl vykonávat obhajobu má postavení obviněného, svědka nebo zúčastněné osoby. V trestním řízení nemůže být obhájcem advokát, který v něm vypovídá jako svědek, podává znalecký posudek nebo je činný jako tlumočník. Obhájcem mladistvého nemůže být ten, kdo současně zastupuje osobu, jejíž zájmy si odporují se zájmy mladistvého, a ten, kdo byl mladistvému takovouto osobou jako obhájce zvolen.

Advokát je při poskytování právních služeb absolutně nezávislý, je vázán právními předpisy a v jejich mezích příkazy klienta. Obhájce je povinen chránit práva a oprávněné zájmy obviněného a řídit se jeho pokyny. Není však jimi vázán v případě, že jsou v rozporu se zájmem klienta nebo stavovským předpisem. Obhájce v trestním řízení usiluje o to, aby byly náležitě a včas objasněny všechny skutečnosti, které obviněného zbavují obvinění a nebo jeho vinu v případě spáchání činu zmírňují. V případě narušení důvěry mezi ním a klientem, může advokát

odstoupit od smlouvy o poskytování právních služeb. Pokud byl ustanoven soudem je oprávněn požádat o zrušení ustanovení, či požádat komoru o určení jiného advokáta.

Důležitou součástí práva na obhajobu je institut nutné obhajoby, jedná se o případy kdy obviněný musí mít obhájce a to i tehdy když si to nepřeje. Nutná obhajoba je ze zákona nezbytná v určitých případech, kdy obviněný vzhledem k určitým objektivním skutečnostem, nemůže svoji obhajobu vykonávat sám. Nemá-li v těchto případech obhájce, určí se mu lhůta k jeho zvolení a pokud si jej v této lhůtě nezvolí ustanoví se mu obhájce na dobu, po kterou trvají podmínky nutné obhajoby. Obviněný musí mít obhájce už v přípravném řízení,

- a) je-li ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody nebo na pozorování ve zdravotnickém ústavu (§ 116 odst. 2 tr. řádu),
- b) je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, nebo
- c) jde-li o řízení proti uprchlému.

Obviněný musí mít obhájce také tehdy, považuje-li to soud a v přípravném řízení státní zástupce za nutné, zejména proto, že vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.

Koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, musí mít obviněný obhájce už v přípravném řízení.

Obviněný musí mít obhájce též:

- a) v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému,
- b) má-li se vyjádřit k tomu, zda se vzdává práva na uplatnění zásady speciality v řízení po vydání z cizího státu (§ 389 odst. 2, § 406 odst. 3 tr. řádu),
- c) v řízení o vydání do cizího státu (§ 394 odst. 3 tr. řádu),
- d) v řízení o dalším předání do jiného členského státu Evropské unie (§ 421 odst. 2 písm. a) tr. řádu),
- e) v řízení o uznání cizozemského rozhodnutí (§ 452 odst. 2 tr. řádu), nebo
- f) v řízení, v němž se rozhoduje o uložení ochranného léčení, s výjimkou ochranného léčení protialkoholního.

Ve vykonávacím řízení, v němž soud rozhoduje ve veřejném zasedání, musí mít odsouzený obhájce,

- a) je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- b) je-li ve vazbě, nebo
- c) jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.

V řízení o stížnosti pro porušení zákona, v řízení o dovolání a v řízení o návrhu na povolení obnovy musí mít odsouzený obhájce,

- a) jde-li o případy uvedené v § 36 odst. 1 písm. a) nebo b) tr. řádu,
- b) jde-li o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let,
- c) jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit,
- d) jde-li o řízení proti odsouzenému, který zemřel.

Jde-li o řízení ve věcech mladistvých musí mít mladistvý obhájce od okamžiku, kdy proti němu byla použita opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných nebo neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit.

Trestní řád počítá především s možností, že obviněný si sám zvolí obhájce a to tak, že mu udělí plnou moc ke svému zastupování. Obhájce vystupuje vždy jménem obviněného, nikoliv jménem svým. Svá oprávnění nesmí vykonávat proti vůli obviněného. Nezbytný je souhlas advokáta s převzetím obhajoby.

Autor na následujících řádkách uvede podle jeho názoru nejnepovedenější novelizaci trestního řádu z poslední doby. Jedná se o zřízení tzv. pořadníku nutné obhajoby v ust. § 39 odst. 2, 3 tr. řádu, tato ustanovení praví:

„Pro tyto účely soud vede abecedně uspořádaný pořadník advokátů (dále jen „pořadník“), kteří chtějí vykonávat povinnost obhajoby jako ustanovení obhájci u tohoto soudu a mají sídlo v obvodu příslušného krajského soudu. Nelze-li ustanovit advokáta z tohoto pořadníku, vede soud pořadník advokátů, kteří mají sídlo v obvodu soudu.

Advokáti vedení v pořadníku jsou ustanovováni jako obhájci jednotlivým obviněným postupně tak, jak za sebou následují jejich příjmení v pořadníku. Byl-li by tímto způsobem ustanoven advokát, u kterého jsou dány důvody k vyloučení z obhajoby, nebo nemohl-li by být advokát ustanoven z jiných důvodů, ustanoví se první následný advokát, u kterého tyto důvody nejsou.“

Je třeba říci, že toto ustanovení bylo do trestního řádu vloženo na základě tlaku jistých skupin, které měly pocit, že nejsou dostatečně využívány jejich schopnosti. Nutno uvést, že v praxi se ukazuje zcela jasně, že obhájci nahlášení v těchto pořadnících berou povinnost obhajoby jen jako jakousi „bokovku“, či praxi pro své koncipienty. Lze konstatovat, že úroveň obhajoby v trestních věcech šla díky tomuto přístupu dolů. Dále je třeba uvést, že obhájci vedení v tomto pořadníku, často obhajobu po té co zjistí, že se jedná „jen“ např. o tzv. zkrácené přípravné řízení, odmítají z různých i smyšlených důvodů. V tomto ustanovení jednoznačně chybí možnost soudu advokáta z tohoto pořadníku za určitých okolností vyškrtnout, např. pro opakované odmítnutí převzetí nutné obhajoby. Autor práce se domnívá, že pro všechny zúčastněné osoby na trestním řízení byl mnohem lepší způsob, který předcházela zavedení těchto pořadníků, kdy seznamy advokátů pro trestní řízení existovaly u soudu fakticky a byly v nich uvedeni obhájci, kteří se na trestní právo skutečně specializovali.

Autor se domnívá, že minimálně stojí za zvážení původní návrh slovenského trestné řádu a v něm navržená úprava, která stanovila, že při okresních soudech jsou tzv. veřejní obhájci, vykonávající obhajobu v případech nutné obhajoby, za předpokladu, že si obviněný nezvolí obhájce sám, za toto pobírají měsíční mzdu ve výši platu soudce. Toto řešení by mimo jiné přineslo značnou úsporu finančních prostředků státu na nákladech, které jsou spojeny s výkonem nutné obhajoby.

Základní práva obhájce jsou uvedena v ust. § 41 odst. 2 až 6 tr. řádu:

(2) Obhájce je oprávněn již za přípravného řízení činit za obviněného návrhy, podávat za něho žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisů (§ 65 tr. řádu) a zúčastnit se podle ustanovení tohoto zákona vyšetřovacích úkonů s obviněným, který je ve vazbě, je oprávněn mluvit v rozsahu stanoveném v § 33 odst. 1 tr. řádu.

(3) Obhájce je v řízení před soudem oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit obviněný.

(4) Je-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, může obhájce oprávnění uvedená v odstavcích 2 a 3 vykonávat též proti vůli obviněného.

(5) Nebylo-li zmocnění obhájce při jeho zvolení nebo ustanovení vymezeno jinak, zaniká při skončení trestního stíhání. I když zmocnění takto zaniklo, je obhájce oprávněn podat za obžalovaného ještě dovolání a zúčastnit se řízení o dovolání u Nejvyššího soudu, dále podat žádost o milost a o odklad výkonu trestu.

(6) Obhájce má právo ve všech stádiích trestního řízení vyžádat si předem kopii nebo průpis protokolu (§ 55) o každém úkonu trestního řízení. Orgány činné v trestním řízení (§ 12 odst. 1) jsou povinny mu vyhovět; odmítnout mohou jen tehdy, když to není z technických důvodů možné. Náklady s tím spojené je povinen vůči státu uhradit.

Dále má právo při hlavním líčení provést důkaz (§ 215 odst. 2 tr. řádu), přednést závěrečnou řeč, ve které učiní konečný návrh. Je-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, může obhájce vykonávat oprávnění uvedená v § 41 odst. 2, 3 tr. řádu též proti vůli obviněného, avšak jen v jeho prospěch.

Osoby se samostatnými obhajovacími právy

Kromě obhájce mohou některá práva ve prospěch obviněného vykonávat v trestním řízení i třetí osoby, které lze rozdělit do dvou skupin:

- a) zákonný zástupce obviněného, který vykonává obhajovací práva v zastoupení osoby proti níž se trestní řízení vede, jeho oprávnění jsou uvedena v ust. § 34 odst. 1 tr. řádu:

Zákonný zástupce obviněného, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k právním úkonům je omezena, je oprávněn obviněného zastupovat, zejména zvolit mu obhájce, činit za obviněného návrhy, podávat za něho žádosti a opravné prostředky; je též oprávněn zúčastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit obviněný. Ve prospěch obviněného může zákonný zástupce tato práva vykonávat i proti vůli obviněného.

V případech, v nichž zákonný zástupce obviněného nemůže vykonávat svá práva uvedená v odstavci 1 a je nebezpečí z prodlení, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce může k výkonu těchto práv obviněnému ustanovit opatrovníka. Proti rozhodnutí o ustanovení opatrovníka je přípustná stížnost.

Významné postavení má zákonný zástupce v řízení ve věcech mladistvých podle zákona č. 218/2003 Sb.. V ust. 44 zák. č. 218/2003 Sb. je uvedeno, že zástupce je oprávněn mladistvého zastupovat, zvolit mu obhájce, činit za mladistvého návrhy a podávat opravné prostředky, je oprávněn zúčastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit mladistvý, ve prospěch mladistvého může zákonný zástupce tato práva vykonávat i proti jeho vůli. Pokud zákonný zástupce nemůže vykonávat svá práva, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce ustanoví mladistvému opatrovníka k výkonu těchto práv, pokud hrozí nebezpečí z prodlení.

b) Osoby se samostatnými obhajovacími právy jsou některé osoby obviněnému blízké a orgán pověřený péčí o děti a mládež. Tyto osoby vykonávají obhajovací práva ve prospěch obviněného vlastním jménem.

Poškozený

Poškozeným se rozumí ten, komu pachatel trestným činem ublížil na zdraví, způsobil majetkovou, morální nebo jinou škodu. Škoda musí být způsobena trestným činem, pro který je obviněný stíhán. Poškozeným není ten, kdo se sice subjektivně cítí být poškozen trestným činem morálně nebo jinak, avšak vzniklá újma není v příčinné souvislosti s trestným činem či není způsobena zaviněním pachatele. Pojem poškozeného je omezen v řízení o narovnání, práva poškozeného v tomto řízení nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody (§ 310a tr. řádu), tímto ustanovením je tedy vyloučen právní nástupce poškozeného (§ 45 odst. 3 tr. řádu), kterým je většinou dědic či pojišťovna, která uhradila poškozenému způsobenou škodu.

Trestní řád rozlišuje dvě skupiny poškozených, kterými jsou ti, kteří mohou uplatňovat náhradu škody, tedy subjekty adhezního řízení a dále ti, kterým toto právo nepřísluší. Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ve znění pozdějších předpisů, definuje ještě třetí kategorii, kterou je oběť trestného činu, v tomto zákoně je jako oběť definována pouze osoba, které v důsledku trestného činu vznikla újma na zdraví. Obecně je pojem oběť širší než pojem poškozený hlavně proto, že nezahrnuje jen osoby, které utrpěly nějakou újmu v přímé souvislosti s trestným činem, ale i osoby, u nichž k takové újmě došlo zprostředkovaně. Za oběti se někdy považují i nejbližší členové rodiny přímé oběti trestného činu a osoby, které byly odkázány na její péči. Šíře je v tomto případě chápán i pojem škody, která oběti byla způsobena, neboť zahrnuje i škody psychické, emocionální strádání, omezení

základních práv, jakož četné další nepříjemnosti, jež oběť musí snášet v souvislosti s trestním řízením.

Poškozeným mohou být fyzické, právnické osoby a stát. Poškozený je stranou trestního řízení s poměrně širokými procesními právy, vystupuje nezávisle na dalších stranách, avšak z logiky věci bývá zařazován na stranu obžaloby. V případech kdy pachatel je ve vztahu k poškozenému osobou vůči níž by měl právo poškozený odepřít výpověď, je u vyjmenovaných trestných činu zahájení trestního stíhání vázáno na jeho souhlas. Jedná se o průlom do zásady legality a oficiality. Odepření souhlasu k trestnímu stíhání či jeho pozdější zpětvzetí je důvodem nepřipustnosti trestního stíhání. V ust. § 163a tr. řádu jsou uvedeny situace, kdy ani v těchto případech nemůže poškozený disponovat s trestním stíháním.

Poškozený se nemusí účastnit trestního řízení. Svým výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení se může vzdát svých procesních práv, samozřejmě po náležitém poučení o jeho procesních právech. Řízení před okresním a krajským soudem jako soudem prvního stupně se může poškozený zúčastnit bez omezení. V případech kdy existuje v trestní věci větší počet poškozených uplatňují svá práva prostřednictvím společného zmocněnce. Pokud by se poškození na společném zmocněnci nemohli dohodnout nebo by jejich počet přesáhl šest, ustanoví jim jej sám soud.

Poškozený má v trestním řízení právo činit návrhy na doplnění dokazování, má právo důkaz nejen předložit či jeho provedení navrhnout, ale jako strana trestního řízení jej i vyhledat (§ 89 odst. 2 tr. řádu). V průběhu celého řízení má poškozený právo nahlížet do spisů, činit si z nich výpisky a poznámky, pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí, toto právo lze omezit v přípravném řízení jen ze závažných důvodů. Poškozený se může účastnit hlavního líčení, o tomto musí být včas vyrozuměn spolu se zasláním obžaloby na adresu, kterou uvedl. Se souhlasem předsedy senátu může v hlavním líčení klást vyslychaným osobám otázky. Před skončením řízení před soudem má právo se k němu vyjádřit.

Poškozenému dále přísluší právo podat stížnost proti usnesení o odložení věci, které mu, je-li znám musí být doručeno. V přípravném řízení má též právo podat stížnost proti usnesení státního zástupce o zastavení trestního stíhání a postoupení věci¹⁰. Poškozený má dále právo

¹⁰ Jediným důsledkem tohoto ustanovení v praxi je, že státní zástupce zruší usnesení o zahájení trestního stíhání a věc se pak dle ust. § 159a tr. řádu odloží či podá obžalobu k soudu, fakticky tedy toto oprávnění nemá efekt, kteří od něho jeho autoři patrně očekávali.

kdykoli v průběhu trestního řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu, obdobně může žádat o odstranění průtahů nebo závad v postupu státního zástupce konajícího vyšetřování.

Pokud má poškozený proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobené trestným činem, má ještě tyto další práva. Především může proti obviněnému uplatnit nárok na náhradu škody a to kdykoli v průběhu řízení až do zahájení dokazování v hlavním líčení (§ 206 odst.2 tr. řádu), ve vyrozumění o hlavním líčení musí být tedy obviněný upozorněn na to, že nedostaví-li se, bude o jeho nároku rozhodnuto na podkladě jeho vlastních návrhů obsažených ve spisu nebo došlých soudu do doby, než přikročí k dokazování. Pokud je důvodná obava, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem bude zmařeno nebo ztěžováno, lze nárok až do pravděpodobné výše zajistit na majetku obviněného. K zajištění nároku nemůže být samozřejmě použito věci, které nelze podle občanskoprávních předpisů postihnout výkonem soudního rozhodnutí. Pokud poškozený řádně a včas uplatnil nárok na náhradu škody, musí mu být doručen opis rozsudku, vůči kterému má právo podat odvolání, které je omezeno, toliko na výrok o náhradě škody nebo proto, že takový výrok učiněn nebyl, je neúplný, jakož i pro porušení ustanovení o řízení, které rozhodnutí předcházelo, jestliže mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo chybí. Poškozený není oprávněn podat návrh na obnovu řízení, pakliže však došlo k povolení obnovy řízení na základě návrhu jiné oprávněné osoby výslovně ve výroku o náhradě škody, přísluší poškozenému proti takovému rozhodnutí stížnost.

Procesní práva poškozeného jsou rozšířena i u zvláštních způsobů řízení, která znamenají alternativu ke standardnímu průběhu a zakončení vyšetřování. V případě podmíněného zastavení trestního stíhání zákon předpokládá, že obviněný nahradil poškozenému škodu způsobenou trestným činem nebo s poškozeným uzavřel dohodu o její náhradě, případně učinil jiná vhodná opatření k její náhradě a dojde-li při splnění dalších podmínek k rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání a stanovení zkušební doby, má poškozený právo podat proti takovému rozhodnutí stížnost, stejně jako proti rozhodnutí, zda se obviněný ve zkušební době osvědčil, nebo že se v trestním stíhání bude pokračovat. V případě narovnání má poškozený ještě významnější postavení. Narovnání lze schválit pouze v případě, že s tímto postupem vysloví poškozený souhlas. Proti rozhodnutí o narovnání má poškozený opět právo podat stížnost.

Byl-li poškozenému alespoň z části přiznán nárok na náhradu škody, má vůči odsouzenému právo na náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce.

Jako poškozený nemůže vystupovat ten, kdo je ve společném řízení stíhán jako spoluobviněný. Nárok na náhradu škody nelze podat, bylo-li o nároku již rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení. Omezení práv poškozeného je dáno i tehdy, kdy o podané obžalobě a uplatnění nároku na náhradu škody rozhodne samosoudce trestním příkazem. Poškozenému náleží právo podat proti vydanému trestnímu příkazu odpor.

Případy uplatnění nároku na náhradu škody, která trestní řád přiznává poškozenému, přecházejí i na jeho právního nástupce. Výjimkou jsou práva spojená s odškodněním bolesti poškozeného a ztížení společenského uplatnění, neboť oba tyto nároky jsou spojeny s osobou poškozeného a jeho smrtí zanikají.

Svá práva vykonává poškozený v trestním řízení buď osobně nebo prostřednictvím jiné osoby: zákonného zástupce, opatrovníka nebo zmocněnce. Zmocněncem poškozeného může být jen osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena. Při hlavním líčení nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. Zmocnění vzniká na základě smlouvy o zastoupení a udělení plné moci. Zmocněnec poškozeného je oprávněn za něho činit návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky, může se zúčastnit všech úkonů, jíž se může zúčastnit poškozený. Práva poškozeného tedy vykonává zmocněnec. Soud v trestním řízení není oprávněn nárok poškozeného zamítnout.

Zúčastněná osoba

Zúčastněnou osobou je osoba rozdílná od obviněného, jejíž věc byla nebo podle návrhu má být zabrána. Tato osoba je zúčastněna potud, že probíhající trestní řízení a jeho výsledek může zasáhnout do její majetkové újmy, což ji staví do pozice blíže osobě proti níž se řízení vede. Zúčastněná osoba je též stranou řízení. Zabránění věci je ochranným opatřením, které soud může uložit k návrhu státního zástupce.

Zúčastněná osoba má právo se k věci vyjádřit, z tohoto důvodu se ji doručuje obžaloba a musí být včas vyrozuměna o konání hlavního líčení, kterému má právo být přítomna činit při něm návrhy (obdobně i u veřejného zasedání). Se souhlasem předsedy senátu může klást vyslychaným osobám otázky, má právo na závěrečnou řeč a musí jí být doručen rozsudek. Zúčastněná osoba má právo v průběhu celého líčení nahlížet do spisu a činit si z něj výpisky a poznámky, na svůj náklad si pořizovat kopie spisu a jeho částí. Pokud si obviněný nezvolí

obhájce a není mu zvolen ani jeho zákonným zástupcem, může mu jej zvolit osoba zúčastněná. Ve stanovených případech může podávat opravné prostředky a uplatňovat svá stanoviska k otázkám viny a trestu jen potud, souvisí-li to s jejím vlastním postavením. Rozsudek může napadnout pouze pro nesprávnost výroku o zabrání věci. V případě, že odvolací soud rozhodne ve prospěch obžalovaného z důvodu, který prospívá též zúčastněné osobě, rozhodne též v její prospěch. Obdobně se postupuje v řízení o stížnosti pro porušení zákona a o dovolání. Při obnově řízení může být zúčastněná osoba dotčena toliko prostřednictvím tzv. *beneficia coheasionis*.

Pokud v řízení o zabrání věci nelze spolehlivě zjistit jejího vlastníka, nebo není-li jeho pobyt znám, je třeba mu ustanovit opatrovníka, který má v tomto řízení stejná práva jako vlastník. Zúčastněná osoba není povinna hradit náklady řízení, ovšem oproti poškozenému, nemá nárok na náhradu nákladů, které jí v souvislosti s řízením vznikly.

Pokud je zúčastněná osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo její způsobilost je omezena, vykonává její práva zákonný zástupce. Zúčastněná osoba se může nechat zastupovat, též zmocněncem, o němž platí obdobně to co uvedeno výše o zmocněnci poškozeného.

Úředník Probační a mediální služby

Probační úředník vykonává v trestním řízení dohled nad obviněným spočívající v pozitivním vedení a pomoci obviněnému a kontrole jeho chování. V případech kdy nebyl dohled uložen, provádí úkony směřující k tomu, aby obviněný vedl řádný život. Pokud bylo rozhodnuto o propuštění obviněného z vazby za současného vyslovení dohledu, o podmíněném zastavení trestního stíhání, o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, o podmíněném odsouzení, včetně podmíněného odsouzení s dohledem, o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, včetně podmíněného propuštění s dohledem a o uložení trestu obecně prospěšných prací nebo trestu zákazu pobytu za současného vyslovení přiměřených omezení přiměřených povinností.

Probační úředník může být státním zástupcem a v řízení před soudem předsedou senátu pověřen zjišťováním informací o osobě obviněného a jeho sociálních poměrech a vytvářením podmínek pro rozhodnutí o schválení narovnání a podmíněném zastavení trestního stíhání.

Probační a mediační služba byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Legální definice probace je uvedena v ust. § 2 odst. 1 zák. č. 257/2000 Sb.:

„Probací se pro účely tohoto zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době, podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“

Mediace je v následujícím odstavci č. 3 definována jako mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Lze ji provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

V trestním řádu je probační úředník zařazen do druhého oddílu, hlavy druhé s názvem „Pomocné osoby“. Jako další pomocné osoby jsou uvedeny zapisovatel, vyšší soudní úředník, asistent soudce nejvyššího soudu a tlumočnick. Všechny tyto osoby se spolupodílejí na průběhu trestního řízení a mají v něm relativně samostatné postavení. Samostatnost jejich postavení spočívá v tom, že svůj vliv na trestní řízení vykonávají vždy odvozeně od některého orgánu, kterému pomáhají.

6) Základní zásady trestního řízení a jejich vliv na jeho účinnost

Základní zásady trestního řízení ovlivňují výrazně celé trestní řízení. Trestní řízení se vždy dotýká důležitých a citlivých civilizačních hodnot, kdy na jedné straně stojí kolektivní, státem reprezentovaný zájem na stabilitě a bezpečí a na druhé straně stojí zájem jednotlivce být chráněn nejen před zločinem, ale též před zvlí a přehmaty státních orgánů. V průběhu historického vývoje se měnily akcenty kladené na tu či onu stranu. Základní zásady trestního řízení představují systémové tendence, předurčující strukturu, tj. vztahy mezi elementy trestního řízení.

System základních zásad lze dělit různě v první řadě se jedná o dělení na obecné, tedy zásady, které dopadají na celý systém práva, dále tzv. zvláštní, meziodvětvové, přesahující do několika právních odvětví a nakonec zásady specifické, které se uplatňují výlučně v jednom právním odvětví.

Základní zásady *de lege lata* slouží orgánům činným v trestním řízení, které se o ně opírají při řešení sporných výkladových a aplikačních otázek. V současném trestním řádu jsou upraveny v § 2.

S ohledem na téma práce si základní zásady rozdělíme na zásady, které převažují v průběhu přípravného řízení, dále na ty, které převažují v řízení před soudem a nakonec si uvedeme zásady týkající se trestního řízení s mladistvých.

Zásady převažující v rámci přípravného řízení

Některé základní zásady trestního práva jsou upraveny ústavním právem, jedná se zejména o tyto:

- a) možnost trestního stíhání jen v řádném zákonném procesu, neboť v čl. 8 odst. 2 LZPS je stanoveno, že nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven osobní svobody jinak, než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon (§ 2 odst. 1 tr. řádu),
- b) presumpce neviny v trestním řízení, která je stanovena v čl. 40 odst. 2 LZPS podle něhož každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena,
- c) právo na poskytnutí právní pomoci, obhajoby a na odeření výpovědi (čl. 37 odst. 1, 2 a čl. 37 odst. 3 LZPS),
- d) rovnost před zákonem a rovnost účastníků (stran) před soudem (čl. 96 odst. 1 Úst, čl. čl. 1 a čl. 37 LZPS),
- e) zákaz opětovného odsouzení za tentýž čin – skutek (tzv. zásada „*ne bis in idem*“ – čl. 40 odst. 5 LZPS)
- f) zákonné stanovení trestných činů a trestů a dalších újem na právech nebo majetku za ně ukládaných (čl. 39 LZPS),

- g) posuzování trestností a ukládání trestu podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán, přičemž pozdějšího zákona je možno použít, jestliže je to pro pachatele příznivější (čl. 40 odst. 6 LZPS),
- h) právo na soudní ochranu práv (čl. 36 LZPS)

Tyto zásady mají zásadní význam pro práci všech orgánů činných v přípravném trestním řízení, řídí se jimi i soudce rozhodující v přípravném řízení, většina těchto zásad se uplatňuje i v dalších fázích trestního řízení. Principy uvedené pod body f) a g) mají hmotněprávní charakter, ale výrazně ovlivňují i postup v trestní řízení.

Zásada řádného zákonného procesu

Tato zásada může být ve střetu se zásadou, či cílem, trestního procesu, kterýmžto je pravdivé zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, toto zjištění však nikdy nesmí být nadřazeno zásadě řádného procesu, neboť to by mohlo vést ke zjišťování skutkového stavu i za cenu porušení zákona. Důkazy získané nezákonným způsobem nesmí být v řízení, s výjimkou případů, kdy se jich použije proti osobě, která je takto nezákonně získala.

Důkazy musí být opatřovány i prováděny v souladu se zákonem. Pokud by orgán činný v trestním řízení, v přípravném řízení především policejní orgán, dospěl k závěru, že některé úkony vykazují podstatné vady, byl by povinen, pokud by to bylo vůbec možné, tyto úkony opakovat. Důkaz může být neúčinný absolutně či relativně. U relativně neúčinných důkazů lze jejich procesní vadu dodatečně odstranit a tím důkazy z hlediska použitelnosti konvalidovat. Nepoužitelnost důkazu může vyvstat až později. Nad dodržováním zákonnosti dohlíží v přípravném řízení státní zástupce.

Zásada legality

Tato zásada znamená, že orgány činné v trestním řízení v ust § 2 odst. 3 tr. řádu výslovně jmenovaný státní zástupce, jsou povinné stíhat všechny trestné činy o nichž se dozví, pokud zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva nestanoví jinak.

Výjimky ze zásady legality lze rozdělit do tří skupin:

- a) případy kdy státní zástupce nesmí stíhat jsou uvedeny :

- v § 10 tr. řádu – vynětí z pravomoci orgánů činných v trestním řízení,
 - v § 11 tr. řádu – nepřípustnost trestního stíhání,
 - v § 163 a 163a tr. řádu – k trestnímu stíhání pro uvedené trestné činy se pro tam uvedený vztah k obviněnému vyžaduje souhlas poškozeného,
 - v § 20a odst. 2 tr. zákona – zrušení jurisdikce státu vzhledem k některým mezinárodním smlouvám,
- b) případy kdy státní zástupce nemusí, ale může stíhat, jsou uvedeny
- v § 159a odst. 3 tr. řádu – je-li trestní stíhání neúčelné vzhledem k okolnostem uvedeným v ust. § 172 odst. 2 písm. a) nebo b) tr. řádu, může státní zástupce nebo policejní orgán, před zahájením trestního stíhání usnesením věc odložit,
 - v § 70 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. – v řízení o provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého s přihlédnutím k stupni nebezpečnosti provinění pro společnost a osobě mladistvého odstoupit od trestního stíhání mladistvého pokud je trestní stíhání neúčelné a potrestání není nutné k odvracení mladistvého od páchaní dalších provinění,
 - 172 odst. 2 tr. řádu – po zahájení trestního stíhání může státní zástupce trestní stíhání z důvodů zde uvedených zastavit,
 - v § 307 a 308 tr. řádu – podmíněné zastavení trestního stíhání a v § 309 až 311 tr. řádu schválení narovnání, o kterých v přípravném řízení rozhoduje státní zástupce (nejedná se o rozhodnutí o vině obviněného, ale o tom, zda bude obviněný postaven před soud),
- c) zvláštním případem je institut dočasného odložení trestního stíhání podle § 159b tr. řádu.

Zásada oficiality a zásada rychlosti řízení

Zásada oficiality znamená, že orgány činné v trestním řízení, jestliže trestní řád nestanoví něco jiného, provádí úkony trestního řízení na základě své úřední povinnosti (*ex officio*). Tato zásada je spojena též s požadavkem co nejrychlejšího projednání trestních věcí a plným šetřením práv a svobod osob, neboť při provádění úkonů trestního řízení, lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení.

Zásada oficiality je však na některých místech prolomena zásadou obžalovací, na základě nichž se může soud konkrétní trestní věci zabývat jen po podání obžaloby (§ 2 odst. 8 tr. řádu), a dále tím, že podnětem opravného řízení je podání opravného prostředku. Dalšími výjimkami jsou tyto případy:

- a) svědečné, o kterém rozhoduje orgán činný v trestním řízení, jen pokud jej svědek v zákonné lhůtě uplatní,
- b) o znalečném se rozhoduje jen k návrhu znalce,
- c) o výši náhradě hotových výdajů se rozhoduje nejpozději do dvou měsíců od podání návrhu, na návrh lze rozhodnout i o přiznání přiměřené zálohy,
- d) soudce v přípravném řízení rozhoduje o zásazích do základních lidských práv a svobod jen na návrh státního zástupce či policejního orgánu,
- e) o nároku na náhradu škody lze rozhodnout jen v případě, že je tu včas a řádně uplatněn nárok poškozeného.

Požadavek co nejrychlejšího projednání věci navazující na čl. 38 odst. 2 LZPS, nesmí být uplatňován na úkor řádného objasnění věci. Má však bránit neodůvodněným průtahům v řízení, které negativně ovlivňují množství a kvalitu důkazů. Rychlost řízení pozitivně ovlivnila úprava zkráceného přípravného řízení a stanovení lhůt pro provádění či trvání procesních úkonů (§ 159, 167, 170 tr. řádu atd.). V § 71 odst. 1 tr. řádu, je stanovena povinnost orgánů činných v trestním řízení vazební věci vyřizovat přednostně a s co největším urychlením. Zásada rychlosti řízení je poněkud jiným způsobem vyjádřena v čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně základních lidských práv a svobod, podle něhož „má každý právo, aby jeho věc byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem....., který rozhoduje.....o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu“. Tato lhůta dle ust. čl. 5 odst. 3 Úmluvy o ochraně základních lidských práv a svobod počíná běžet od zbavení osobní svobody. Pokud nedošlo ke sdělení obvinění je rozhodujícím časový úsek od té doby, co osoba byla na svých právech dotčena v důsledku uvalení podezření do dne právní moci konečného rozhodnutí ve věci. Podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva je při rozhodování o tom, zda došlo k překročení přiměřené lhůty dle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně základních lidských práv a svobod i chování stěžovatele, neboť toto je objektivním prvkem nepřičitatelnému žádnému státu.

Zásada zdrženlivosti

Do trestního řádu byla výslovně formulována až novelou 265/2001Sb., v nově formulovaném ust. § 2 odst. 4 tr. řádu. Při provádění úkonů trestního řízení lze do základních práv a svobod osob, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení. Tato zásada spočívá v tom, aby postup orgánů činných v trestním řízení co nejméně zasahoval do základních lidských práv a svobod, což je výrazem humánnosti trestního řízení a úcty k lidským právům. Tato zásada se týká všech orgánů činných v trestním řízení a je blíže rozvedena v ust. § 52 tr. řádu, který stanoví, že při provádění úkonů trestního řízení se musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení. Tato zásada se uplatňuje hlavně při zajišťování osob a věcí důležitých pro trestní řízení.

Zásada vyhledávací

Tato zásada konkretizuje zásadu oficiality, pokud jde o důkazní řízení. Je vymežována jako úřední povinnost orgánů činných v trestním řízení z vlastní iniciativy vyhledávat a provádět důkazy tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí, kdy ani doznání obviněného je nezavazuje povinnosti přezkoumat všechny okolnosti případu.

Po novele 265/2001 Sb., se rozlišuje činnost orgánů činných v trestním řízení v rámci přípravného řízení, kde je plně zachována zásada vyhledávací spočívající v povinnosti zjišťovat rozhodné okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede, zatímco v řízení před soudem je v souladu se zásadou obžalovací zvýrazněna role stran obžaloby, kdy státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného, a opačně obhajoby, která má právo nikoli však povinnost navrhnout a předkládat důkazy svědčící v její prospěch..

Zásada presumpce nevinu

Každý proti němuž se vede trestní řízení je považován za nevinného, pokud pravomocným rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena. Jedná se o ústavní zásadu, která je zakotvena i v mezinárodních dokumentech o občanských právech. Zásada vyjadřuje požadavek, aby vina obviněného byla úplně a nepochybně prokázána. Výše uvedené vede k tomu, aby se policejní orgán a státní zástupce v přípravném řízení vždy vyvaroval toho, aby si již jen na podkladě zahájení trestního stíhání a důkazů obsažených ve spise vytvořil zásadní názor na vinu či nevinu osoby proti níž se trestní řízení vede. Což vede k tomu, aby tyto orgány bez ohledu na

své poznatky v průběhu přípravného řízení vystupovaly vůči obviněnému nezaujatě a nestranně. Z toho plyne jejich povinnost vždy obviněného poučit o jeho právech a poskytnout mu možnost jejich uplatnění. Obviněnému mají být ukládána jen taková omezení, která jsou nezbytná k dosažení účelu trestního řízení (vztah k zásadám přiměřenosti a zákonného procesu). Taktéž poskytování informací o trestním řízení je s ohledem na § 8a odst. 1 tr. řádu omezeno nejen z hlediska objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení, ale i s přihlédnutím k presumpci nevinu.

Presumpce nevinu má objektivní povahu a vytváří procesní prostor v jehož rámci orgán činný v trestním řízení musí své subjektivní přesvědčení o vině osoby dokázat, má-li být obviněný odsouzen. Odsuzující rozsudek lze vynést až ve chvíli, kdy byly odstraněny všechny důvodné pochybnosti o vině obžalovaného. K podání obžaloby postačuje, že výsledky vyšetřování dostatečně odůvodňují postavení obviněného před soud.

Z presumpce nevinu vyplývají tyto důležitá pravidla:

- a) Pravidlo „*in dubio pro reo*“, které znamená, že zůstanou-li po vyčerpání všech dosažitelných důkazů o některé skutkové otázce významné pro rozhodnutí důvodné pochybnosti, které nelze rozptýlit provedením a zkoumáním dalších dostupných důkazů, je nutno rozhodnout ve prospěch obviněného. Toto pravidlo se týká toliko otázek skutkových.
- b) Pravidlo podle něhož musí být obviněnému vina prokázána, z čehož plyne, že obviněný není povinen dokazovat svoji nevinu.
- c) Pravidlo, že nedokázaná vina má též význam jako dokázaná nevinu.

Zásada zjištění skutkového stavu o němž nejsou důvodné pochybnosti

Tato zásada se objevila v našem trestním řádu po novelizaci zákonem č. 292/1993 Sb., kterým se změnila a doplnila zásada tzv. objektivní pravdy. Novelou 265/2001 Sb., zákonodárce vymezil i zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, a to v rozsahu, který je nezbytný pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Kritérium důvodných pochybností lze charakterizovat jako nejistotu, která po zhodnocení všech dostupných důkazů vede k tomu, že orgán činný v trestním řízení by byl tak nerozhodný, že by nemohl říci, zda uvedená skutečnost naplňující znaky trestného činu se stala, a že tedy by nemohl říci, že získal ustálené přesvědčení o tom, že dokazovaná skutečnost podle získaných poznatků odpovídá objektivní realitě

v konečné fázi přípravného řízení, a že získal na základě provedeného vyšetřování ustálené přesvědčení o tom, že výsledky vyšetřování dostatečně odůvodňují postavení obviněného před soud.

V průběhu trestního řízení se málokdy podaří získat absolutní jistotu, že uvedený skutek spáchala určitá osoba, proto postačuje tzv. jistota praktická, tedy zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

Skutkový stav se zjišťuje v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí, důsledkem čehož je koncentrace na otázky, které jsou pro rozhodnutí podstatné a zásadní povahy, aniž by se orgány činné v trestním řízení zabývaly a rozptylovaly pro dané rozhodnutí nepodstatnými skutečnostmi.

Zásada volného hodnocení důkazů

Tato zásada je opakem zákonné teorie průvodní a základním předpokladem pro zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Důsledkem této zásady je, že žádný druh důkazů nemá předem určenou důkazní sílu či hodnotu a zároveň trestní řád nestanoví ani potřebný rozsah důkazů k pravdivému zjištění skutkového stavu. Orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle volného, ve smyslu zákonem nevymezeného, uvážení, což je nutí přihlídnout k okolnostem konkrétního případu, k jeho zvláštnostem a charakteristickým rysům, čímž se brání mechanickému postupu při hodnocení důkazů.

Zásada se uplatňuje v průběhu celého trestního řízení a jsou povinni ji uplatňovat všechny orgány činné v trestním řízení. Netýká se jen rozhodování soudu o vině a nevině obžalovaného a z tohoto důvodu je zde uvedena mezi zásadami přípravného řízení. Již policejní orgán posuzuje důkazy z hlediska zákonnosti a závažnosti.

Zásada volného hodnocení důkazů je vybudována na vnitřním přesvědčení příslušného orgánu činného v trestním řízení, které však není projevem jeho libovůle nebo svobody, ale vytváří se přísně logicky na základě zákonů a jiných právních předpisů, přičemž se opírá o právní vědomí, o všestranné, hluboké a logické zhodnocení důkazů i jejich vzájemných souvislostí, s přihlídnutím ke všem okolnostem případu. Takto nabyté přesvědčení je povinen orgán činný v trestním řízení odůvodnit. V odůvodnění uvede skutečnosti, které byly vzaty za prokázané, důkazy, o něž se skutková zjištění opírají, úvahy, jimiž se rozhodující orgán řídil při

hodnocení provedených důkazů, jakož i právní úvahy, na jejichž podkladě posuzoval prokázané skutečnosti podle příslušných ustanovení zákona. Následně je možno přezkoumat, jak orgán činný v trestním řízení ke svému vnitřnímu přesvědčení dospěl, jak postupoval a zda ke svému vnitřnímu přesvědčení dospěl důvodně.

Zásada zajištění práva na obhajobu

Zásada umožňuje osobě, proti které se řízení vede, po řádném poučení o jejích právech, v každém období řízení plně uplatnit právo své obhajoby. O tom, že si může tato osoba zvolit obhájce jsou povinny všechny orgány činné v trestním řízení osobu poučit a umožnit jí tak uplatnění svých práv. Zásada má zaručit plnou ochranu zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se trestní řízení vede. Toto právo je důležitým předpokladem zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a vydání zákonného a spravedlivého rozhodnutí. Obhajoba se uplatňuje osobně nebo prostřednictvím zvoleného či ustanoveného obhájce.

Zásada spolupráce se zájmovými sdruženími

Podle této zásady všechny orgány činné v trestním řízení spolupracují se zájmovými sdruženími občanů a využívají jejich výchovného působení. Smyslem této spolupráce má být především posílení výchovného působení trestního řízení, předcházení a zamezování trestné činnosti. V přípravném řízení se tato spolupráce uplatňuje především při zamezování a předcházení trestné činnosti, jakož i při odhalování trestných činů a dále při náhradě vazby zárukou zájmového sdružení občanů (§ 6 odst. 2 a § 73 odst. 1 písm. a), odst. 2 tr. řádu).

Zájmové sdružení občanů je vymezeno jako odborová organizace nebo organizace zaměstnavatelů a ostatní občanská sdružení s výjimkou politických stran a politických hnutí, církve, náboženské společnosti a právnické osoby sledující v předmětu své činnosti charitativní účely.

Právo na užívání mateřského jazyka

Toto právo zaručuje všem osobám zúčastněným na řízení právo na užívání mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládají. Toto právo provádí čl. 37 odst. 4 LZPS a čl. 6 odst. 3 písm. a), e) 3 Úmluvy o ochraně základních lidských práv a svobod. Osoba, která prohlásí, že neovládá český jazyk si může vybrat mezi užíváním mateřského jazyka, či jiného

jazyka o němž prohlásí, že jej ovládá. Uvedené právo má i osoba dorozumívající se znakovou řečí.

Přibrání tlumočnicka a související otázky jsou upraveny v ust. § 28 tr. řádu. Pokud osoba uvede jazyk nebo dialekt, pro který není zapsána žádná osoba v seznamu tlumočnicků, ustanoví orgány činné v trestním řízení tlumočnicka pro jazyk jeho národnosti nebo úředního jazyka státu jehož je občanem. Pokud se jedná o osobu bez státní příslušnosti, též státu jejího trvalého pobytu nebo jeho původu. Pokud obviněný neovládá český jazyk, může se jednat o důvod nutné obhajoby dle ust. § 36 odst. 2 tr. řádu.

Osobě, která neovládá český jazyk je též nutno dle ust. § 28 odst. 2 tr. řádu písemně přeložit v přípravném řízení usnesení o zahájení trestního stíhání, usnesení o vazbě, obžalobu, návrh na potrestání a v řízení před soudem rozsudek, trestní příkaz, rozhodnutí o odvolání a o podmíněném zastavení trestního stíhání. Tento postup se neužije, jestliže obviněný po řádné poučení výslovně prohlásí, že porízení překladu takového rozhodnutí nepožaduje.

Zásady uplatňující se po podání obžaloby

I v řízení před soudem se uplatňují výše uvedené zásady, některé více či méně modifikovány. Dominantními zásadami jsou však zásada obžalovací, ústnosti a bezprostřednosti.

Zásada obžalovací

Důsledkem této zásady je rozdělení procesních funkcí mezi různé procesní subjekty. Obžalobu nebo návrh na potrestání podává a před soudem zastupuje státní zástupce, proti němuž stojí obžalovaný, který může být zastoupen obhájcem, a jejich spor rozhoduje nezávislý a nestranný soud, který jednání řídí.

Z této zásady vyplývají tyto hlavní důsledky:

- a) Řízení před soudem je možné pouze na základě obžaloby nebo návrhu na potrestání. Obžaloba může být podána jen pro skutek, pro který bylo sděleno obvinění a soud může rozhodnout jen o skutku, který je uveden v žalobním návrhu. Právním posouzením skutku uvedeného v obžalobě však není soud vázán.

- b) Státní zástupce může vzít obžalobu zpět až do doby, než se soud prvního stupně odebere k závěrečné poradě. Po zahájení hlavního líčení tak může učinit jen se souhlasem obžalovaného. Důsledkem je vrácení věci do přípravného řízení. V průběhu hlavního líčení nemá státní zástupce právo obžalobu rozšířit o nový skutek.
- c) Účast státního zástupce při hlavním líčení je povinná.

Zásady ústnosti a bezprostřednosti

Také tyto zásady ač platí pro řízení před soudy mají zprostředkovaně význam i pro přípravné řízení, neboť orgány činné v přípravném trestním řízení si musí být vědomi toho, že opatřování a provádění důkazů v přípravném řízení má pouze předběžný charakter a že tyto důkazy budou v případě podání obžaloby v řízení před soudem zpravidla provedeny na základě zásad ústnosti a bezprostřednosti v hlavním líčení.

Zásada ústnosti spočívá v tom, že soud rozhoduje na základě ústně provedených důkazů a ústních přednesů stran. Proto se ústně řídí soudní jednání a styk se stranami, vyhláší se tak rozsudek a jiná rozhodnutí v řízení před soudem učiněná. Obvinění, svědci a znalci vypovídají v hlavním líčení ústně, listiny, kterými se u soudu provádí důkaz musí být přečte a jiné důkazy předloženy stranám a je-li toho třeba, též znalcům a svědkům. Uvedené souvisí i se zásadou veřejnosti, neboť veřejný proces, aby mohl splnit svůj účel, musí být proveden v ústní formě.

Ze zásady bezprostřednosti vyplývají dva základní předpoklady:

- a) soud má rozhodovat na základě důkazů před ním provedených, tedy na základě svého bezprostředního dojmu z provedeného řízení,
- b) soud má čerpat důkazy z pramene, pokud možno co nejbližšího, zjišťované skutečnosti, neboť čím je pramen vzdálenější, tím vzrůstá nebezpečí nepřesnosti a zkomolení, čehož důsledkem je, že soud by se neměl spokojit se svědectvím z tzv. druhé ruky, pokud je možno vyslechnout svědka původního.

Důkazy provedené v přípravném řízení po podání obžaloby umožňují soudu při přípravě hlavního líčení zvážit osobní výslech obžalovaného, svědků a znalců v hlavním líčení se zaměřením na odstranění případných nejasností a rozporů v jejich výpovědích s pomocí ostatních účastníků trestního řízení. Pokud soud nepovažuje osobní výslech za nutný, musí se

zabývat tím, zda s tím bude souhlasit státní zástupce a obviněný, pak je možno číst protokoly z přípravného řízení. Pokud svědek zemřel nebo je nedosažitelný je protokol o jeho výpovědi třeba přečíst vždy. Osoby cizí státní příslušnosti je, s ohledem na výše uvedené, třeba vyslyšet v rámci přípravného řízení před sdělením obvinění za účasti soudce dle ust. § 158a tr. řádu. Podle ustálené judikatury skutečnost, že svědek je cizím státním příslušníkem a má trvalý pobyt v cizině, sama osobě nevede k závěru, že svědek nemůže být vyslechnut naším soudem osobně pro jeho nedosažitelnost, a že jsou splněny podmínky pro čtení jeho výpovědi. Zvláštní pozornost je třeba věnovat výslechu svědků mladších 15 let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivnit jejich duševní a mravní vývoj, neboť v ust. § 102 odst. 2 tr. řádu zákon uvádí, že takováto osoba by měla být v dalším řízení vyslechnuta znovu jen v nutných případech.

Znalecký posudek, který podal znalecký ústav nebo jiné specializované pracoviště na znaleckou činnost, státní orgán nebo státní ústav, se v řízení před soudem vždy přečte i bez souhlasu stran.

Opatřené listiny se v hlavním líčení jako důkaz vždy přečtou (§ 213 odst. 1 tr. řádu) a věcné důkazy se předloží stranám (§ 213 odst. 2 tr. řádu).

Zásada veřejnosti

Tato zásada se striktně uplatňuje jen v řízení před soudem a to tak, aby se občané mohli projednávání účastnit a jednání sledovat. Tato zásada má ústavněprávní základ. Veřejnost smí být při hlavním líčení a veřejném zasedání vyloučena jen v případech výslovně stanoveným zákonem.

Význam této zásady je v tom, že se jedná o

- atribut spravedlivého procesu,
- prostředek kontroly společnosti nad výkonem moci soudní
- záruku obžalovaného, která jej chrání před svévolným rozhodováním,
- plnění výchovné funkce při působení na veřejnost a s ní spojenou funkcí preventivní.

S touto zásadou souvisí též nalezení rovnováhy mezi veřejností soudního jednání a ochranou zájmů osob zúčastněných na řízení. Tato rovnováha se projevuje ve stanovení zákonných výjimek ze zásady veřejnosti. Rozsudek se však vždy vyhlašuje veřejně (čl. 38 odst. 2, čl. 17 odst. 4 LZPS). Veřejnost může být při hlavním líčení a veřejném zasedání vyloučena, jen pokud by veřejné projednání věci ohrozilo utajované informace chráněné zvláštním zákonem, mravnost nebo nerušený průběh jednání, anebo bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků. V řízení proti mladistvému lze veřejnost vyloučit též, jestliže je to ku prospěchu mladistvého. I v těchto případech je však nutno na žádost obžalovaného povolit přístup dvěma důvěrníkům a soud může povolit též přístup jednotlivým osobám.

Od vyloučení zásady veřejnosti je třeba odlišovat případy, kdy veřejnost nebyla vyloučena, ale soud odepřel přístup k hlavnímu líčení osobám nezletilým a těm, u nichž je obava, že by mohli rušit důstojný průběh hlavního líčení.

Porušení této zásady je podstatnou vadou trestního řízení, která by byla důvodem pro zrušení rozhodnutí v opravném řízení.

Výjimkou ze zásady veřejnosti je institut trestního příkazu.

S nově zakotvenou zásadou ochrany soukromí mladistvého souvisí rozšíření výjimky ze zásady veřejnosti. Hlavní líčení a veřejná zasedání v řízení proti mladistvému jsou na rozdíl od obecné úpravy neveřejná. Připuštna je omezená účast v zákoně vyjmenovaných osob (§ 54 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb.) Veřejně lze hlavní líčení nebo zasedání konat na návrh mladistvého.

Zásady trestního řízení proti mladistvým

V ust. § 3 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictvích ve věcech mládeže jsou uvedeny základní zásady řízení ve věcech mladistvých, která mají přednost před základními zásadami trestního řízení podle obecného právního předpisu. Tyto zásady mají usilovat především o nápravu mladistvých.

Těmito zásadami jsou zásada zvláštního přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, resp. se zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí

mladistvého, zásada rychlosti řízení, zásada uspokojení zájmů poškozeného. Modifikovány jsou již dříve uvedené zásady legality a veřejnosti.

Zásada zvláštního přístupu při projednání trestních věcí mladistvých

Tato zásada spočívá v tom, že při projednávání trestních věcí mladistvých je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se řízení vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen, projednávané činy a jejich příčiny i okolnosti, které je umožnily, byly náležitě objasněny a za jejich spáchání vyvozena odpovědnost podle zákona. Řízení je třeba vést tak, aby předcházelo protiprávním činům. Tato zásada se promítá i v principu oportunity trestního stíhání mladistvých pro vymezené druhy provinění, ve specializaci osob provádějících úkony v trestním řízení, v ochraně zájmů mladistvého před publicitou a v preferenci opatření výchovných nad represivními.

Zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizující probační programy

Tato zásada zakotvuje spolupráci mezi orgány činnými v trestním řízení a jmenovanými subjekty, aby tak bylo posíleno výchovné působení řízení ve věcech mladistvých, vytvořen přístup pro individuální přístup k jednotlivým věcem, zajištěna včasná reakce na potřeby a zájmy mladistvého a poškozených osob i dalších subjektů dotčených trestnou činností. Tímto způsobem by mělo docházet k zamezování a předcházení trestné činnosti mladistvých.

Zásada ochrany soukromí mladistvého

Zákon č. 218/2003 Sb., stanoví, že v řízení podle tohoto zákona je třeba chránit osobní údaje osoby proti níž se řízení vede, a její soukromí, aby každá taková osoba byla chráněna před škodlivými vlivy. Projevem této zásady je možnost utajení informací týkajících se provinění mladistvého do pravomocného skončení trestního stíhání a kontroverzní ustanovení povinnosti utajit identitu mladistvého před konečným rozhodnutím věci, povinnost přiměřeně chránit soukromí mladistvého v průběhu hlavního líčení a veřejného zasedání a případně i možnost chránit soukromí mladistvého po skončení věci a neveřejné hlavní líčení a veřejné zasedání. Stát tu jednoznačně ukazuje svůj postoj k obětem trestné činnosti tím, že chrání pachatele a jeho soukromí, tedy osobu, která před soukromím druhých žádný respekt nemá. Paradoxně se k této zásadě vyjadřoval svým náležením Ústavní soud ČR pod vedením JUDr. Rychetského, tedy osoby,

kteřá tento návrh ze své pozice místopředsedy vlády zodpovědného za legislativu, předkládala. Autor práce se domnívá, že tuto zásadu bude nutno přehodnotit tak, aby totožnost mladistvých pachatelů zůstávala i nadále chráněna, ale toliko v případech, které nejsou trestným zákonem kvalifikovány jako zvlášť závažné trestné činy. Zde se domnívám, že v závažných případech jednoznačně převažuje právo společnosti na informace o takovýchto trestných činech a povinnost společnost chránit před pachatelem těchto provinění i za cenu zveřejnění jejich osobních údajů.

Krajním případem je legislativa některých států USA, která zveřejňuje podoby pachatelů, kteří se dopustili sexuálních deliktů na internetu, se všemi jejich údaji včetně bydliště, po dobu až 20 let a to včetně mladistvých. Tyto osoby jsou povinny dokonce každého půl roku se hlásit na policejní stanici a doručit svoji aktuální podobenu a je jim stanoveno množství dalších omezení.

Zásada rychlosti řízení

Tato zásada je vyjádřena tak, že každé dítě mladší patnácti let nebo mladistvý, nestanoví-li zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem mládeže. Důsledkem této zásady jsou speciální lhůty pro provedení procesních úkonů ve věcech mládeže a zvláštní způsob rozhodování o prodloužení vazby.

Zásada uspokojení zájmů poškozeného

Toto je jedna ze zásad, která konkretizuje výslovně právo osoby poškozeného k tomu, aby dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem nebo, aby se mu dostalo přiměřeného zadostiučinění.

7) Úvahy *de lege ferenda* ve vztahu ke zvýšení účinnosti trestního řízení

Co závěrem říci o pozitivní úpravě trestního řádu? Je tato úprava dostatečně účinná při postihu a boji s kriminalitou? Autor se nedomnívá, že sebelepší právní úprava v jakékoli oblasti života regulovaném právními normami, by byla samospasitelná. Tato úprava však může být

dobrym nástrojem, jenž používají státem aprobované orgány, v našem případě především orgány činnými v trestním řízení. V případě trestního práva obecně, je nutno tyto normy aplikovat zdrženlivě nikoli však laxně.

V současně platné úpravě lze velmi kladně hodnotit zachování více forem přípravného řízení, kterými jsou standardní a rozšířené vyšetřování nebo zkrácené přípravné řízení. Tyto formy umožňují vést přípravné řízení s ohledem na jeho složitost, která je dána zejména skutkovými okolnostmi uvedenými v pozitivní hmotněprávní úpravě. Pokud bychom měli k dispozici toliko jedinou úpravu vyšetřování v rámci trestního řízení, důsledkem by, ve skutkově jednoduchých věcech, o kterých je dnes možno vést zkrácené přípravné řízení, byly zbytečné průtahy a naopak trestná činnost, jenž je náročná na dokazování by mohla zůstat nepotrestána s ohledem na časový odstup od spáchání trestného činu či provinění, do projednání věci před soudem, kdy zejména přímí svědci trestného činu, mají zcela objektivně problém průběh události po několika měsících či letech před soudem reprodukovat.

Pozitivně lze hodnotit též zavedení zvláštních způsobů řízení, kterými jsou řízení proti uprchlému dle ust. § 302 a násl. tr. řádu, možnosti odklonů ve formě podmíněného zastavení trestního stíhání dle ust. § 307 a násl. tr. řádu a narovnání dle ust. § 309 a násl. tr. řádu.

Na tomto místě je možno se zmínit o institutu, který je v nové slovenské úpravě zakomponován pod názvem „Konanie o dohode o vině a treste“ v ust. § 232, § 331 zák. č. 301/2005 Zb., kterou za stanovených podmínek může iniciovat prokurátor nebo obviněný s cílem dosáhnou dohody o vině a trestu. Dohodu schvaluje na návrh prokurátora soud. Jedná se o moderní institut, který by měl být součástí i nového trestního řádu u nás. Praktický dopad tohoto institutu na účinnost trestního řízení se může zdát sporný. V tomto institutu jsou zapojeny všechny orgány činné v trestním řízení, koná se zde dohadovací řízení u prokurátora, kterého se účastní i poškozený, pakliže je tato dohoda schválená, postupuje se soudu, který je nucen nařídít zasedání, na kterém posoudí obsah dohody její přiměřenost, případně ji po souhlasu stran modifikuje a schválí či zamítne. Podstatné však je, že pachateli trestného činu je dána „druhá šance“ a lze očekávat, že recidiva těchto osob bude minimální, stejně jako urovnání vztahů mezi pachatelem a poškozeným. V rámci této dohody lze od trestu úplně upustit.

Slovenská úprava taktéž v ust. § 218 a násl. zák. č. 301/2005 Zb. hovoří o institutu podmíněného zastavení trestního stíhání spolupracujícího obviněného, všude ve světě známého jako institut korunního svědka. Pokud lze hovořit o nedostacích naší právní úpravy a o její

neúčinnosti, pak zejména při odhalování a objasňování případů závažné hospodářské kriminality a zločinného spolčení. Naše právní úprava v ust. § 158e tr. řádu zná sice použití agenta, jedná se však o osobu zvenčí uvedené organizace a její možnost dostatečné infiltrace a opatření důkazů odvisí na možnost prodyšnosti samotné této skupiny, navíc je zde obrovské riziko pro samotnou osobu agenta. Institut korunního svědka tedy dává mnohem účinněji získat podstatné informace a skupinu podstavit před soud. Jedná se o případy, kdy zájem na stíhání osoby, která informace orgánům činným v trestním řízení poskytla, nedosahuje ani zdaleka takové priority jakým je rozkrytí, potrestání a především zabránění v možnosti pokračování v trestné činnosti. Považuji za nutné ustanovení institutu korunního svědka co nejdříve.

Pro odhalování korupce, což je stejně závažná trestná činnost jako hospodářská kriminalita a účast ve zločinném spolčení, považuji za nezbytné zakotvit do nového trestního řádu tzv. zkoušku poctivosti, pejorativně se tento institut nazývá „agent provokatér“. Užití tohoto institutu by však bylo nutné omezit pouze na případy korupce ve veřejné správě a opět patrně po povolení soudcem či státním zástupcem. Možná je i inspirace, vyčlenit korupční jednání a jeho odhalování nově ustanoveným specializovaným orgánům (viz. Speciální soud na Slovensku) a nebo prohloubit specializaci v rámci stávajících útvarů policie, státních zástupců a soudů s nezbytností vytvoření týmů, ve kterých budou již v případech odhalování spolupracovat policisté se státními zástupci.

Taktéž do budoucna nelze vyloučit, že jistý druh trestné činnosti bude stíhán nikoli našimi orgány činnými v trestním řízení, ale orgány ES/EU. Přestože byl projekt Evropské ústavy prakticky zamítnut, nelze považovat v ni uvedené články oddílu čtvrtého pod názvem „Soudní spolupráce v trestních věcech“, za zcela zavržené. Lze očekávat, že po ochladnutí emocí se debata nad zřízením Úřadu evropského veřejného žalobce opět rozvine. Z pohledu účinnosti trestního řízení je nepochybné, že trestní stíhání vymezeného okruhu trestních deliktů může být mnohem efektivnější, pakliže se jím bude věnovat nadnárodní orgán Evropského společenství.

Na otázku z úvodu lze odpovědět takto, vzhledem k tomu, že objasněnost trestné činnosti je u nás přibližně stejná jako objasněnost v okolních státech, lze hovořit o tom, že i jeho účinnost je obdobná. Záleží je na orgánech činných v trestním řízení zda do budoucna bude nápad a objasněnost trestné činnosti nižší, k tomuto cíli může napomoci kvalitní legislativa, která do budoucna potřebuje doplnit o některé z výše uvedených moderních prvků pro boj s kriminalitou.

IV. Seznam literatury

- Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, 21. vydání, Linde, Praha 2004
- Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže
- Jelínek, J., Drastik, A., Hasch, K., Nováková, Š., Sovák, Z., Ševčík, V.: Trestní právo procesní, 3. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2003
- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní, 2. vydání, C.H.Beck, Praha 2003
- Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl, 2. vydání, Linde, Praha 2002
- Pavlíček, V. a kol.: Ústavní právo a státověda 2. část, Linde 2004
- Šámal, P., Novotný, F., Růžička, M., Vondruška, F., Novotná, J.: Přípravné řízení trestní, 2. vydání, C.H.Beck, Praha 2003
- Fenyk, J.: Veřejná žaloba, Příručka Ministerstva spravedlnosti ČR, I. díl, Praha 2001, II. Díl, Praha 2002
- Fenyk, J.: Vademekum státního zástupce, ASPI Publishing, Praha 2003
- Růžička, M.: Přípravné řízení a stádium projednání věci v řízení před soudem, Orac 2005

Články

- Baxa, J.: Reforma trestního řízení – geneze jejího vzniku a její cíle, Bulletin advokacie 2001, č. 11-12, s. 8.
- Doucha, J.: Některé problémy vyšetřování související s novou koncepcí institutu zahájení trestního stíhání, Trestní právo 1996, č. 1, s. 8.
- Chmelík, J.: Zhodnocení a dopady novelizace trestního řádu na průběh a výsledky trestního řízení, Trestní právo 2000, č. 3, s. 11-14.
- Ivor, J., Záhora, J.: Nové trestné kódexy na Slovensku, Kriminalistika 2005, č. 4, s. 313.
- Jelínek, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých, Kriminalistika 2005, č. 2, s. 125.
- Musil, J.: Neúspěšný pokus o reformu přípravného řízení: Co dál?, Kriminalistika 2000, č. 3, s. 204.
- Musil, J.: Úloha policie v evropském kontinentálním procesu, Kriminalistika 1997, č. 1, s. 5
- Růžička, M.: Aplikační problémy novely trestního řádu č. 265/2001 Sb., Právní rádce 2003, č. 3, s. 58.
- Vlach, M.: Zahájení trestního stíhání, Trestní právo 2002, č. 4, s. 18.